

GYŰJTŐ: GELENCSEI, ~~LÁSZLÓ~~ SANDOR
GYŰJTÉS IDEJE: 1967.

TART: KAPOSMENTE NÉPRAJZA

90 lap

FÖLDRAJZI MUTATÓ: KAPOSMENTE

SZAKMUTATÓ: I
VII
XIV
XX
XXI

Iratgyűjtő

MSZ 5817
PAPIRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

LEHTÁROZÁS

ÁTVEZETVE AZ EGYSÉGES LTK. 1071-es TETELÉHEZ ALÓL

RIPPL-ONAI MUZEUM
K A P O S V A R

Telefon: Postafiók 70.

1071

- Kaposmenti néprajza:
1. Az esdő néprajza
 2. Háziváson készítése és felhasználása
 3. Népriselet
 4. Terménytároló vermek
 5. A járom használata
 6. Népi gyógyászat
 - 7-9. Sültés és cseszenykos babonák
 10. Ráolvasások, imádságok, köpös
teléurontás, rölömnyelés, de'ud
kapcsolatos liedelmek, hasmatre-
dés, halott eklese, nyavalyatorós
gyermek.
 - 11-12. Régi ziratók
 13. Torki fogyasztékokat néprajza
 14. Eredet magyarázó mondák
 15. Újévi köszöntők
 16. Táncmulatságok néprajza
 17. Keménygabona műhelyek 1900 - 1945
 18. Rovásírás

Szokások

Telefon: Postafiók 70.

CIAJ 15 Ujévi köszöntők.

1044

Az újévi köszöntők úgy régen, mint napjainkban általában hasonlítanak egymáshoz, csak részben itt-ott változtattak rajta.

A fiatalok köszöntője részben azonosak voltak. A felnőttek köszöntője vidámabb, néha durva és szemérmetlen volt. A lélektani, vallásos tárgyú volt a legkedveltebb. Ilyen forma volt az:

Köszöntő 1904-ből Gölle, Attala, Csoma:

Boldog újévet kívánok az egész háza népének

Ugymint aprajának, ugymint öregének.

Adjon az Isten bort, buzát, békességet

Sok erőt, egészséget

Holtunk után lélek üdvösséget

Mennyben örök dicsőséget.

Kezemben lesz a szőlő /pálinka/ leve

Dicsértessék a Jézus neve.

Az italra azt nevezték meg, amit hoztak és láttak az üvegben.

- - - -

Nagyberkiről 1966. Babák Terike 5 éves, köszöntője:

Kicsi vagyok székre állok

Boldog újévet kívánok.

Kérek egy forintot.

- - - -

1966 Vinwellér Jancsi:

Sarokba állok

Forintra várok

Boldog újévet kívánok.

- - - -

A köszöntő után a felnőttek poharaztak, kocintottak és párbeszédben köszöntgették egymást. Az egyszerű emberek tréfás jókívánságokat mondogattak egymásnak.

Adjon az Isten annyi bort, hogy helyét ne találj,
hogy még az udvart is öntözd vele.

Egy tehénnek két borjut,
egy disznónak husz malacot.

Az asszonynak magas kontyot.

Adja a jó Isten, hogy még hetven évig purgáljon meg bennünket a must.

A rosseb egye meg azt is aki minekünk nem kíván boldog újévet.

Az Isten éltesse bennünket, hogy még sokáig hajtogathassuk a boros üveget.

stb.

Nagyberki 1966 november 26.

Gelencsér Sándor

Próbáltam gyűjteni adatközlőktől, azonban közismert sablonosak voltak. Arra is hivatkoztak, hogy a régi kalendáriumokból és az alsóbb tagozatu elemi iskolai könyvekből vették a tartalmát.

Én a saját ismertet a régi időkből vettem fel úgy, hogy a vallásos időkből a legközkedveltebb verset küldöm, és még kettőt 1966 január 1.-től két kisfiutól.

Megjegyzendő dolog az, hogy napjainkban már csak ilyen betanított apróságok művelik ezt a régi hagyományos népszokást, csupán anyagi érdekből, a szülők által betanítva.

Az anya minden kapuig elkiséri a kisfiut és beküldi a gyereket ezt a rövidke köszöntőt elmondani és kihangsúlyozni a forint adományt. Az anya addig várja kint a kapuban és így mennek tovább. Stb.

A síratók című dolgozat első része a nőkre vonatkozva lett feldolgozva. A második rész a férfiak szerepét tárja fel ebben a témában.

Az özvegyen maradt férfiak nem rendeltek és nem is igényeltek tudtommal sehol különösebb halotti sírató bucsuztató mondókat a bér-síratóktól, és itt ezen a téren csak a sablonos beszéd tárgy volt az adat téma, ugyanaz mint a temetőben levő egyhangu bucsuztatók.

A sírató asszonyt ugyan felfogadták a szokásos parádé kedvéért, azonban olyan érdemleges élettörténeti felsorolások nem voltak, mint ahogy az asszonyok intézték és a kétféle nemű embereknél itt teljesen különböző felfogás uralkodott. Ennek oka itt abban látható, hogy a nők közlékenyebbek voltak és bőbeszédű sikos szájuak mint a falusiak különösképpen, pár pillanat alatt egy egész élettörténetet szeretnének elhadarni.

A férfiak kimértebb tárgyilagosabbak voltak és mérsékeltébbek, mondván: a nők dicsérik meg önmagukat a szorgalmukért és a jószágukért.

Ahogy a nők között voltak ügyetlenkedő tehetetlenek, úgy a férfiak közt is voltak ebben az arányban.

Sok asszonynak kellett pótolni a férj tehetetlen gyatraságát otthon, a mezőn és mindenütt. Azonban a férfiek ezt szónéklül hagyták, még a temetési végtisztelet adáson is.

Az özvegyen maradt férfiaknál több mint felerészben más dolog forgott fenn. A következő újdonsült asszony, az elhaltak a pótlására. A fiatal özvegyen maradt emberek a középkorbeliektől az öregemberekig, az a gondolat hatotta át az ember-özvegyeket, hogy aki meghalt, el kell temetni, és el kell feledni. Az élet megy tovább és asszony kell a házhoz, mert enélkül üres a ház.

Sok esetben még a betegeskedő asszony életében, amikor már reménytelen a gyógyulás, titokban megegyeznek a jövő párok abban, hogy a haláleset után egybekelnek és ebből nem is csináltak titkot mert már a betegeskedő elhalt asszony életében segített a munkában és a betegápolásban csak úgy szivességből, jóindulat címén, a későbbi sorsfordulón, komoly házasság lett belőle.

Sok humoros beszéd és mese szólt az ilyen esetekről.
A sok közül egyet felemlitek itt.

Volt egy ilyen gyógyíthatatlan, hosszasan betegeskedő falusi asszony és mint nyugós mellé odajárt a közeli szomszédból egy özvegyasszony, akivel még az életében megegyezett a beteg asszony férje, hogyha meghal a feleség azután egybekelnek.

Már a falu népe is sejtette a készülő tervet, mert már a szomszéd asszony többet tartózkodott a betegháznál, mint az otthonában.

Amikor a temetés ideje volt, akkor a temetőben, amikor a koporsót leeresztik a sirba, a pap és a kántor egy marék földet vagy hantot beledob a sirba a koporsó tetejére, utána a hozzátartozók és a jelenlevők, akik akarnak dobálnak egy marék földet a koporsóra. A temetés ezután kezdődik és mindenki félre áll az utból, a jövődombeli asszony még egy kissé ottmaradt egyedül állva a sir szélén, annak jeléül, hogy a lába előtt levő koporsóban fekvőnek ő lesz a méltó utóda, aki biztosan átveszi az elhalt posztját.

Az özvegy férj mondogatta, hogy kedves feleségem, aki a siron túl áll, a halottra célozva és a jövődöbelinek szólva. Az asszony is akarta kimutatni, hogy ő is bánja, sajnálja az elhaltat és a kötényét felhajtotta a szemére, hogy a könnyeit letörölje, mert még a múlt században falun nem használtak zsebkenőt, sőt még az 1914-es háború előtt is több mint felének nem volt zsebkenője. A nők a szabadba fújták ki az orrukat és a kötény aljába törölték meg az orrukat, vagy a bő szoknya aljába, ide bele is fújták az orrt, és feltűnően meglátzott a felszáradt csomós orrváladék. A férfiak a kézbe törlik az orrukat és a könnyeiket, vagy ha volt kötényük akkor abba, némelyikük a dolmány ujjába, ingujjba, ujjas mellénybe a kézcsuklónál, és az az odaszáradt váladéktól fényes, sima, kérges lesz a kézcsuklónál, mert ezt éppen nem mosták ki.

A nevezett falusi asszony, a kötényét ahogyan a szemére fogta, és az asszony alsó, felső szoknyája hasadéka mindnek elöl volt, ez rosszul lett összeállítva, mert ezt úgy szokták szerkeszteni, hogy az egyiknek elöl és a másiknak hátul kell lenni, a szoknya hasadéka, hogy sem elöl, sem hátul nem lehet az összes, mert akkor ott nyílt szétválás látható, a hátsó hasadék láthatósága így biztosított volt, elöl azonban csak addig, amíg a kötény takarja. A nevezett asszony ahogyan a sir szélén szembe állt az özvegy jövődöbelivel, a nyílt hasadékkal, a köténybe törő szemmel, és ő is mondogatta. Jajj mi van előttem, vagy háromszor és végül mondja: A szegény meghalt jó szomszédasszonyom volt. A jövődöbéli új férj még mondogatta: Kedves párom, aki a siron túl áll. Az asszony köténye alatt levő hasadékon közben valami kikukucsált, amit a jelenlevők megmosolyogtak.

Sokan azt is véleményezték, hogy nem-e szándékosság forgott fenn, lehetséges, hogy véletlen játéka volt a valóság, azért is mert egy meggondolatlan, szeleburdi asszony volt, mert a temetés után, amikor már egybekelt az újdonsült pár, akkor az asszony nagy falusi pletykázásba kezdett és kilotyogta azt is, hogy a temetéskor a férje őreá vonatkoztatva azt, hogy a kedves párom, aki a siron túl áll, ugyan úgy ő reá is ráfogták, hogy szándékosság volt, hogy jajj mi van előttem.

Meg kell jegyezni azt az esetet, hogy jövődöbéli özvegy oda álljon a sir szélére, ez az eset népszokássá vált, mert máshol is álltak ilyen babonás hiedelmi céllal, hogy a lába előtt legyen a halott, hogy majd ő lesz méltó utód az elhagyott otthonban. Volt olyan eset is, hogy két ilyen özvegy, vagy férjtelen nő állott oda, volt olyan eset is, hogy három is, mint babonás pályázó, a nősültni való szabad emberhez.

Még volt egy humoros temetési eset, amelyhez szállóige és szó-lásmondás fűződik:

Egy holt embert a hidegágyról a temetés előtt átvitte négy férfi lepedőstől a koporsóba, mindegyik a lepedő sarkát fogta és vitték a koporsóhoz. Ahogy vitték, hát egy hangos végbél /f/ kukkantás hallatszott, és ráfogták, hogy a halott /f/ kukkantott. A halott ember hozzátartozói ez ellen megbotránkozva tiltakoztak, hogy ilyen csunya dolgot az ő kedves halottjukra ráfognak, kegyelet sértés. Heves vita fejlődött ki ebből, hogy a halott volt, nem igaz, mert az élők voltak és amikor megérkezett a pap és a kántor, a temetési szertartás elvégzésére, és közölték velük, hogy milyen okoknál fogva vita volt itt a halottas háznál. Az egyházi vezetők kijelentették, hogy kényes dolog ez ilyen ügyben bíraskodni, vagy véleményt mondani.

A halott hozzátartozói mondták: Tisztelendő ur lehetséges az, hogy egy holt ember képes ilyen dologra, a kántort is megkérdezték, ezek mindketten semleges, kitérő választ adtak. Azt mondták, hogy igazában csak a halottvivők és a halott tudják biztosan, hogy ki volt a /f/ kukkantó, vagy az egyik, vagy a másik volt. Az élők még arra is hivatkoztak, hogy az illető idős halottember még életében is jó puffogató volt, és most is jól fel volt puffadva és még a mozgatás közben

egy utolsót nyögött a fara. A kántor és a pap zárta le a vitát azzal, hogy "Nagy eset az, amikor a halott /f/kukkant" és az elevenre fogják, az is "Nagy eset, amikor az élő /f/kukkant és a halottra fogják".

Ez a két szólásmondás maradt fenn napjainkig, mint szállóige. Ha igaz volt, akkor ez is a falusi kiskaliberű temetések sorrendjébe tartozik.

A férfiaknál a sirató mondókák helyett ilyenféle eseteket tart nyilván a szájhagyomány. Nem valami kultur jelentőségű, mert tartalmánál fogva igen nyers anyag.

Az is igaz, hogy mindent amit az ember hall, hát nem való, nem illik és nem is kell mindent megírni.

Azonban az adatgyűjtőnek nem szabad a humort megvetőleg elvetni, mert akkor enélkül nem tud jó, részletes anyagot felkutatni. Én már úgy határoztam, hogy a sirató adat II.részt és ennek a tartalmát kihagyva nem közlöm le, azonban egy főiskolai tanár, aki gyakran az itt-jártában kéresemre áttanulmányozza a dolgozataimat hiányolta azt, hogy a kiváló jó dolgozathoz hiányzik a férfiakra vonatkozó adat.

Én tiltakozva közöltem azt, hogy nem sok van erről írni való, és ami van az sem megfelelő és nem ide való. Ő csak rábeszélte, hogy csak írjam meg, mert ez csak kultur nyersanyag és enélkül ez nem egész.

A humorról kapcsolatban én már rájöttem évekkal előbb, hogy itt nem lehet elvetni azt, mert akkor nem lehet teljes jó adatot felgyűjteni. Hódmezővásárhelyről 1962-ben járt itt egy kutató, és disznótoros népszokásokat gyűjtött, az adatszolgáltatónak kijelentette azt, hogy ő csak komoly dolgokat gyűjt és a bohóckodást elvezi.

Saját magam tapasztaltam, hogy jobb lett volna inkább meghallgatni és felvenni és ezzel sok jó adatot életre keltett volna.

Ezzel igazolom és alátámasztom a kabarészerű dolgozatom részleteit. Nem is akarom helyeselni a bohóckodásba való temetkezést, azonban a többek közt ennek is futni kell.

Nagyberki 1967 március 14.-én.

Gelencsér Sándor
néprajzkutató

Kezdve az 1904 - 7-es évektől, ahogy átgondolom a század elejétől napjainkig, a néptulajdonságokban olyan óriási változatokat látok ma, hogy úgy tűnik fel, hogy mintha egy másik világrészből jöttem volna a mai megfigyelni és gondosan áttanulmányozni.

Az emberek átlaga alacsonyabb termetű volt a mainál, sőt legtöbb falunak volt törpéje, kb. 95 - 120 cm. közt, és ezeknél egy fejjel magasabb az átlagánál fogva 1/4 részben volt.

Volt olyan falu, hogy két törpéje is volt. Ezen törpéknek a feje és az arca felnőtt nagyságu volt. A kéz és láb rövid volt és ehhez viszonyítva a test szélessége majdnem rendes. Ahogy 8-10 ilyen falusi törpét láttam, hát termet tulajdonságban hasonlítottak egymáshoz, úgy a nők, mint a férfiak. A falusi nyelvjárás akkor ezeket picike, kicsike, asszony vagy ember szóval illette, a törpe szót itt még ezekre, akkor még nem használták.

Mely falvakban volt törpe egyén a század elején?

Csoma: egy férfi és egy nő, külön családban, öreg korig.

Attala: egy férfi, öreg korig,

Gölle: egy nő, 26 éves korig.

Baté: egy férfi, öreg korig.

Fonó: egy nő, 40 éves korig.

Döbrököz: férfi, öregkorig

Kaposmérő: "

Milyen családi életet éltek a falusi törpék?

Nagyobb családokkal éltek a hozzátartozókkal együtt, mint egy kis függelék. Tudtommal nem bántalmazták sehol, meg azt sem hallottam, hogy mostohák lettek volna irántuk. Ebben az időben tudvalevő, hogy több család élt egy háztartásban, testvérek és unokatestvérek, és nem voltak rosszak sehol az ilyenekhez, - és mint elesetteket védelmezték és tartották, mindent megosztva velük, - rendszeren beszéltek velük.

Mind tudott beszélni rendszeren. Rendszeren beszéltek, láttak, hallottak, úgy mint a rendes felnőttek. A beszédjük hangja más volt, mint a többié. A göllei törpelány dadogva beszélt és gyengébb elméjű volt a többitől. Vastag peremes szája volt és csupa ódvar, seb volt az arca.

Családalapításba nem közöskültek és nem is voltak ilyen vágyaik, valószínű, hogy az ivarképességük fejletlen volt, mondták róluk, hogy ezzel szemben egyesek nemiszerve rendellenesen nagy volt.

Mivel foglalkoztak az ilyen törpék?

Betanították őket vászonruhák mángorlására és az ünneplő férfibogatyák redőlésére. Az apró kezeckéjükkel nagyon ügyesen végezték a fentnevezett ruhaápolási munkát.

Kb. 50 cm. magas számolyyszerű kis gyalogszékre állva, hogy felérjék az asztalt, amely a felnőttek részére készült, így végezték csendben a rájuk bízott feladatot, amelyet csinosan és kifogástalanul adtak ki a kezükből. Ezt a munkát bizonyos munkabér fejében más családoknak is végezték. Szép simán mángoroltak és a szedettgatyák redője szabályos és egyforma volt akárcsak a gépi munka.

A száraz vászonruhát vízzel permetezték, hogy jobban állja a redőzést és a permetvizbe egy félmarék lisztet keverték, hogy a száradás után keményebben tartja a gatyá vagy pöntől a redőjét. Ezt akkor úgy nevezték, hogy "szödöttgatyá" /szedett/. Gatyaszödő /kicsike/ törpe.

A mángorlást is nedvesítették tiszta permetvizzel, hogy jobban simuljon és száradás után sima maradjon.

Más munkát tudtommal nem is végeztek, mert a fizikai erejük nem bírta. A mezőn egyelés, gyomlálási munkát is végeztek, mert ezt még megbirták tenni.

Az iskolába ezeket nem járatták, mert amint mondták nem volt szükségük erre.

A falusi családoknál szépen megvoltak az ilyenféle egyének holtig. Az uricsaládoknál is akadt néha ilyen, de ezek olyan zárkózottan éltek a család alatt, hogy a külvilág alig tudott róluk. A kaposmérői törpe élt ezek között legtovább, az 1930-as évekig. A többi már 1910-20 között meghalt és ezzel ezen jelenség is lezárult, mert manapság igen ritka eset ez.

Miért születtek ezek törpének?

A közvélemény azt állítja, hogy a szülők mint unokatestvérek és mint vérrokokok az okai a torzszülöttek származásának. Lehetséges, de nem állítom, de a legtöbb esetben Göllén, Csomán éppen ez a valóság. A törpék szülei unokatestvérek voltak, mert abban az időben arra is sulyt fektettek, hogy a családja együtt lakjon.

Egyéb növényi rendellenességek.

A törpéken kívül még voltak sokan, hogy a rendesnél jóval alacsonyabb termetű nő és férfi, 150 cm.-en aluli.

Ezek rendes munkát végeztek, azonban csökkentett mennyiséggel amivel a termetüknél fogva nem bírták azt a fizikai erőt kifejtteni, mint az erősebb termetűek.

Családalapításban is résztvettek, 1,2,3,4, gyermek szülei lettek és a gyermekek tulnyomórésztben erőteljesebbek lettek.

Voltak uradalmi cselédek is ilyenek és uradalmi részes aratók, mint falusi zsellérek, azonban a legnehezebb munkát nem bírták. A kévészakal állásban a túlfeszített munkában pár óra alatt elszédültek, 2-3 óránál tovább nem bírták a túlfeszített munkát és felváltót kellett adni. A képesaratásban sem bírták olyan gyorsan, tehát csökkentett munkabírók voltak. Rendszerint ügyes mozgékonyak voltak, csak könnyebb munkán.

Attaláról a kis Orbán Miskabácsi ügyes ember volt és Szentivánpusztán rossót csépett 8-10-es bandában 1906-8 években. Láttam, hogy milyen ügyesen forgott a kezében a cséphadaró és mégis leghamarabb kifulladt a folytatólagos nehéz munkában. 4 szép gyermeke volt, rendes termettel. Hasonló nő és férfi ebben az időben sok volt.

Ezt a jelenséget annak is tulajdonították, hogy valamilyen betegség folytán lettek csökevény termetűek. Lehetséges, hogy a törpékre is sok esetben ez állt.

Ezeket az alacsony termetűeket sokszor úgy nevezték, hogy Csitri, Kisalacsony. A nyugtalan ilyen termetű: Pücsök, Zsizsik, Kispatkány, Kistüzkü /kő/, Kisvadmacska-nak is nevezték a veszekedőket.

Kisalacsony magas- /Tisztaképtü/ himlőhelyes babos.

A szépség hibások.

Az 1860-70-es években születtek, minden 10-ik 8-ik nő és férfi himlőhelyes volt. Az 1880-as évek már kb. a 20-ik volt, az 1890-eseknél már ritka eset volt.

A század elejétől már teljesen megszűnt, az orvosi tudomány javára írva.

Századunkban már csak a cigányok közt voltak himlőhelyesek, napjainkban is látni lehet ilyen cigányt. Ezen betegség leginkább gyermekkorban jelentkezik nagy lázzal. A védőoltás már eltüntette ezen problémát. A himlőhelyes egyének házassági esélyeit csökkentette, még a vagyonosabbaknál is, a szegényebb rétegnél meg nagymértékben. Erre is használtak gunynevet: Rűcskös, Rancsos, Birkacsapásos /ugy értsük, ha egy birkanyáj egy nedves földön elvonul, akkor csupa lyukacsos lesz a terep/. Rűcsök, Ripacsok, stb.

Sánták és a bénák.

A század elején sok volt a sánta egyén, nő és férfi, ez napjainkban már a minimálisra csökkent. Ebből is az tűnik ki, hogy az orvosi beavatkozás hiánya volt az oka, mert sok ilyen nyomorék volt.

Azok az egyének, akik csipő vagy kézláb ficammal születtek, azok így maradtak teljes életükre, mert ilyenre akkor még nem volt gyógyintézet. Amikor már ez megvolt, akkor a paraszt nép még nem ment ilyen helyre. Csontrakékhoz, kuruzsl-khoz és a javasokhoz mentek ilyen gyógyító ügyben.

Ha valakinek esés vagy valamilyen oknál fogva kéz, láb, váll, vagy csipő ficama lett, akkor az orvos helyett a csontrakóhoz ment és bizony komplikált esetekben nem tudott eredményes segítséget nyújtani és nyomoréknak maradt a sérült, bármennyire gyakorlott volt az illető, mégis nem tudós volt. Ebben az időben így vélekedtek, hogy: "Isten mentsen az orvostól, hiszen ez többet tud mint az orvos, inkább 10 csontrakót, mint egy orvost. Persze érthető, mert zsugori is volt a nép, a csontrakó kevesebbet kért munkadíj fejében és még a gyógyszer árát is megspórolja.

A csonttörötték, ha meggyógyultak a legtöbben nyomorékok maradtak.

A jelzett időben sok volt a vak ember és az aliglátó, hályogos-szemű. A hályogosság teljesen megszűnt és a kiforrott szeműek műszemet kaptak, ugyanolyan mint az épszem, így alig lehet ilyen látni, csak véletlenül lehet észrevenni.

Tehát a vakság is látszólag eltűnt.

A hiányzó végtagok is műanyagból pótolva vannak.

A század elején igen sok volt a házaló vándor-koldus.

A második világháború összes rokkantjai, mint hadi a tizedrészét sem tette ki. Olyan kéregető koldust is lehetett látni, mint munkabíró egyént, hogy semmi baja nem volt, csak mint iparilag üzött mesterséget folytatták. Az utóbbiak dologkerülő, renyhe népség élt a dolgozók keresete után.

A koldusok közt sok volt a vak, sánta, béna és a hiányos szervű ember.

Ugyanugy a falu népe között is voltak szép számmal. Göllén volt egy ember Madarász József csizmadia, ennek orra nem volt, és egy kartonpapírból kiformált, felkötött orral járt.

Apám a bátyámat elküldte a javítási munkáért. "Menj el fiam az óratlanhoz a csizmáért, már készen is van." Ahogy a fiu odament és kérdi: "Óratlan ur készen van-e édesapám csizmája?" Az szónélkül egy szíjjal a nyakaközé vágott, és dühösen mondta: "Ne te csirkefogó, majd megtanítalak én tégedet, hát én óratlan vagyok?" A fiu futott kifelé és mondta: %

"Az hát, hiszen keménypapirból van az orra." Haragudott az igaz szóért, mert megvárta azt, hogy Meiszter urazzák.

Göllében ekkor volt egy családos Katus Pál nevű földműves, ennek az alsó álla hiányzott, így született.

Egy faluban is sok volt a hiányos, torz ember és ha valaki egy országos vásárra ment, itt igen sokat látott.

Voltak nagy dudorodásosak, szemölcsösek, és zsirmirigyesek, és csunya anyajelesek, amelyek napjainkig eltűntek az orvosi technika nyomán.

A jelzett anyajelek létrejöttét azzal indokolta a népi nyelv, hogy amikor még az anyaméhben hordoztatott és az anya valamitől megijedt, vagy kutyától, vagy egyéb gondba állattól megriadt, és akkor, ha valami testrészéhez nyul, akkor ott hasonló anyajel képződmény lesz.

Tűzfoltosság a tűz láttára képződik napjainkban is.

A kívánós foltot annak tulajdonították, ha egy anya valahol valamit megkíván és ha az anya ilyenkor valamely testrészéhez nyul, akkor ott hasonló folt lesz.

A szórtelenséget is rendellenes fogyatékoságnak minősítették, ritkán, de ilyen is akadt. Vagy születési hibaként, vagy valamilyen súlyos betegség folytán kopasz a fej, úgyhogy a nőknél megvetett hibásnak minősítették, különösen a hajadonokat.

A férfiaknál 1925-ig a bajuszhiány súlyos fogyatékoságnak számított, mert még a század elején az volt a jelszó, hogy bajusz az ember, bajusz nélkül az ember nem ember, csak kppaszszáju, nyulszáju.

Vannak ilyen népi gunydalok is.

Egy származási eltolódás.

Sokat vitatott dolog volt a nép ajkán az, hogy idős házaspároknál már nincs ujszülött gyermek. Talán lehetne, ha akarnák, vagy természet-szerűleg nem is tudna lenni.

Én erre is tettem megfigyelést. Az életem folyamán három esetet láttam olyant, hogy 60 éves korban levő szülők, ujszülöttet nemzettek, a már népes család végén befejezőleg.

Baté mellett Rákó-pusztai béres ember, Csima János 61 éves, 56 éves feleségével 1908-ban kis fiuk született, aki a családban a 9-ik gyermek lett és ennek testvérei már az idősebbek nős, férjes, családosaak voltak. Minden testvéreire hasonlított a Kis Csima Károly, és ez volt a legszebb, igen szép kis gyerek volt, csak az összes testvéreinél mindnél butább volt. El volt kényeztetve, mert a család kedvence volt, és ez is kiálthatatlan zsarnokká tette őt, a meg gondolatlan tettei unszimpatikusá tették. Értsük, nem gyengeelméjű volt, hanem rövidebb gondolkodó, kevesebb befogadó képességű, mint az idősebb testvérei.

Turi József földműves, cséplőgép tulajdonos 62 éves, Nak községben 1909-ben a 13-ik fiu Turi Jancsi. Itt ugyanaz állt mint az előbb említetténel. Kiváló szép fiu volt, a testvéreire hasonlítva szebb volt, csak butább, hangoskodó, kajla természetű, még életben van.

A nagyapám Gelencsér Imre vizesmolnár szül.: Várong 1828-ban. A harmadik feleségétől, mivel kétszer megözvegyült 1891-ben született Gelencsér Vilma leány, 63 éves, a felesége 36 éves volt. Kiváló szép leány volt Vilma és 1907-ben gyümölcszedésnél leesett és csontgennyeszt kapott és 16 éves korában meghalt. Szókimondó, meg gondolatlan természetű volt. Kiválóan szép volt, apjára hasonlított, kissé buta volt.

Ebből a megfigyelésből is látjuk, hogy a nemzés korhatára nincs megszabva és idős szülők is szép egészséges gyermeket és érettet tudnak nemzeti, azonban itt a három közül olyan éleseszű, okosat nem tudtak kihozni, mint amilyen szép érett életrevalót.

Ezen hasonló esetnek gyakoribb előfordulása abban is akadály, hogy a már öregszülők nem tudják felnevelni a késői sarjat, mert amikor korra már nagykoruvá válik a késői gyermek, akkorra már az előregedett szülők elhalnak.

Ezen néptulajdonsági mozgalom dolgozat a népi gyógyászat egy különálló témája.

Nagyberki 1966 december 2.

Gelencsér Sándor
népr. kutató

14. Eredet magyarázó mondák.

Elbeszélők a teremtésről.

Ádám és Éva az első éjszakán arról értekeztek, hogy holnap vajon mit fognak csinálni. Ádám azt mondta, hogy jó lenne vadászni menni. Éva asszony azt felelte, hogy ő is elmegy segíteni, nehogy esetleg baja történjen, a vadak hátha bántalmazzák és ő segíti védelmezni. Asszonyi gondoskodás jegyében. Ádám ember beleegyezett.

Éva azonban még azt mondta, hogy jó lenne először gyümölcsöt szedni, mert az hamarabb meg lesz és biztosabb.

Ádám bácsi azt mondta, hogy jó, ebben ő is segíti Éva nénit.

Már itt is aze asszonynak lett igaza, mert az ő dolga készült először.

Tehát először gyümölcsöt szedtek és a tiltott fa gyümölcséből ettek, és elkövették a házasséleket. Erre elbujtak, mert tudatára ébredtek annak, hogy elvesztették az ártatlanságukat.

Az Isten jött és mennydörgő hangon mondta: Hol vagy Ádám!?

Ádám remegő hangon mondta: Itt vagyunk Uram, elrejtőzve a fügefafa alatt.

Ettől kezdődően lett az emberi élet a mai napig.

Ezen elbeszélő legendát a régi társas összejöveteleken mondta el a legjobb elbeszélő mesemondó. Az esti fonó összejöveteleken, eljegyzéskor, meg ha valahol társas munkák voltak: uradalmi kazalrakás közben a béresek és a zsellérek. Ehhez fűződő tréfás kérdéseket is intéztek, találós kérdéseket. A béres és pásztor bálokon is szóba jött szinderab formában.

Találós kérdések erről és megjegyzések:

Mi volt Ádám papa vezeték és keresztnéve: "Hol vagy Ádám?"

Ez maradt a mai napig teljes nevezőn, mert az Isten így szólította.

Milyen fajta csábító kigyó volt? Ádám fügefalevele alatt lévő kigyó volt a csábító.

Ki volt az elsőbűn elkövetőjének az okozója? Itt is az asszony volt, mert az ő munkaakarata érvényesült először.

A báli alkalomkor is szóba jött a verbungos táncdaljáték közben béres és pásztorbálon.

Ez úgy van lejegyezve.

Egy személy elénekli a verbungos dalt és a zenekar eljátszotta az illető dalt, táncolta és dalolta tánc közben is.

Iágen, gatyán de szennyes

Magam vagyok szerelmes.

Ingen, gatyán eladom

Magam megházasodom.

Egy másik kérdi a táncostól.

Mi az? Te eladod a félszennyes ruhádat?

Eladom.

No és akkor mit csinálss, ha eladod a ruhádat?

Azt amit Ádám és Éva.

Csak nem akarsz fügefalevéllel ruházkodni.

Nem, azt nem, mert ruházkodási módszer megmaradt a mai napig is, csak a ruhaanyag minősége és a szabásminta változott.

Mondjad el hát mi az a módszer, amely megmaradt?
Hát a módszer az, amely megmaradt eddig.

Ha valakinek a ruhája leszakad, vagy eladja, akkor fog egy újabbat és felveszi magára.

Ez az a módszer, amely a mai napig is megmaradt.

Ahogy most, úgy régen is volt mindenkinek több öltözet ruhája.

Ádám papának és Éva mamának is volt rengeteg ruhája, és ha leszakadt akkor fogott egy újabbat és felvette.

Ha az Éva mama kispéntelét esetleg egy odaszaladt kecske lelegelte, akkor fogott egy vadonatur ruhát a fügefáról és felvette és kész a ruházkodás.

Ugyanugy ha Ádám papa gatyáját lelegelte az az éhes kecske, hát fogott egy ujat és belebujt.

Ez az a régi ruházkodási módszer, amely napjainkig megmaradt. Azonban a ruha minősége és a szabásminta az megváltozott.

Ezen elbeszélő próza a régi béres és pásztor bálokon, eljegyzéskor is divatos volt elbeszélni és előadni. Kb. 8-10 drb. ilyen verbungos táncdaljáték volt a műsoron.

Ez abból állott, hogy a verbungos dalszöveg egyszerű, primitív szerkezeténél fogva mellébeszélve tréfás párbeszéd után, összes körtánc és két kulacs körbeadogatással, kocintással végződött. A beritató dal is ehhez volt beiktatva, és ezt lakodalmi alkalomkor is végezték szindarab formában.

A kor fejlődésével ezt abba is hagyták és lebecsülték.

A mai néphagyományok felkarolásával, ha még divatban volna biztosra állítom, hogy átvennék mint régi táncdaljátékot, amelyet akkor kulacsos verbungosnak neveztek. Két kulacs beiktatásával, a kulacs anyaga lopótökből volt, amelynek a szárát levágták, és volt cserépből és fakulacsból kádármester készítménye, révén jött közhasználatba.

Azért említettem meg ezen adatot, hogy mint első emberpár legendája itt is előfordult.

Szólás-mondások a teremtésről.

Az öreg jószágra, lóra vagy tehénre:

No ezt a vén jószágot még Noe eresztette ki a bárkából.

Félreeső helyek, tájakra:

Az Isten amikor teremtette, annak is hátat fordított.

Az egyéni gonoszság, zsamokságra:

A jó Isten hosszú várakozó és kemény büntető.

Az eladó lóra, tehénre mondták:

Olyan szelíd, jámbor, mint a Krisztus lova.

Mi volt a Krisztus Urunk lova?

A szamár volt.

Bibliai magyarázatok és találós kérdések.

Az egri kispapok költészete szerint, amikor Ádám már elaggott és ágybanfekvő halálosbeteg volt, odahívta magához Jáfet nevű fiát és mondta neki:

Menj fiam keletfelé, itt ebben a nagy erdőben csak mindig keletre és ennek az őserdőnek a kellős közepében van az a tiltottfa, amely a te szüleidet bűnbe, romlásba hozta, hozzád róla egy ágat, és azt ültesd az én síromra, mert én most már meghalok és ti engemet a földbe temettek.

Ha már nincs annak a tiltott almafának élő ága, akkor a töről hozzád egy sarjhajtást és annak az eredése biztosabb is lesz.

Megcsókolták egymást és utnak vált az ősatya fia, az erdőben haladva keletre, mikor egy szárnyas angyal csatlakozott hozzá és mondta, hogy csak kövesse őt, amíg oda nem értek az erdő közepébe, ahol egy satnya bokrot találtak, amelyről már az anyafa elpusztult, csak sok apró sarjhajtás volt, az angyal mondta:

Ennek a bokornak a legszebb hajtását vegye fel és vigye el az apja sírjára és ültesse el, mert ebből lesz a világválság fája a Megváltó keresztje.

Visszafelé is angyal ment Jáfet előtt, amikor közel értek a hazához az angyal eltűnt.

Hazaérve már csak apja sírját találta Ádám fia.

A facsemetét elültette a sírra a Cedron patak közelébe.

A fa megeredt és szépen fejlődött és óriási fává nőtt. Jáfet hozta és elültette, és az ő nemzetségéből származott Izrael, és Krisztus, és a Megváltó, és a keresztjét is ebből a fából készítették.

Az egri kispapok a század elején a szentírást is négysoros versbe foglalva füzetekbe kiadták. Különféle témájú kiadványaik voltak vallásos és vándor istóriás emberek házaltak és bucsujáró kegyhelyeken árusították. A fentnevezett legendát nem foglalták bele a szentírásba. A szövegében nem is volt benne. A nép ajkán sokáig élt még ezen költemény legenda.

Bibliai találós kérdések.

Ádámnak ki volt az apja?

Az Ur Isten.

Noe a bárkából, miért galambot eresztett ki először?

Azért mert az még tudott repülni a víz felett. Az elefánt belefulladt volna a vízbe.

Kétszer született és egyszer halt meg, ki volt az ?

Jónás volt az.

Kinek volt a legnagyobb anyja a világon, mint ember?

Jónás anyja a cethal.

Dániel prófétát miért nem ették meg az oroszlánok?

Mert nem vették észre.

Illés próféta amikor ment fel tüzes szekéren a mennybe, ki fordított neki hátat?

A kocsisa.

Volt neki kocsisa?

Valószínű, hogy volt, mert a biblia nem tagadta le.

Haz az apostolok mezitláb jártak, akkor mi védte a lábukat a tüskeszurástól?

Ők saját maguk, óvakodtak tőle.

Izaiás próféta miért ment fel a hegyre?

Mert a hegy nem mehetett őreá.

Amikor még se ég, se föld nem volt, az öreglány mihez támasztotta a sütőlapátot és a pemetet?

A ködhöz támasztotta.

Ez gyenge kérdőpontnak bizonyult, azonban az esti összejöveteleken, közmunkán és uradalmi csoportos munkákon és a fonó esteken gyakran szerepelt, sőt a lakodalmi násznagyi feladványokon és vitákon szerepelt. Itt a felsorolt helyeken sokféle bibliai és prófétái Krisztus Úrnak a földön járt és később a szentéletű barátokról, vándorokról szóltak a találós kérdések.

Találós kérdések:

Mindig volt és mindig lesz, de öthetes sohasem lesz?

Holdvilág.

A próféták abban az időben miért hordtak olyan hosszú szakállt?

Azért mert igen életlen volt a borotvájuk.

Kettő jól áll,- kettő jól jár,- kettő sehogyan se fér össze?

Ég és föld,- Nap és hold,- Mennydörgés és villámlás.

Ézsau miért adta el az elsőszülöttségi jogát egy tál lencséért?

Azért mert nagyon éhes volt.

Jónás mit csinált a cetthal gyomrában?

Várta a mielőbbi szabadulást a harmadik napot.

Miért esik az eső?

Mert létrán nem jöhet le.

Ki volt az első kommunista?

Krisztus Úrnak volt, mint a szegények patrónusa.

Milyen tők volt legnagyobb a világon?

A nagysütörtök.

Nagyberki, 1966 november 23.

Gelencsér Sándor
néprajzkutató

16. Kaposmenti táncmulatságok néprajza.

A régi népi táncok a verbungos és a csárdás volt, lassu és gyors ütemben. Ezt a táncdalok élethűen bizonyítják.

A mártogatós és a kiperdülés táncfigurák későbbi keletűek.

A verbungost járták: 1. táncfogásra, 2. kézfogásra, 3. egykéz fogásra, 4. szétválasztva, 5. szembe állva, négyes körbe, két párral szembe egymással. A szembe állók helyet cserélve, többször ismételve, 6. ha középen tele borosüveg van, akkor ezt átugrálva, hogy az üveg fel ne boruljon. Ez utóbbi meg csárdás néven ismeretes.

A verbungost koszoruba karra öltve is járták.

A csárdást járták: 1. táncfogásra, 2. karra öltve, 3. kézfogásra körkoszoruban; a lassu csárdást egyes lépésben járták, a gyors csárdást ugrálva, néha kieresztő táncperdüléssel és összefogva is járták. Ennek a mártogató figurája lett később a mártogatós csárdás, amely a rendes gyorscsárdásnak egy mellék figurája lett.

A gyorscsárdás a mai napig is megmaradt azonban a táncfogásra való perdüléssel.

A mártogató és a kiperdülő figurák már itt 1907-re teljesen megszűntek. Ennek részben az az oka is volt, hogy 1905-ben már megjelentek falvakban is a táncanfolyamok vagyis tánciskolák és ezeken az oktatási órákon lebecsültek és elgáncsolták, mint ósdi izléstelen táncfigurákat.

A fentnevezett régi népitáncokat kedvelte a nép és szívesen művelte. A fiatalság mint lakodalmi menet az akkori rossz, sáros járdákon még ballagás közben is járta, csak úgy fröcsögött a sár.

A korcsmabálokon igen vigkedéllyel járták a verbungosokat, a helyi és a szomszéd falvak népei.

A házibálokon is vidám mulatságok zajlottak le.

A fonó összejövetelek is legtöbbször táncdalokkal zárultak, vagy borítató táncdalokkal.

A legforgalmasabbak voltak a bucsui bálok, mert itt sok volt a távolabbi helységekből való vendég, azonban ennél még forgalmasabb volt a bucsuvásár bálja, mert itt az idegenforgalom még nagyobb volt.

Bucsut minden falu tartott, bállal egybekötve.

Bucsuvásárt ezen a vidéken csak Toponár, Igal, Somogyiszil, Baté és Büssü, Kercseliget tartott. A Somogyiszili és a tolnamegyei Szakcs községben volt a leghíresebb. A bucsuvásárok báljain gyakoriak voltak a verekedések. A verekedésekben a szakcsi bucsuvásár bálja tűnt ki legjobban, mert itt bál verekedés nélkül soha nem mult el. A szilajvérű szakcsi falu népe még kaszával, cséphadaróval is küzdött a báli hataloméért. Haláleset gyakori volt és sok csonttörés.

A tréfás szájhagyomány sok megjegyzést fűzött a batéi bucsuvásárral kapcsolatban. Ez arról is híres volt, hogy ez volt az év legutolsó bucsuja december 8.-án volt.

A felső baranyai községek lakói is eljöttek ha kedvező idő volt, sőt még rossz időben is elmentek mondván "az utas mehet".

A bucsuvásárok báljai egyben leányvásár is volt, mert a férjhezmenő lányokat itt vonultatták fel, fiataloknak itt volt lehetősége kapcsolatokat teremteni. Igen mozgalmas és zajos volt az ilyen bucsubál. Az öregek és a szülők nagy szerepet vittek a fiatalok összehozásában. Egyik felsőbaranyai község bírása is eljött a feleségével és egyetlen leányával a katóval. Amikor beléptek a korcsmába

rögtön leállították a zenekart és a hegedű vonóba a biró bankjegyet huzott és ott kijelentette, hogy most az ő leánya fog táncolni egyedül a korcsma-asztalon. A baranyai biró intett a zenekarnak, hogy huzzák a kedvenc dalt. A Katóka már felmászott erre az asztalra, és mondta az apja, hogy járja a libbenős csárdást. "Libbenj lányom Katóka, hagyd hirtelen Batéba". Mielőtt a zene megszólalt, s már a Kató lány egyet libbent és egyet kukkantott. A jelenlevők nagy nevetésbe törték ki. A biró gazda elkezdett magyarázkodni: "Ne nevéssenek ezen atyafiak, mert nincs is mit. Kövér a lány és vertyog a kukkantója." Itt hagyta a hírét a baranyai biró lánya a Katóka, a szájhagyomány szerint.

Milyen népviseletben báloztak régen?

Régen a lányok szoknyában /vásznon és festett vásznon alj/ kötényben, nyáron szükingben /rövid fél ujjal kivarrottan/ járták és leeresztett egyfonatú hajjal.

Télen hidegben több szoknyájuk volt, valamint kötényük, hosszú ujjú bluzuk, kivarrott pruszlikkal mellényként és átkötő vállöv kendővel. Télen is hajonfővel.

A legények nyáron bő ujjú, kivarrott vászoningben és kalapban, szédett gatyában /redős/ járták és télen-nyáron csizmában. A kalapot télen-nyáron tánc közben a fejen hordták. Télen sujtásos ellenzős nadrágban, bő ujjú ingben, pruszlikkal és egyesek dolmányban, /akinek volt kisdolmánya és nagy dolmánya/ mentek táncolni. A dolmányok zsinórsujtással és guroi gombbal /féngomb/ a pruszlikok is ugyanígy voltak elkészítve.

A nevezett ruhadarabokat gyakran véresen vitték haza a bálból. A férfiak hajukat homlokukra fésülték, vagy pedig fölfelé sörte kefe módra.

A legényeknél igen fontos volt a bajuszpedrés, hogy szép hegyes szegletes, csinos, gondozott legyen. Akármilyen hosszúra nőtt meg is hagyták, már mint 25 éven felüli legénynek néha olyan hosszú bajusza is volt, hogy a fülére csavarhatta. Büszke is volt rá, mert régen az volt a jelszó, hogy "bajusz az ember". Itt közlök pár bajuszdalt.

Baté 1911.

Hosszú bajusza van a babámnak,
Éppen olyan mint egy anyamacskának
Pergére, hegyesre kisodorgatja,
Ugy megyek el véle a bálba.

1900 előtti, közismert.

Félre innen kopasz száj
Orrom alatt ne piszkálj
Nálunk bajusz az ember
Kopasz száju rongy-ember.

A bálba készülő legény sokáig sodorgatta a bajuszát és a rákent zsiradékféle kenőcsöt sodorgatta rá és a család egyik tagja, pl. az anyja mondta: "No de sokáig sodorgatod a bajszod, hát fejezd be.

Szép, csinosra akarom, mert én leszek az első legény a korcsmabálban. Még ma ott valakit meg is verek.

Kit akarsz megverni?

Nem tudom, hogy kit, de valakit megverek.

Magyar Néphit Topográfia kérdőíve VI.I. Szőlőművelés1. Mely napok alkalmasak a szőlőmunkára?

A hétköznapok mind, Vasár és ünnepnapok nem, és a szombat délután nem alkalmas.

Minden nagyobb munkálata lehetőleg nem pénteken kezdődik, mert ez a kezdéshez nem alkalmas nap.

A szőlőföld két végére barkaág tűzése jégverés ellen. Ezen barkaág a kitűzés utáni első kapáláskor belekapálabdó a földbe a jégeső elhárítására.

A pünkösdi zápor felfogott vizébe egy csepp szentgyörgyi harmatot cseppenteni és ezzel a gyümölcsfák tövét és a szőlő tövét keveskén megöntözni és ettől üde jótermő lesz a fa és a szőlőtő.

2. Melyek a szőlőmunka tiltott napjai?

Fájdalmas péntek, nagypéntek, urnapja és a pünkösdi szombatja. A fájdalmas péntek és a nagypéntek munkája időjárás-csapást hoz. Az urnapja kértevő férgek csapást hoz. A pünkösdi szombatja munkálata rothadási csapást hoz. Gölle, Baté, Somogyzilból hallottam 1910-13 közt.

3. A szőlővel kapcsolatos termésjelölés

Flóriáni verőfény: jó bő és kitűnő minőségű termés
Flóriáni és a Medárdi eső: rothadt szőlő, kevés bor és igen savanyu bor,
Flóriáni dér: aszalt szőlő ősszel a puttonyban,
Kisasszony és a szentmihályközi eső: repedt szőlő a puttonyban.
Gölle, Csoma, Nagyberki.

II. Eke

A karácsonyi asztal alá ekekulcsot vagy csoroszlyát tesznek, vizkeresztig otthagyva. A jószántás jegyében a háromnapos kicsikó jobboldali farához verik az ekecsoroszlyát az istállóban, hogy jószántó-ló váljék a kicsikóból. A kőtőféket és a hámkőtél istrángot is odaverik kissé, hogy jóhuzó-ló legyen a kicsikóból és ne legyen csökönyös-ló belőle.
Igal, Gölle.

III. Harmatszedés.Volt-e a községben harmatszedés?

Egyes községekben volt: Fonó, Csoma, Nagyberkiben a múlt század második felében és a század elején. Az ilyen harmatszedő nőket megvetették, mert állítólag ezzel sokféle rontó dolgot műveltek. Napkelte előtt ment ki a kuruzslónő a vizes rétre, siker edénnyel és pálcikával és ezzel beleverte az alátett edénybe a harmatot és ezt az így szedett harmatot emberre, állatra, mint háziállatokra szepítő hatásra használták.

Gyűjtöttek harmatot ruhával, abrosszal, lepedővel fűvön huzigálva, az így szedett harmatot, amelyet a ruha kicsavarása folytán gyűjtöttek, az ilyen harmatlevet rontó-ártó különféle babonákra használták. A harmatszedő nők letakarva, az arcot, kétoldalt elta-

karva járkálták a rétek gyepjeit és volt olyan nő is, hogy mezitele-
nül a ruhája nélkül szedte a harmatot. Hideg idő esetén havat, deret
és jeget is jó volt ilyenkor gyűjteni és felolvasztva a leghatáso-
sabb ártó műveletre használták ennek a levét.

Régi hallomásból a jegyzetemből tudom, most erre vonatkozólag
nincs adatközlő.

Nagyberki, Attala, Mosdós.

IV. A halott etetése

1. Milyen módon etették régen a halottakat?

Kaposmentén nem etették a halottakat, egyes községekben Gölle,
Igal, Zimány, Kaposkeresztúr községekben arról hallottam, hogy ami-
kor a jobbódu falusi családoknál ha meghalt egy kedves, fájdalmas
felejtethetetlen valaki, akkor annak a saját tányérját, amelyet annak
a különböző mintáiról tartották számon az asztalterítéskor oda tet-
ték az asztalra, ahol az elhalt ülni szokott, az étkezéskor oda tet-
ték a helyére, üresen hagyták és ezt három esetben megismételték és
a családban sokszor megkönnyezték. Ebből a tányérből adtak elesett
szegénynek és koldusnak ennei, annak jeléül, hogy az elhalt boldog
legyen és megelégedett és semmi hiányt ne szenvedjen, és üdvözöljön.

A halott etetésére ennyit.

Egy halotti eset Nagyberki 1947-ből.

Szűssi Tar Ferenc földműves, állatkupec Nagyberki lakós meghalt
az 1920-as évek végén. Felesége a jámbor énekes asszony, amikor az
unokatestvére meghalt Tar János csizmadia 1947-ben meghalt és a ko-
porsóba tették, Szűssiné odahozott egy pár meleg gyapju harisnyát,
téli kapcát és mondta a halottnak a kapcát a koporsó lábfelőli he-
lyére betéve. Jancsi ezt a meleg télikapcát hoztam és elküldöm téled
az urannak. Légy szives add át neki és mondd meg neki, hogy azonnal
huzza fel a lábára, hogy ne fázzon a lába, mert úgy is sokat sirtam
azon, hogy amikor meghalt vékony kapcát huztam a lábára és azóta
hidegben biztosan, hogy sokat fázott a lába. Most legalább megnyug-
szom abban, hogy ezután nem fog megfázni a lába. Jancsi csak okvet-
len mondd neki, hogy huzza fel!

Szűssi Tar Juli néni + 1958-ban.

V. Nyavalyatörős gyermek

Gyógyították-e a községben a nyavalyatörős gyermeket?

A néphit azt tartja, hogy ilyen nyavalyatörésen majdnem minden
csecsemő átesik egyszer is, és habzó szájjal és vonagló testtel és
félrefordult szemmel esik át 1-2-3 perccel is.

Mit csinálnak az ilyen gyermekkel?

Semmit, nem is szabad hozzányulni sem, mert majd hamar elmulasztja.
A szájhátot valami ruhadarabbal, vagy papírral letörölték és kiviszik
az ajtó elé az udvarra és kidobják és mondják:

A Jézus-Mária-Szent József nevében szállj el nyavalyatörés erről
a kisgyerekről örökre és hagyd nyugodni ezt a kisgyereket te nyava-
lyatörés. Háromszor ismételve mondják.

Gelencsér Sándor
máv. nyugdíjas
népr. kutató

Nagyberki 1967 július 23.

És miért akarsz valakit megverni?

Nem tudom, hogy miért, de hát azért, hogy hiresebb legyek.

Mert ilyenek a szomszéd faluban is hire van.

A falu legénye tényleg verekedett is Batán 1909-ben és olyan formán erőszakolta ki a verekedési vitát, hogy megállította a zeneszót és ezzel a tánc is megállott és fizetett a zenészeknek, hogy azt huzzák amit ő akar, verbungot és ökelme egyedül járta már vagy egy óráig, és a többi meg őt nézte. Ezzel a többi legények felszólaltak, hogy "Gyurka most már elég, már mi többiek is akarunk táncolni a közös bálban, mert nem csupán a te részedre van a bál."

Erre a falu legszebb legénye egy útést adott le az előtte valónak, erre a többség összefogott és jó néhány ökölcsapást adtak le neki és kipenderítették az utcára. A Pulka-Gyurka legény ballagott hazafelé és a közelben levő utmenti kőhatárra felszaladt és onnan ordított visszafelé, ököllel fenyegetve: "Köszönheted, hogy elszaladtam, mert ha el nem szaladtam volna, akkor agyonvertelek volna."

Ez egy jobbmódu falusi legény volt, és akivel összeverekedett az egy nagy családból való zsellér legény volt. Szakács József egészen kis alacsony, vézna legény és csodálatos volt, hogy a nálánál sokkal derekabb Pula Gyurkát labdázta. Másnap a Gyurka anyja egy nagy ebédhordó vesszőkosarat tele rakott élelemmel, sonka és tejtermékkel és elvitte Szakácsékhoz, hogy a Jóska többé ne bántsa a fiát, mert ő ezt nem bírja ki, mert a szive egész oda van, stb. A legények valakinek az istállójába összejöttek, kibékültek, vagy áldomást ittak Gyurka kontójára, azonban azt kikötötték, hogy a Gyurka többé nem fog duhajkodni a korcsmabálban. Gyurka a többség tanácsára kissé rövidebbre vágta a bajuszát, a hiuság jelképe. Ilyen volt a régi falusi báli élet.

Szépek voltak régen az esti összejöveteleli táncok, a fonó és egyéb társas összejöveteleken. A befejező összejövetelel végül dallal és tánccal végződött.

Dalra vagy valamilyen népi hangszerré: citerára, furulyára, sípra, dudára stb. szépen táncoltak és mulattak, mert ilyen magán házi mulatságokon soha nem vesztek össze és nem is próbálkoztak senki duhajkodni.

Ugyanazokat a táncokat járták mint a bálban.

A múlt század vége felé nagyon kedvelték a szépdallamu népbaladákat. Az 1870-80-as években lett legjobban közkedvelt úgy, hogy mindenféle társasösszejövetelel ezzel zárult mint befejező dal és tánc szórakozás.

Ahogy szóba hozták a fonóháznál úgy percek múlva dalolták és táncra is perdültek és vígan mulattak, ha csak percekig is. Vagy husz éven át a molnár-balladát énekeltek.

Molnár-ballada.

1. Nagyrét közepében
Erdő közelében
Patak partján vizesmalom
A molnárja gazdag nagyon.	3. Molnár van-e pénzed?
Vagy szép feleséged
Sublótomban van a pénzem
Csak az életünket féltem
2. Egy sötét éjjelben
Molnár alszik ott bent
Szobában feleségével
Rablók hozzájuk betörtek,	4. Óh rabló uraim
Ne bántsanak addig
Engedjenek utóljára
Furulyázni furulyámmal.

5. Busan szólt a flóta
Két eb meghallotta
Szoba falán lyukat ástak
Molnár ágya elé álltak

6. Tambor, Lambor fogd meg
Minket mentsetek meg,
Három rablót széjjel téptek,
Betyár rablók ez kell néktek.

A század elején még én is hallottam az öreg fonó asszonyoktól énekelni. Ennek a dallamára verbungost is és csárdást is táncoltak, dalolták mindenütt és mint régi balladát a korabeli időkben kedvelték, míg 1885-86 években be nem jött a Sági bíró Mariska népballadája. Ez olyan közkedvelt lett, hogy itt még ilyen hasonló nem volt.

A Sági bíró balladájára jellemző, hogy harminc éven át nem múlt el mulatság enélkül.

Apám éppen mint katona szabadságra jött haza Várongra 1885. egy hónapi szabadságra jött haza és mint szabadságos katonalegény elment a bucsubálókra a környező falvakba pl. Szakszra bucsuvásár bálra, ott megkezdődött a község koresmájában délután 1 óra tájban a báli zene, a Sági bíró darabbal és rá másnap reggelig ez az egy zenedarab szólt, lassu és gyors csárdásban, és verbungos formában csak ez ment. Ha valaki szót emelt volna arra, hogy esetleg mást is huzzon a zenekar, hát agyonverték volna.

Elment a menyasszony jelöltjéhez anyámhoz Somogyszilba és ott is a bálban csak a Sági-nóta járta. Ráksiban is volt, Göllén, Batén, mindenütt erre mulattak úgy, hogy 1886-ban leszerelt és még mindig ez a nóta járta. Azt látom, hogy napjainkig halljuk.

Közben voltak más balladák is betyár és más baleseti, de ezek egy-két év alatt elhalkultak, sőt feledésbe is mentek.

A Sági ballada már szövegénél fogva is báli téma és a jókedvűek csak azt kiabálták, hogy "ez had szóljon reggelig". A szövege változó helyenkint.

1. Sárgalábu gólya
Meghozta a tavaszt,
Tavas után jön a nyár
Kislányból lesz a nagylány.

6. Menjen be, költse fel
Mondja, hogy keljen föl
Menjen el a bálba
A legszebb ruhájában.

2. Muskátlis ablakon
Estenki kihajol
Ott várja a babáját
Csizmája kopogását.

7. Zöld selyem ruháját
Vegye fel magára
Zöld brumell cipőjét
Huzza fel a lábára.

3. Hallod-e kislegény!
Fiatal vagy te még
Katona sem voltál még
Szeretőt ne tartsál még.

8. Tíz arany gyűrűjét
Huzza az ujjára
Színarany nyakláncát
akassza a nyakára.

4. Jóestét, jó estét!
Sági bíróné asszony
Itthon van-e a lánya
Az én kedves galambom.

9. Fel van már öltözve
A szeretőjével
Ugy mentek el a bálba
A táncos mulatságra.

5. Itthon, itthon van
Az első szobában
Paplanos ágyában
Alszik rózsás álmában

10. Táncolni kiálltak
Egész éjszakára
Szép Mariska elfáradt
Alig bírja a lába

11. Eressz ki, eressz ki
Eressz ki pihenni
Zöld brunell cipőből
Véremet kiönteni	14. Roskad a Mariska
Meg is van már halva
Az a gonosz babája
Otthagyta a korcsmában.
12. Nem lehet kimenni
Nem lehet pihenni
Zöld brunell cipőből
Véredet kiönteni.	15. Meghalt a Mariska
Nem él már szegényke
Sági biró lányának
Ördög volt a kedvese.
13. Hangászok, hangászok
Reggelig huzzátok
Most mulatok kedvemre
Sági biró lányával.	16. Verje meg az Isten
Azt az édesanyát
Aki későn a bálba
Eleresztí a lányát.

Ez volt a legközismertebb és egyben a legkedveltebb ballada.

Sok prózai elbeszélések voltak róla és hiedelmek is keringtek hozzá. Azt mesélték róla, hogy szép kis fiatal simaképű fiú volt, és látszólag kedves és jóindulatu, és alig volt akkora termetű mint a leány. A kinézése felnőtt, kis fiatal gyerkőc volt, akiből nem látszott ki a gonoszság. Azt mondták róla, hogy valóságos ördög volt és borotván táncoltatta a leányt, amelyben elvérzett a széplány, és holtan roskadt a korcsma földjére, és ekkor a kis gyerkőclegény észrevétlenül elment onnét úgy, hogy többé soha senki nem hallott róla semmi hirt.

A molnár ballada történetét úgy mesélték, hogy igen gazdag ember volt, a feleségével élt kettesben magányos helyen. Jó forgalmu malma olajossal együtt, és nagy méhészete volt és a mézet Bécsbe, Pozsonyba fuvarozta eladásra. A rabló betyárok éjszaka betörték hozzájuk, mert a két nagy mészáros kutya beengedte őket, mert a koslató kutyák hátsójával bedörzsölték a ruhájukat és ezért nem bántották őket. Tambor, Lambor volt a nevük, és a már betanított furulyaszóra kiásták a szoba falát és a gazdájuk szavára széttépték a három rablót.

Ezeken kívül még voltak szép dallamu népballadák, amelyeket csak rövid ideig tartáltak felszinen.

Bogár Imre népballadája kb. az 1890-es években jött be a Kaposmentére, de 15-20 évig nem túl nagy mértékben, de kedvelt, szép dallamu darab volt.

Bogár Imre betyárballadája 1890-es években.

1. Egy utszéli csárda
Tágas udvarába
Bogár Imre odavágtat
Szilaj peripával.	4. Harangoznak délre
Féltizenkettőre
Bogár Imrét most kísérik
Ki a vesztőhelyre.
2. Arany a zablája
Páris a kantárja
Ez a híres Bogár Imre
Annak a gazdája.	5. Bitófához lépve
Feltekint az égre
Jaj Istenem mért is voltam
Betyár az erdőben.
3. A zsandárok hada
Csárdát körülfogta
Bogár Imrét megkötözték
Törvényszékre vitték.	

A betyár balladák leginkább a pásztorok kedvelték és furulya szőlőre alkalmazták. Ezekre a balladákra tudtak verbungost, csárdást lassut és gyorscsárdást, amivel a dallama ehhez is igazult.

Azokat a balladákat, amelyeket a 900-as években szerkesztettek szokra már csak csárdást és gyorscsárdást lehetett járni, mert a dallama ehhez volt alkalmazva. Ilyenek voltak a Kukorica-betyár ballada, amelyet a vándor énekesek nyomtatásban is árusítottak 1904-ben. Ezt követte a "Baleset a cséplőgépnél" falusi ballada. Ez volt az országban a legelterjedtebb különböző beállításban még vagy 3-4 féleképpen is énekeltek.

Itt Kaposmentén a legelterjedtebb alakban járta.

A cséplőgép dobjába esett leány balladája 1906-tól 1914-ig volt közkedvelt. A "Báró lány és a juhászlegény" balladája szintén szép dallamu, 1908-tól 1911-ig virágzott. Ennek is volt országosan több változata. Mernyéről jött Göllére. A "Szerelmes párt agyontaposó bika" balladája uradalmi munkásoktól jött ide a kaposmenti pusztákra. A bikaölő balladának 4 hosszú soros üteme volt és 4 versből állott, szép dallammal, amelynek csak az első és a negyedik versét tudtam felgyűjteni.

A balladák kora 1914-es évvel le is zárult. A népdal költés 1930-ig teljesen lehanyatlott és 1944-re már megszűnt, úgy hogy már most a modern táncok dalköltőire bizzák és várják a dalok szerkesztését.

/:Külön papíron csatolom a fentemlitett balladákat./

A tánciskolák napjainkig.

A 20-ik század elején kezdődött a városokban ezen a vidéken a tánciskola Pécs, Kaposvár, utána Dombóváron.

Ahogy a városokban már jól működtek a táncanfolyamok és jól is ment, a táncitanárok szaporodásával már kimentek a falvakba is. 1904-ben Toponárra, 1905-ben Igalra, Somogyzilba, 1905-ben Göllére úgy hogy 1914-es háborúig már minden jelentékeny falut megjárt a tánciskola.

A táncitanárok zsidószármazásúak voltak. Táncmestörnek nevezte a nép. "Mester ur"-nak szólították, úgy mint a kántortanítókat. A 19-ik század hagyományos táncai ekkor már teljesen lehanyatlottak. Néhányat átvettek és bele is kombináltak a modern táncokba. A táncmesterek igyekeztek elgáncsolni a régi népi táncokat, korszerűtlennek, ósdinak nevezve azokat. Ezzel a jelszóval és törekvéssel el is érték a céljukat, mert 1906-tól a fiatalság már nem is igen járta.

Az egyes lépésű lassu csárdást eggyel meghosszabbították, kettős lépés lett belőle. Tehát a mai kettős lépés csárdást a tánciskola hozta létre lassu és gyors formában. A kinyújtott karral jobbra-balra forgó csárdást is ekkor vezették be. A waltzer, keringő és a polka, rezgőpolka, magyar kettős és a francia négyes volt az új tánc-program. Ezzel összekombináltak az alaptánc egyes figuráit. A polkához fűztek legtöbb figurát, a valcerhez a legkevésébbet.

A jelzett régi tánc-változatokat járták táncfogásra, kézfogásra, szembe és oldalt egykéz fogásra, leállva egymás tenyerét össze paskolni és tovább forogni.

A táncok zenéjéhez szerkesztettek táncdalokat is eléggé gyatra és lehetetlen tartalommal. Ezek közt humoros, bohóckodó, gunyolódó témák is szerepeltek. Annak ellenére, hogy a táncmesterek zsidók voltak és mégis meglepő volt az, hogy zsidógunyoló adatokat is tartal-

mastak az új dalok.

/Külön papíron a szövegeit közlöm/

A bohóckodó táncdal-slágererek sok neveltető mókákat is műveltek itt. A falu népe ezt szívesen is fogadta, mert kedvenc szórakozást láttak benne. Itt tanulta meg a falu a Schneider Fani gonyoló slágerét. Zeidógyerek nadrágja. "Száras tónak nedves partján"

Gingalló, szentajtó, van-e só, főzzél kását, stb. Walzer.
Erger-Berger Sósberger, rezgőpolka slágera volt.

Ismertem egy kismadarat gólya a neve
Jaj de szépen szól a hangja, mikor kelepel
Gólya, gólya!
Bánatosan szól a nóta róla.

Az akkori népet és a fiatalságot nagyon vonzotta a táncanfolyam kurzus, mert mindenütt a községi korcsmában tartották és vidám élménynek számított, mert a gardemamak is jelen lehettek, vagy valamelyik családtag, habár a hely szűkében alig fértek el. A zenét legtöbbször a helyi népi zenészek ingyen, vagy csak kevés díjazásért szolgáltatták azért, hogy megismerkedjenek a modern táncokkal és ezek zenéjével.

Külön béli tánc illem oktatást vezettek be az első falusi tánciskolák. A régi modortalan magatartást igyekeztek kiküszöbölni.

I. Odamenni a nő elé és felkérni táncra és mindkét kezét nyújtani a nő felé már táncfogásra, és ez a felkérési forma 1920-ig meg is maradt és az is, hogy a férfi feltett kalappal táncolt egész bál alatt. A férfi a táncos mellett megmaradni csak 1925 után jött divatba. Az első táncmesterek ezt nem vezették be, hanem továbbra is a zene-szünetre megköszönte vagy a gárde mamához vezette és ott hagyta, vagy engedte a leánykoszoruhoz menni, úgy mint azelőtt volt szokásban.

A leghasznosabb első ujtítás az illemnél az volt, hogy a táncost felkérni a helyszínen. Régen messziről intett a legény, vagy kiabálva hívta táncolni a nőt. Pl. a leányok karra öltve sorban álltak és 6-8 méterről intett a falu hetyke legénye és gyakran megtörtént, hogy 2-3 leány ment egyszerre. A legény böszmén mondta: "Kati, Rozi, mon-jetek vissza, nem titeket hívtalak, hanem a körösztyanyám lányát az Örszét. No gyere Örsze táncolni." Másnap erről pletykált a falu és a két visszaküldött leány szégyenkeztek, irultak, pirultak, mint a per-recsütő asszony. Az egyik leány ezzel hazament és az anyjával otthon sirdogált, a rajta esett sérelemért, és a falu nyelve erről pletykált hetekig. Szerintem ezen nem is kellett volna keseregni, mert ő ennek nem volt oka. Az illető legényt a nősülésnél kétszer kiütötték a nyeregből és végül a megsértett lányhoz fordult, hogy menjen hozzá feleségül. A leány nem volt hajlandó kötélnek állani, hanem a szülei és a vénasszonyok hada győzött, hogy ő lett a boldog menyasszony. A példa az, hogy ezen sértés nem csorbitott semmit a sértett leány férjhezmenetelén.

Meg kell jegyezni, hogy volt olyan legény is, hogy mindkét lányt elfogadta, mert nem akarta megszegyeníteni, így hát hármában táncoltak egy versben.

A hölgyválasz, vagy a vegyes válasz a harmincas években terjedt el. A táncost elkérni tánc közben egymástól a huszas években jött szokásba.

Meg kell jegyezni azt, hogy a nők mindig hátrányos helyzetben voltak a bálban.

A zártkörű bélok 1910 táján terjedtek el falun. Először a parasztságtól különálló tisztviselők, vagy iparosok tartottak zártkörű bált, amelyre csak meghívóval lehetett belépni. Ez szép és hasznos volt, mert itt viták, veszekedések, véres-verekeedések nem voltak.

A tánciskolák a 60 év alatt sokat változtak, különösen falun. Azért még a falusi tánciskolák ma sem olyanok, mint a városi tanfolyam résztvevői, mert a városban az általános műveltség egy kissé magasabb szinten áll. A tánc tanárok kigunyolták a korcsmai duhajkodásokat, a táncperdülés alatti rikkantásokat, a tánc alatti dalolásokat, az esze-veszett táncokat járókat. Batán 1913 szeptemberben szóvátette a táncmester azt is, hogy a verbungos táncdaljáték nagyon együgyű dolog volt, meg a borítató táncdal. Akkor ezt elhitték neki.

A falusi tánciskolák az 1920-as években újból megindultak és a hagyományos táncokat és mulatságokat már nem is gunyolták, vagyis szó nélkül hagyták.

A felszabadulás után a tánc tanárok már fel is karolták és beiktatták a műsorba és tanították is.

A tánc alatt a zene, a dallam szövegét a zenészek maguk énekelik nem úgy, mint régen a táncosok daloltak és tulharsogták a tánczenét, és már a zenekar mást játszott, és még mindig az előbbi sláger dalolták és úgy kellett leállítani őket. Ma a táncdal sláger éneklése a zenészek feladata és így a táncosok csendben járják.

A régi népi táncok közül csak a verbungost és a csárdást járják, különböző beállított figurákban lassan és gyorsan. A táncperdülést összefogózza táncfogásra.

Az első tánciskoláktól fennmaradt táncokat a kettes lépést, gyorsan és lassan, a keringőt, mint bécsi keringőt, a polkát és a rezgő "grájszpolkát" járják és a kinyújtott karral jobbra, balra forognak.

A városi tánciskolák 1914-20 között már betanították a vándstepp nevű táncot, amely a foksznak az elődje volt. A 30-as években már a simi, tangó volt nevezetes táncfigura, amely napjainkban is divatos. A rádió és a televízió adása szerint külföldön kedvelik, a magyar táncokat, a legrégitől a későbbiekig.

A házibálok, összejövetele mulatságok, zártkörű bálók az 1930-as évektől megszűntek.

A falusi fiatalság összetartása.

A falusi fiatalság régen, és ma is kategórikusan tartanak össze, vagyis széttagolt csoportokba tömörülnek.

Régen a kiváltságos vagyonosabbak gögösen tömörültek és a szegényebb zsellér fiatalok is külön csoportba tömörültek és a pusztai cseléd fiatalok is összefogtak.

A szétkülönülést legfőképpen a táncmulatságokon lehetett észrevenni. Az iparos fiatalság is elkülönült és ez az 1914-es háborúig meg is maradt változatlanul. Azután szintén fennállott ez így, csak nem olyan nagy mértékben, mert a 30-as évek tánciskolái már jobban összefogta őket, mint az első, a század elején.

Az első táncmesterek a vagyonosabb fiatalok felé kacsintgattak és dörgölözködtek, mert onnan külön anyagi előnyöket reméltek, s erre igyekeztek célozni.

A táncmestert és családját vendégül látták a vagyonosabb tanulók szülei és ez azt vonta maga után, hogy különbséget tett tanítványai közt vagyonuk arányában. A vendéglátott család gyermekét másképp kezelte és a gárde szülővel is közvetlenebb volt és nyájasabb, és az ilyen növendékét, vagyis tanoncot felbízta büszkeségre és hetyke magatartásra. Pl. Batán 1913 szeptember hónapban a tánciskolán a táncmester Pásti József középparaszt, jómódu állatkupec János fiát és Julis lányát a vendég vacsorán a táncmester arra biztatta, hogy legyen büszke és nyalka, mert az ilyen szép és jómódu fiataloknak meg van az oka reá. A fiút arra biztatta, hogy tánc közben sziszegjen halk sz-sz hangot hállásson, a büszkeség jeléül. Az amugy is kajla büszke fiu és még hasonló másik kettő tánc közben sziszegett, mint a mérges kígyó. A másik kettő hamar abba is hagyta egy-két év múltán, de a Pásti János legtovább sziszegett.

Egy tánciskola esetről még beszámolok, 1912 áprilisban Nagyberkiben. A táncmester kérte Nagymiska Anna jómódu szüleit, hogy egy hizott kacsát pénzért adjon neki. A kacsát átadták, de a vételárat nem fogadták el és mint tisztelet jelét megkapták. A táncmester ezért olyan különösen kiváltságosként kezelte Annát, hogy a többi szegényebb tanfolyamhallgatónak rosszul esett és ezek összebeszéltek egy trükköt.

Ahogy Nagymiskáné átadta az élő hizott kacsát a tanfolyamon a táncmester elhelyezte a korcsmáros baromfiózába addig, amíg az esti záróráig. A legények közül egy, a kacsát kivéve az ólból, és a hónap alatt megjelent a kacsával és mondta: "Táncmester urnak én is hoztam egy kacsát, tessék és átadta, amelyet az ólba szintén behelyezett. Már vagy 5-6 ilyen eset után azt mondta, hogy most már egy nagy ketrecet kell szerezni hazaszállításához Kaposvárra és csak akkor lepódott meg a szerencsés táncmester, amikor egy kacsát talált az ólban, és a korcsmáros magyarázta meg a tényállást, mert a korcsmárost kissé gyanúsította az eltűnéssel.

A kasztszerű különbség akkoriban mindenütt megnyilvánult és a fiatalság ezt észre vette és sérelmezte. Azért csináltak trükköt.

A táncmesterek a tánc közbeni rikkantásokat is igen kigunyolták, és ebben a táncmesternek volt igaza, mert ez a kulturálatlanság, műveletlenség megnyilvánulása volt, néha másokat lekicsinyelt, nem ki-mélte a vele táncoló nőt sem, ha az nehéz táncos volt.

1. Igy.: Hipp-hopp hamuszsák, forogtok egy hasábfát
Botranász, lábam fején nyargalász.
2. Én is voltam valamikor valaki
Legény vagyok a csárdában, más senki.
3. Helyet, helyet, helyet is,
Ha picike vagyok is.
- 4./Zene/. Ez had szóljon reggelig,
Akkor is ha nem tetszik.
5. Bárosak ez az éjszaka
Szentgyörgynapig tartana.
- 6./Ha besorozott rekruta/
Happ a császáré
Nem a lányké.

Ezt lehetne folytatni, szemelvénynek elég.

A tánc perdülésre sok súlyt fektettek és ez miatt voltak nézeteltérések és verekedések. Ez a népi táncnak egy olyan figurája volt, hogy már tomboló tulzásba estek és már az is előfordult, hogy ha zsufolt

volt a bálterem akkor a roham-táncos bent libbent és kiment az udvarra perdülni. Ez nevetségessé tette, agát

A népballadák prózai elbeszélése és a velük kapcsolatos

(h i e d e l m e k .)

A Sági Mariska ballada prózai elbeszélése, tartalma népi hiedelmekkel hozható, kapcsolatba.

A szép leány gavallérja egy kis szép fiatal legény, aki még alig, hogy elhagyta a kamaszkort.

A báli esten, amikor megjelent a lányosháznál, a szép leány már éji álmra lefeküdt és a legényke költötte fel és együtt mentek el a bálba, és ott már szólt a zene, hamar táncra perdültek és olyan kíméletlen táncot csaptak, hogy a leány már holtfáradt lett, és kérte a fiút, hogy engedje el pihenni, mert már a cipője is tele volt vérrel. A kislegény nem engedte, sőt a zenészeknek is további tánczenét parancsolt.

A szép Mariska összeesett és meghalt és a zürzavarban az erőszakos legényke eltűnt és soha többé senki nem hallott róla. Ha a bálteremben ottmaradt volna a haláltáncos, akkor a báli közönség téán meg is lincselte volna.

A prózai elbeszélés arról is említést tett, hogy valószínű ürdög volt a haláltáncos és borotva élen táncoltatta a szép, gazdag lányt. Azt is mondták, hogy valószínű akkor csempészte a borotva élet a zöld brunell selyemposztó cipőbe, amikor bement felköltetni a leányt.

Visszont már akkor is kellett volna érezni a leánynak, amikor együtt mentek a bálba, amely bármilyen közelben is volt. A borotvaélet az elbeszélés szerint meg is találták a cipőben, amikor lehúzták a lábáról.

Ezen a vidéken ez volt a legkedveltebb mulattató népballada és a legtovább felszínen levő táncdal is. A szakosi bucsuvásár bálján, amely Anna napra esett július 26.-án egész nap és egész éjjel reggelig. A somogyzili, a batéi bucsubálokon is szintén változatlanul csak ez járta, kedvet mulattató volt. A zenészek még ma is sokszor eljátszák.

A vizesmolnár és a rablók ballada prózai elbeszélése:

Ez a legrégebb ballada, amelyet én felkutattam. Az elbeszélés története azt mondja, hogy gazdag ember volt, aki a falutól kissé félreeső helyen lakott, a vizesmalommal egy helyen.

A malom olajsajtólással is foglalkozott és nagy méhészete volt és a sok mézet Bécsbe és Pozsonyba fuvarozta el és sok vagyont szerzett, amely a rabló betyárok tudomására jutott, és éjszaka betörték hozzájuk és a pénzt követelték.

A rablók a molnár két hatalmas mészároskutyája engedélyével hatoltak be a lakásba. Ez egy ravasz trükk folytán volt lehetséges. Ugy, hogy a ruhájukhoz dörzsölték a koslatókutya fenekét és ennek a szaglászása után békében hagyták őket és így hatoltak be a lakásba.

A tömésfalon át a furulya hívó szavára kiásták a falat, amely agyagból volt és a molnár ágya elé álltak, és amikor a molnár rájuk uszította őket, és akkor még először szaglászni kezdték a rablók ruháit és az egyik rabló megtámadta a kutyákat, amelyek nekirontottak és széjjel tépték a három zsvány rablót.

A kutyák neve Tambor és Lambor volt.

A fonóösszejövetelen 1904-ben szóba jött ez is és a legüfegőbb fonóasszony elénekelte fonás közben és a fejét igen lehajtotta, Forró Kati-néni volt. A Pap Ferkó kanász ettől kezdve minden este elfurulyázta.

Minden zenés ballada a legkedveltebb dal és tánczene formában is főszerepet játszott ugy dalban, mint táncban, mert a táncolók dallal kísérték a zenét.

A Sági Mari balladája szinte serkentő volt a további végsőig tartó mulatságra. Hangászok, hangászok, reggelig huzzátok. Most mulatok kedvemre, Sági bíró lányával.

Eressz ki, eressz ki, Eressz ki pihemi, zöld blunell cipőből, véreget kiönteni. Ilyen volt a régi balladák a táncmulatságokban. Igen lélekemelő szép volt.

Összes száma 1071

17 Kaposmenta népének évi kenyérgabonaszükséglete egy főre

Egy középparaszt évi kenyérgabonaszükséglete 1900 és 1914 között évi 2-3 q / 1 q buza, 2 q rozs / . A jobb gabonatermő vidékeken / Gölle, Kisgyalán, Fonó, Büssü, Orci, Zimány, Taszár, Patalon községekben / . A szellérek évi fejedagja 2- 2,5 q / 1 q buza, 1,5 q rozs / . Az uradalmi családok fejedagja 16 hekto körül / 10 hekto rozs, 6 hekto buza / . A nagyobb család vásárolt no zá, a kisebb család a felesleget eladta. Itt másképpen 20 %-al kb. több jutott egy főre, mint a szelléreknél. A pásztoroknál egy főre kb. 2-3 q jutott / 1,5 q buza, és 0,8 q rozs / .

A rosszabb gabonatermő vidékeken / Somogyuszil, Kazsok, Igal, Kapospula, Attala, Csoma, Baté, Nagyberki, Kaposzabadi, Kaposhomok, Sántos, Kisberki, Kercseliget, Kaposkeresztúr községekben / kevesebb volt a gabona szántóföld, a természetesen a kenyérgabonatermés is kevesebb volt. Az itt felsorolt községekben a középparasztok gabonamennyisége egy főre annyiformán volt, mint a fent említett községekben, a szellérek fejedagja itt kb. 20 %-al kevesebb. Az uradalmi családok és pásztorok fejedagja mindent egyforma. A rosszabb gabonatermő vidékek között felsorolt községekben gyümölcseserdő és borteles több volt és itt ebből volt bővebb a fogyasztás.

Inséges esztendőekben pl. fagy, aszály, túl esős években a kárososságra kényszerült a nép és más tápanyaghiánnyal kellett pótolni a mindennapi kenyeret: hajdinával, kölessel, árpával, kukoricával, krumplival. A Kaposmentén a póttanyagban legfontosabb a hajdina és a kukorica. Köles, árpa csak a legritkább esetben szerepel. Krumplit csak tisztán magában, héjában, ételben: pogácsában pépes ételként fogyasztották. Kenyérben csak 1920 után kezdték felhasználni. Az oka ennek az volt, hogy a rozstermelést csökkentették ezidőtájt és rátértek a nagyobb búzatermelésre. A búzaliszt jobban elbírta a főtt krumpli kovászolását, mint az amugyis is ragacsos rozskovász. A krumplival való szaporítás kb. 15 %-al emelte a kenyér mennyiségét. Ezzel a hajdina és a kukoricaliszttal kevert kenyér fogyasztása a minimálisra csökkent.

1920 és 1944 között a buza fejedagolás félszeresére emlékedt, a rozskenyér fogyasztás az előbbivel szemben a felére csökkent.

A múlt század második felében amint értesültem, az 1900-1914 közötti időszak kenyérgabona fejedagjánál kb. 30 %-al volt kisebb mert a termelési lehetőségek rosszabbak voltak. Egy-egy inséges esztendőben valósággal tengődött a nép, mivel tartalék ritkán halmozódott fel. 1866.-évben, most 100 éve június elején 2-3 fokos fagy volt. A szárazsággal gabona mind elfagyott, ugyanígy a kapásnövények. Újból kellett vetni. Legfőképpen hajdinát vetettek, a kukorica késve volt, azonban az azt követő szárazság miatt nem kelt ki. A hajdinavetés sikerült és a krumpli is. Az űregek beszélték, hogy hajdinakenyeret ettek, de azt is keveset. Éhezett a nép, mert tartalékuk nem volt, még éhhalál is lett volna, ha augusztus közepén nem lett volna két-három záporosó, amely a földben lévő hajdinamagot ki nem kelesztette volna.

A következő évre meg nem volt kábonvetőmag, a kormány adott segítséget.

Az uradalmak mázsával mérték a gabonát, géppel vetettek a földekre szabályos adagolással, már a XIX. sz. végén is az összes uradalomban. Kivéve ha olyan esős időszak volt, amikor a sáros földbe nem tudták küldeni a vetőgépet és kézzel kellett az idő sürgetése miatt vetni. A parasztföldeken még 1930-ban is több volt a kézzel vetett gabona, mint a gépi. Ekkor már a jobbmodu parasztek saját vetőgéppel vetették a gabonát, más parasztek meg társultak ezidőtől kezdve vetőgépre. A kézi vetés aránytalanul csökkent el, nem volt kifogástalan a termelékenység, mert voltak ritka foltok és túlsűrű "pöszme" foltok. A parasztság ürmérték szerint vetett. A vetőmagot két évre ritka helyen tartalékolta. Az adagolás mérővel, vagy zsákkal történt. A vetett gabona arányát nem annyira a föld, hanem a termés bő, vagy szűköse volta határozta meg. Az okos gazda, mint mondták, nem csalja meg a földet, de túl sok magot sem fecsérel el. Mondták, jusson, maradjon is.

A vetőgépek elterjedésével indult meg az igazi fejlődés. Ekkor tudtak a több termelésre is súlyt fektetni. Mondták: egy szántás egy kenyér, két szántás, két kenyér. Tehát a föld előkészítésének módja is gondosabban történt. A több termeléssel emelkedett a fejedag.

A falu kenyereán többféle alkalmi evő éldegélt. Ritka nap volt az, hogy valami kenyérigénylő nem állt a parasztság előtt. Természetesen is vették a mindennapos kéregetőket. A falusiak pásztorai is évente egyszer-kétszer kaptak szegődményes egész kenyeret. Gyakran volt a falunak sorban levő szegénye, akit mindennap másik ház fogadott ingyen kosztra. A vándoriparosok pl. drótosítók, ablokosok, órajavitók a kiszabott munkabér mellé még kértek egy szelet kenyeret. A vándorkoldusok, cigányok és házaló árások is kértek kenyeret. Az ilyen célra kiszabott kenyér is csökkentette a családtagok évi fejedagját. Persze előfordultak embertelen, zeugori parasztek, akik nem adtak egy koldusnak sem. -A koldusok, cigányok, kéregetők nem kerültek el az uradalmi családokat és pásztorokat sem - tőlük is kértek kenyeret.

A pásztori béresek kenyereit - mint mondták - nem vágja el a jég és nem viszi el az aszály, sem a késő fagykár. A béreseknek meg kellett lenni ilyen időkben is, mert erre tartalékolni kellett az uraságnak. Ha valamelyik család a gabonaadagját tudta nélkülözni, akkor az ilyenről esetleg készpénzért megváltotta az uradalom. Emiatt a biztonság miatt a pásztorok szívesebben szerződtek uradalmi jószágok mellé, mint falusiak pásztorának.

1071

A. Az erdő néprajza Kaposmentén.

Nagyobb kiterjedésű erdők csak a Kaposfolyótól délre eső Zselic és Mecsek domborulatain vannak, egészen a baranyai hegyháti járás határáig kiterjedve. Nagyberki, Kercseliget erdősegeit egybefoglalva a Mosdós, Baté, Rákópuszta tékesi erdősegek alkotnak egyet. Kaposhomok, Taszár, Sántos, Szentbalázs hegyes-dombos erdősegei a Kaposfolyótól délre levő területekre esik. Az itt felsorolt erdősegek tulajdonképpen uradalmi erdők voltak, hogy ezekből a számottevő erdősegek közül községi erdők, vagy közbittokos erdők csak kis részben voltak, közvetlenül a folyó melletti községek közös tulajdonában.

A Kaposvölgyi községek északabbra fekvő területén már kevesebb erdője volt az uradalmaknak is, mert ezek rónavidékét tulajdonképpen szántóföldnek használták és az északról délre folyó patakocskák mellékét mindkét oldalon legelőrétnek használták.

Kaposvár-Dombovár ^{Községi} Kaposvölgyét hat ilyen vizgyűjtő árok szeli át szabályos gerezd formában.

A Nagyberki szőlőhegy legmagasabb pontjáról a kápolna dombélről mind belátható 30 km. szélességben és 20 km. hosszúságban, Igal, Somogyuszil, Szakos és Patalomig. Ezekről északra szintén jól láthatók a magas dombokon az erdők. Törökkoppány és Acsáig terjedve. Kaposvölgyében vannak még ^{és} ~~erdek~~ ^{erdek} és ezek is leginkább uradalmi erdők voltak Büssü, Zimány, Fonó, Orci községek határában. A községi erdők itt is csak kisebb területre korlátozódnak.

Ezeket nevezték Rónaerdőnek, a nagyobbakat mint uradalmiakat Gölleszentiván, Gölleszentpéter, Csöke, Büssü, Zimányi, Patalom, Orci erdőket nevezték Rónaháti uradalmi erdőknek, azért mert a patakmenti lejtős háton terültek el.

A kaposvölgyi községeknek az erdőrésze itt a rónán alig érte el a 20-30 holdat. Ezt nevezték Kiserdő, Községerdő, Agárcás-erdő, Rezsula és Vadpihenő-sűrűnek.

Kaposvölgye rónavidéke az emlékezettel beérhető időben már fában és erdőben szegény vidék volt. Gölle, Kisgyalán, Büssü, Nak, Attalá, Kapospula községeknek semmi erdeje sem volt.

Az uradalmak tiltották a falu népének az erdőbe járást, mert az erdei nemes vadakat: őz, szarvas, nyul, fácánokat féltették és így az erdei vadgyümölcs, gomba, virág, nem volt hozzáférhető. A kuszóvenyigéjű, kosár és egyéb, fonásra alkalmas iszalag szedése is tilos volt, pedig ezek kártékonyak, a fákat elnyomó kuszónövények voltak.

Ha az erdő melletti uton egy idegen fuvarozónak keréktörés vagy tengelytörése volt, hát azt sem engedték meg, hogy egy emelő fát, vagy csusztatót vágjanak az uraság erdejében.

Az erdész vagy erdőkerülő nem engedte meg, az uraságot nem találta meg, és onnét így nem kaphatott segítséget a bajba jutott. A piaristák erdejében ezt nem tiltották meg: Gölle, Taszár, Orci, Szentivánon.

Egyes uradalmi erdőket állatfalkák legeltetésére is használták, csak a rónás erdőkben éjszakára nem szállásolták el az állat csordákat, sertés és juhokat, és nem is volt erre szükség, mert közel volt ide az otthon.

Az erdőben szegény vidék falunépe az uradalmi erdőből csak annyit élvezett, hogy a nyári hőségben az erdő szélén levő szélső fák árnyékába leülve megpihenhetett, mert az uradalmi erdőcsászár még sétabotot sem engedett levágni, olyan szigorúan élt, a neki kényelmet jelentő megbizatással, és akadt közöttük olyan tulbuzgó, hogy gombát sem engedett szedni, s mondván idegeneket az erdőbe, még imádkozni sem enged be.

A karácsonyt megelőző időben a fenyőfákat nagyon őrizték a karácsonyfa lopóktól, és a rajtakapottakat szigorúan büntették.

Azokat a falusi földműves gazdákat, akiket rajta kaptak a szer nyomórud levágáson, bírósági eljárással büntették.

Erre fel a fában-szegény falvak lakói azt a tréfás megjegyzést is tették, hogy: "milyen jó nekünk faszegényeknek, nem kapunk semmiféle fát, még akasztófát sem!"

Az elesett szegények nagyritkán mehetek oda rőzsessedés céljából is, mert a fontoskodó császár kikergette őket.

A hagyományos erdei élet csak a nagykiterjedésű dombos-hegyes erdőkben volt. Bár uradalmiak voltak ezek is tulnyomórészen, azonban itt már jobban elnézték az idegenek tevékeny tartózkodását, sőt még itt éltek a betelepült teknővájó oláhcsigányok is.

Az igazi erdei élet a vidékünkön, csak itt alakult ki a pásztori élet, a favágó élet, a vadon termelt gyümölcsök és egyéb táplálkozási nyersanyagok, gomba, vadhus kiélése, vadászat, halászat az erdők partjaiban és a kistavakban.

A madarászat, erdei méhészet csak itt bontakozik ki.

Az erdei fuvarozások jelentős problémát jelentettek azért is, mert itt dombos, lejtős, szakadékos nehéz terepen bonyolódik le. Voltak olyan szegénysorsú szállérek, hogy az évi keresetük 3/4 része innen került ki.

Az erdők tulajdonjogai 1945-ig.

A nagyobb erdőségeket 1945-ig uradalmi, állami és nemesi birtokban mint grófi, hercegi, bárói, hitbizományi tulajdonban kezelték, amelyet ma állami erdőhivatali kezelésben tartanak, megyei központi irányítás alatt.

A községi nagyerdőket szintén idecsatolták irányítás alá.

A községi kiserdőket meghagyták a Tsz-ek használati kezelésében. A régi időkben az 1700-as években még a legtöbb erdő a hitbizományé volt eddig és ezután került kisebb részben felosztásra, vagyis községi juttatásra, amelyet birtok-kataszter szerinti "erdőjog" alapján mint közbirtok lett kezelve. Az erdőjog: egy egész hely után járt, amely 40 hold birtokot képezett, ebben a szőlőterület, rét, szántó és gyümölcsösből állott, tehát 36 holdat kitevő birtok szántóterület az egésze.

A félhely szekszió így 18-20 hold a félhelyes erdőjog

A fertályos erdőjog 8-10 hold. A félfertályos szekszió erdőjog 4-6 hold szántó és rét-terület után volt elkönyvelve.

A birtokfelosztás és hagyatéki öröklés alkalmával ezeket telek-könyvezték és hagyatéki illetékekkel sújtották és kebelezték átirták az új tulajdonos nevére, aki tartozott erről évi adót fizetni.

Az erdőjogot el is adták és el is árverezték, a legtöbb esetben a birtok felosztás esetén, amelyet már nem mindig a tulajdonos adott

adott el, mert az utódnélküli halálozás esetén, hagyatéki végrendelet nélkül történt, vagy a szűlés révén széthullott birtokrészek árverezése folytán beállott változások esetén.

A községi erdők kitermelése, újra telepítése, tisztítása, "csemete beápolása" /erdei csemetekertet értünk/ községi közmunka alapján történt. Minden egyes munkanemben megszabták, hogy egy egész helyi szekszió utáni erdőjogos a csemetekertben évi 4 napot köteles közmunkát dolgozni és ezt a megválasztott erdőbirtokos előjáró elkönnyvelte. A félhelyszekszió erdőjog 2 napot. Az egyfertályos 1, a félfertályos 1/2 napot dolgozott és ha itt mindenkinek nem jutott foglalkozás, akkor ez helyett más erdei munkát végzett.

A kitermelést is így osztották be. A kitermelt faanyagot is e szerint osztották el. A legelőjog is így lett felosztva, mert a legtöbb helyen az erdőrészeket legelőnek is használták.

Az uradalnak nagy erdeiben másként rendelkeztek az erdővel, az saját kezelésében legeltetett, gondozott, kitermelt és újra telepített. Ezeket a munkálatokat kisebb részt a saját cselédeivel végeztették és tulnyomórészen a közeli falvak zselléreivel és még az erdőszélen lakó óláhcigányokkal.

A cigányok nem voltak kitartó munkások, mert többségük dolgozók volt és nem lehetett rájuk komolyan számítani. Ennek az okát részben abban is láthatjuk, hogy erőtlének voltak a hiányos táplálkozás miatt, másrészt nem szoktak a rendszeres folyamatos munkához. Eladták az összes munkarészfát és elmentek az erdőbe hulladék, szárazfát, rózsát szedni, és ezzel tüzeltek, fűtötték a földtetejü gunyhót. /"Cigánygunyhó, cigányföldputri, cigánytanya, többségben cigánytelep" a neve"./ Elég tiszták voltak belül ezek a kunyhók. Gyakran felsikálták sárga-agyagfölddel, csak füstök voltak, mert a sarokban levő kandallószerű tűzhelyen szabadon égett a tűz. Azoknál sem "balha", sem tetű nem volt. A rongyokból és egyéb ruhadarabokból vastagon összevarrt takarókat, és szákokból készült lepedőket nappalra kiterítették és azok mindig kint voltak ha nem esett az eső, szellőzés és szagtalanítás céljából.

A cigánytanyák tisztasága sok magyar parasztasszonynak mintaképpül szolgálhatna, akik rendetlen, hanyag, piszkos háztartást vezetnek, a rendes falusi házakban.

A falusi zsellér favágók gyakran elmentek enni az óláhcigányokhoz, bizonyos honorárium fejében.

Az erdei favágó munka edzett kitartó munkásokat követel, és itt erősebb táplálkozás is kellett.

A favágó cigányok ennek hiányában nem is bírták a beütemezett munkát, mint a falusiak. Azonban a cigányok között is volt jó munkás. A századtelején a cigányok bárhova mentek dolgozni, őket sehol nem fizették meg úgy, mint a magyarokat, az uraságok és a középparasztok sem. Ezt az elesett népet igyekeztek kiszorolni..

Az évi fakitermelési, irtási, ritkítási munkák novembertől áprilisig tartanak, és áprilisban már csak az alnövény bokrokat tisztítják ki az öregerdőből, zöldelésig tart ez.

A favágó munka nehéz munka, a fűrészelés és a hasogatás a legnehezebb, és a letarolás is nagy erőfeszítésbe kerül.

A tőből való kivágás is igen nehéz munka, sőt ez szakértelmet is követel, mert itt nem lehet irányítani a döntést, mint a tarolásnál.

A favágást követte a fakihordás és ha nem igyekeztek, vagy ha az időjárás akadályozta a nyárig elnyulott.

A fák magvait korán tavasszal vetették a favágás befejeztével, amelyet a favágó munkába sokhelyen bekalkuláltak.

Egyes uradalmak a saját béreseikkel is vágattak az erdőn fát, amelyet a rendes béres munkába számítottak be és ezekért külön munkabért vagy díjazást nem számoltak el.

A részes favágók, ha távol dolgoztak az otthontól, akkor nem is jártak haza minden este aludni, hanem éjszakára a közeli szőlőhegyen Nagyberki, Kercseliget, Kisberki, Mosdós, Baté, Kaposhomok, Taszáron külön szálláson tanyáztak. Igal és Somogyiszőlőtől északra fekvő hegyes-dombos erdőségeikben is ilyen erdei élet folyt, mint a Kaposvölgye mellett.

Az erdei pásztorélet is itt sajlott le, és a kint tanyázó pásztorok is itt éltek nyaranta, azonban ezek mind uradalmi pásztorok voltak, és a furulyaszó itt egész nyáron hallható volt.

A favágók munkaeszközei.

A favágók szélesbárdu fejszét és keskeny cigányfejszét, kézi-baltát, keresztfűrész, vaséket használtak a hasogatáshoz; a faéket helyben készítették, hosszú rudalókötéll kellett a döntéshez.

A ruházat tartós, erős, és a lábbeli is erős tartás volt, mert a nehéz munkában igen szakadt. Ahogyan az emberi munkaerőt megviseli, úgy a ruhát és a lábbelit is. A fahordás az igavonó állatokat és ezek szerszámait és a járműveket, kocsit, szekeret, szánt, mindent erősen kihasznál.

A favágók közelében állandóan ég a tábortűz, és délben szalonnát és héjjas krumplit sütnék.

Munkabér és elosztás módja:

A favágó munkások bérét legtöbb esetben tűzifa részben adták ki, pénzes napszámot sehol nem fizettek, mert ezt nem lehetett akkoriban sem, és napszámban sem lehetett megállapítani a munkadíjat, mert ilyenkor már rövidek a nappalok, állandó jóidő sincs; órabéres munkát sem lehet beállítani, mert a favágók nem egyhelyen dolgoztak.

A munkarész fát megállapodás szerint osztják szét, az uradalom szemmértékre saját belátása szerint osztja el, illetve részeli a fát. Rakat méter, úrméter, kalitka szerint. Az uradalom a sajátját hazaszállítja, a többletet egyhelyre raktározza. Ezt nevezték "fadedpó"-nak. Az erdőmunkások ennek a befejezése után kezdhették meg a saját részük hazaszállítását, amikor az uré már nincs ott. A favágó bandák egymásközt cédula sorshuzás alapján osztózkodnak a közös részen. A falusi erdei közbirtok erdőn a kitermelt fát szintén feltartott kalapból huzva veszik ki az egyenleg farészt, amelyet községi közmunkán termeltek ki.

Az uradalmi nagy erdőknek voltak állandó favágói, a közeli falvak szelléreiből, és ezeknek volt bandavezér vagy vezér, kit az erdész megbíz az elvégzendő munkálatokkal és egy ilyen csoportvezető rendel ki a favágókat, esetleg más erdei munkákra. A terep simitása az első mellék munka, mert csak ezután következik a makk és csemete ültetés. Ezekre szoktak felfogadni falusi napszámosokat és nőket, akik a bandavezér ellenőrzése mellett végezték a csoportos munkát. Ennek a befejeztével folytatják az ősszel abbahagyott gyombokrok tisztítását és a fiatal erdő ritkítását, hogy satnyára ne nyomják el

egymást a fiatal új erdők /Rezula/.

Nyárra már csak a még kintlevő irtás és egyéb tűzifa kihordása maradt az erdőből. Ott ahol van az utak mentén és egyéb tisztásokon levő takarmányfü kaszálása és széna szárogatása, gyűjtése. Aszályos száraz nyáron a bokrokról levagdalt ág hegyét és ennek a felszárított formája is, kitűnő jó takarmány a birkáknak és a marha és lóféléknek. Ezek kellemes illatuak.

Az erdei gallytakarmány részére akác, tölgy, bükk, cser, gyertyán és juhar bokrokat vagdalták le. Meg kell hagyni, hogyha jól száradt és a nedvességtől jól tárolták télre, akkor minden szálás takarmányevő állat ezt kedvelte legjobban, még a vékony fahajtat is megették és szecsának megapritva, répával, darával, a tehének igen jól tejeltek ettől. Ezt legfőképpen a kisebb gazdaságu uradalmak alkalmazták. A nagy hitbizományi uradalmak nem.

A fajsmeret.

A kaposmenti erdőkben nagyobb mennyiségben elsősorban az akác, a gyertyánfa, hárs, kőris, bükk, cser, tölgy, juhar, a jávor és a barkóca volt. A nyárfákat, kanadai jegenyét és a sudár nyárfákat a lapályon és az utak-szegélyére telepítették és külön megfelelő helyre fenyő fajtákat, jegenye-fenyőt, fehér és vörösfenyőt.

Az önmagától tenyésző leginkább az akácfa. A magothintó fák a kőris és a barkóca, juharfák. A leghaszontalanabb fa a bálványfa, ez ha valahol megveti a lábát, ott minden fát elnyomva sűrűn tenyészik, hosszukás, barkás legyezőlevele van, büdös kellemetlen szaga, a kecske sem eszi meg. A népi neve ecetfa, mert ugyanolyan mint az ecetfa, csak az nem büdös. A bálványfa gyomfa az épület közelében veszélyes, káros, mert a gyökere a fal fundamentumába bujik és az épület falait szétfeszíti és nehéz onnét kiirtani. Az erdőben is terjeszkedik a többi növényékiát elnyomva, a dus gyökérzet elszívja a tápanyagot. A fa anyaga félkemény, csak tűzifának használható, esetleg kisépület tetőfának. Nem tartós, nem bírja a nedvességet, a moly nem bántja.

A bodza és egyéb bogyótermő cserjék is erdei gyomnak számítanak és a kuszó tuskés szeder. Azonban ezek adnak az embernek, állatnak táplálékot.

Az itteni erdőkben leginkább lapályos részeken szilfa is sok van, pusztuló félben levő fafajta, pedig könnyen tenyészik és magot is hint, hasznos, szívós, rostos, jól faragható anyaga van.

Az 1920-as évektől kezdve országosan pusztul valamilyen betegség folytán. Azt is állítják róla, hogy gyökér-pajzstetű öli ki, mert napjainkban fiatalon elszáradnak. Régen ezek óriási fává nőttek. Jó butorfa is.

A legtovább élő fa itt a tölgy, hárs, cser, bükk és a gyertyánfa. Az akác is elél 60-80 évig. A legmagasabbra növő fák is ezek. A puhafák közül a fenyő, nyár és a jegenyefák a legfontosabbak vidékünkön.

Erdei méhészet.

Az utóbbi időben erdei vadméhek ezen a vidéken nem voltak, még a dombvidéki nagyerdőségekben sem, azonban a falusi méhészek a saját kaptáraikat kivitték az erdőbe, vagy a szélébe akácvirágzáskor és nyár közepén a hársvirágzásra is kivitték őket, hogy közel legyenek a nektárhoz. Az erdők mellett vannak itt mindenütt a szőlőhegyek, és itt a prэшázaknál sokkal több a méhes, mint

otthon a faluban. Méhrajzáskor az elszökött rajokat felkutatják és befogják őket.

Népi madárismeret, madarászat.

A régi szép madárdalok erdők elnémultak, s ma már az éneklő madaraink tulnyomórészen kipusztultak, mert a ragadozó sasok, héjják, egerészó ölvek és szarkák már kipusztították a sok szép kedves éneklő madarainkat, és csak ezek vijjogása hallatszik, a ma erdejében.

A rigók, gerlek, vadgalambok, fülemüle stb. kakukk is ha él, akkor a lakóházak közelében tartózkodnak és itt is élnek, mert itt biztonságosabban meg tudnak élni.

A ragadozó madarak most már ide is követik őket, már most itt támadják őket, a vércsék, sasok, ölvek, héjják már a házi szárnyasokat is elrabolják, a házi galambokat a háztetőről elkapják, az udvarra is lecsapnak a rétisások a kiscsirkékért és kacsákért. A fecskéket is igen megrikkították a vércsék. A héjjas a nagy baromfiakat is elrabolja, a párkilós tyukot, kakast, kacsát és kisebb libát is megtámadja és földszinten repülve 50-100 méterig elcipeli, kissé leteszi és tovább repül vele. Nálunk volt egy ügyes erdész a 40-es és 50-es években, ez az erdőben felkutatta a fészket és amikor bent ült a tojáson onnét lőtte ki a kártékony ragadozókat.

Mosdósón 1950-54 közt a faluvégi lakónak volt egy farkaskutyája, és ez a csibés-kotlóstyuk mellett volt állandóan őrizni egyedül. A földre lapulva várta a sást és amikor lecsapott a csibék közé az vilámgyorsan ráugrott és így két rétisast és egy héjját elfogott és élve bevitte a házhoz. Úgyes hasznos állat volt, az autó elütötte, így pusztult el az itt híres kutya.

A mai erdők ezek miatt néma, csendes és ez a kártékony rovarok elsokadódásánál vehető legjobban észre. Itt az emberiségnek kell technikailag elvégezni azt, amelyet a kipusztult madarak végeztek a létfenntartásuk céljából.

Még jól emlékszem arra, hogy régen is voltak ragadozó madarak, csibehordó kányák, csak nem ilyen nagy tömegben. A legszaporább madár az erdőben a fekete kánya vagy csóka, vetési varju, holló, amelyek a nyári költés idejére szürke tollal változnak át, "szürdómányos kánya"-nak nevezték ilyenkor őket. Ezek minden évök, dögöt is elcsipkedik, a falu mellett kidobált baromfipestis által elpusztult hullákat is megevegetik és ettől fertőző betegséget kaptak és mindenfelé lehetett látni, amint hullottak le a fákról, és az élők ezek hullait szintén ették, és vannak évek, hogy e miatt nem is látni varjat. Há elszaporodtak akkor olyan óriási tömegben repültek, hogy elsötétült az égbolt tőlük. A mérgezett egereket is megették és ezektől is elpusztultak. A fiatal fiókáit elszedve sokan meg is ették a húsát. A vén kánya húsát levesnek kiválóan elkészítve, finom szép sárga gyöngyös a kányaleves. A kányák is megfogják a kiscsibéket és az apró madárkát a fészekből is elrabolják mint a szarkák. Az erdei madarokat emberi táplálkozásra fogták /varju, gém, vadgalamb/. A gémdarut ritkán tudták elfogni, mert magasan költött és a mocsárból is táplálkozott.

A másfajta madarokat, rigó, fülemüle, mátyás, szajkót csak a kalitka számára fogták. Az erdei facánt, az erdészek tiltották, mert nemes vadnak számított.

Erdei állatok.

Szarvas, őz, vaddisznó, nyul, róka, borz, nyest, sün, gyík félméterig, kilós varangybékák, kígyók, sikló, vas és rézkígyók, mókus.

Az uradalmak minden év december elején hajtó körvadászatot rendeztek az erdőben és megritkították a nemes és a duvadakat. A hajtók körbefogva nyomultak beljebb, összébb és a puskások a léniákon sorakozva várták és lövöldözték le őket és mindenféle állatot puska-végre fogtak. A szarvastehen és az őztehenet engedték, továbbtenyésztetre. A fácánkakast is lelőtték.

A szarvasok és a vaddisznók a szomszédos mezőn és a szőlőben sok kárt tesznek. A róka igen kártékony ragadozó. A fácánokat a fáról leröppentve éjszaka elfogja, a nyul állományt is pusztítja, általában lesve ugrik rá és a hátára fogja a nála nagyobb nyulat és elcipeli a földbevéjt lyukjába. Okos ravasz állat, az élőnyulat fölül fogva vezeti el lábán a lyukjáig és ott megfojtja és behuzza a rókalyukba. Nappal a házakhoz is bejön és elfogja a baromfiakat és elviszi, éjjel kibontja a tyukólakat és úgy viszi el 4-5 darabot egyszerre, a nyakukat átharapva, a hátán viszi őket.

A rókákat ritkán tudják a körvadászok lelőni, mert bebujik a lyukjába. Az erdészek mérgezéssel, lelövélssel és a lyukból való égetéssel, füstöléssel irtják és mégis sok él belőlük. Akadtak olyan pásztorok és szegény erdei zsellérek, hogy megeszik a húsát. A cigányoknak kiváló csemege, ezek, a nevezettek a sün húsát is megették és a borzhúst is, azt állították, hogy finom húsuk vannak. Leginkább sütve ették, lábosban vagy nyáron sütve. A nyest is ragadozó, a róka, nyul, nyest, prém-állatok.

Mély gödörágban nagy gyíkok is vannak, félméteresekre is nőnek a villanyél vastagságu gyíkok és sapka nagyságu varangyos békák, és ezek az apróbb állatkáktól nem is félnek és harcolnak a létért.

A mókusok fán élő rágcsálók.

A kígyókról itt az öregek mondták, hogy régen éltek a hegyi erdőkben mérges viperák, most azonban nincs. A vizek közelében a siklók 130 centiméterig nőnek. A fekete vaskígyók 150 centiig, a vörösszürke rézkígyók a legnagyobbakra nőnek két méterig. Az embereket is megtámadják a legnagyobbak. A rézkígyó, és a vaskígyó felkúszik a fákra és a madarakat kieszi a fészkekből anyástól együtt. Madarászki gyó néven említik. Azt mondták, hogy a fészekfosztó gyerekeket, amikor benyújt a fészekbe, a már benne alvó kígyó megtámadta, odacsavarta a fához, és halálra szorította és ahogy a szemek kidülledtek, azt megette a kígyó, az őtet keresők találtak reá a fához szorított kígyóval, akinek a feje a fiu szemüregében volt. Ez a rémmese tartotta vissza a gyerekeket a madarászástól.

Az erdei prém állatokat csapdával is fókák, rókát és a nyestet. A kovácsnál is rendeltek csapóvasat, amelyet a róka és a nyest tanyá közelében helyeztek el és csalétket tettek oda hozzá. Ha a róka lábaszárát fogta át a csapda, akkor a vasmellett elrágta a saját lábszáracsontját és csonkán is elmenekült, vagy ha nem rögzítették kellően, a csapóvasat elvitte magával, a kenderkötelet elrágta, csak erős dróttal volt biztosítható a csapdafogás.

Az erdei gyógy és egyéb növények, gombák.

Sokféle
Az erdei gyógynövények ~~találhatóak~~ ^{találhatóak a hőnyező erdőkben} ~~találhatóak~~. Ezek: *lyzener: a*
farkassalma, anadónia, cickóró, bodzavirág, földiborze, ennek gyökere, virágja, bogyója, ~~Gyógynövény~~ hársfavirág, majoránna, pergetű, földitök, csipkebogyó, ökörfarkkóró.

Vannak mérgező növények is, maszlagok, mérges bogyók stb.

Gombák közül a jó gombák: vargánya, nyulgomba, kékhátú gomba, keserűgomba, szarvasgomba, giva, hancsura /az utóbbi kettő tuskógomba/ gyűrűs gomba.

A mérges gombák közül is egész sereg volt látható: a galócák, és akadnak mérgezett talajban termő jófajta gombák, ezek a színük-ről ismerhetők fel /kék és sárgás színűek/, Olyanekppen lesznek mérgesgombák, hogy a duvadaknak kitett mérgezett csalátek /rokáknak, nyestnek/mérgét a talaj átveszi, a gomba a talajból felszivja és a jó gombák így lesznek mérgezők. Az erdei gombákat a falusi nép köréből leginkább zsellérek gyűjtik és az erdőn tanyázó oláh cigányok, saját célra és eladásra, a piacon árusították, a cigányok házaltak is vele.

A csipkebogyót ^{in a} ~~lekvárnak~~, bodzabogyót ~~lekvárnak~~, vadalmát és vadkörte-t aszalni. ^{medlik} Avadkörte és alma ~~is~~ tepsiben forrósítva kellemes csemegé. A som, tuskés szeder, galagonya jó lekváryanag, ~~lekvárnak~~ Málna, vadcserezsnye fekete, fehér és piros színben éppen olyan jó enni, mint a szelíd cserezsnye, csak apróbb szemű, ^{volt} kissé keserűbb.

Vadontermő dió és mogyoró, vadszőlő is ~~terem~~ az erdőszélen. A vadszőlő fekete, apró fűrtökkel kissé savanyubb, mint a plántált szőlő.

Vadszilvák is teremnek az erdőn, piros, kék, sárga színben, lekvárnak jók, mert nagyon édesek.

A büdös somfákon terem fekete bogyó és a fagyalifa cserjén fekete bogyó, ezeket festékanyagnak használták. A fagyalifa cserjét seprővesszőnek is gyűjtötték, mint más vidéken a nyirfa ágakat, azonban Kaposmentén az erdőben nincs nyirfa.

A hársfakéreg alatti hancsot gyűjtötték kötöző anyagnak. A cserfa kérgét és a tölgyfáét bőrcserzésnek gyűjtötték és jó barna festéket kaptak a főzetéből, ruhák és egyéb festés céljára, só és ecet hozzáadásával.

A bükkfa kérgét megőrölve 1918-ban hatósági kenyeret sütöttek belőle pótanyagnak. Ebben a kenyérben a buza, roza, árpa korpája is benne volt, kukoricaliszt is volt vegyítve hozzá, ehető, volt. Kb. 1/4 rész volt a bükk-kéregliszt, fekete, sötétbarna színű volt. Ezt a kenyérmagot Bécsben, Pozsonyban, Miskolcon, Nagybecskerekén és Budapesten állították elő, és 1919-ig forgalomban volt, frissen nem is volt rossz. A bükkfa levelét szárítva, dohány közé is aprították pótanyagnak, hasznos pótanyagnak bizonyult, mert nem adott seholy túrheteretlen mellékizt.

~~A gyűjtögető anyagok még~~ A hársfa-háncs, a kéreg alatt levő többretű kötöző anyag; szőlő, paradicsom és egyéb növényeknek a karóhoz kötözéséhez való "rostháncs". Az erdőben levő kuszónövények venyigéit kosarak és egyéb fonott tárgyakhoz gyűjtötték, mint az iszalag, vadkomló, és a borostyánvessző. Ez utóbbit örökzöld levele miatt házaknál díszfutonövényként is telepítik. Ez erdei kuszóvenyigékből kocsi- ülés-kosarat is fonnak, marhaféléknek szájkosarat és a baromfiak ~~közé~~ részére borítóbucaért és tojószatyrot is kötnek.

A szép illatos erdei eperből diszcsokrot is szoktak kötni, ezenkívül a szép erdei virágok is említésre méltók.

Az első, a legkorábbi a szép fehér hóvirág, utána a fürtös, bar-kás, édes illatú mézvirág, ibolya, és a kankalin is korai virág. Későbbi a gyöngyvirág. Az erdei virágokról és ezek szedéséről sok népdal is született. Az eperszedő lányról is szól ballada.

A tapló gyűjtés régi szokás volt, és mindenféle taplót össze-gyűjtötték és vízben megfőzték és ezzel puhább ~~vált~~ lett és acélda-rab és kovakő összecsiholása közben szétszóródó szikrákat reá hul-latva a lágy gyulékony gyapjuszzerű tapló rögtön tüzet fogott és iz-zásba jött. A század elején még az öreg parasztok, pásztorok, bére-sek a munkahelyre csiholóval mentek és munkaközben ezzel gyűjtötték rá a pipára, a füstölő taplót rátették a pipadohány tömités tetejé-re, a pipa fedelét lezárták és egy-két perc múlva égett a dohány. Még meg kell említeni, hogy az égő taplónak kellemes illatú füstje volt, azért is mert kifőzték. Voltak egyesek, akik a taplófőző víz-be illatos növényt főztek bele és ettől különösen kellemes szaga volt a taplófűstnek.

A szabadtűz gerjesztés kovataplóval lassabb volt 10-15 perc kellett hozzá, hogy nyílt lángot adjon. A szunnyadó parázs készítés volt ezért szükséges, pl. ez úgy készült, este a tüzelés befejezté-vel nagyobb darab zsarátnok égő kanócot beletemették ott a hamuba, ez reggelig megmaradt paráznak és reggel ezzel gerjesztették a tüzet. Sokszor ez is kialudt. A falusi és pusztai asszonyok eljártak a szomszédra parázst kérni kölcsön, és ezt gyorsan haza is vitték. Erről ma is van szállóige: "Parázstért jött", ha rövid időre jött valakihez.

⁵⁰⁻
A 100 évvel előbb levágott, ~~tartolva~~ fenyőfák tuskói ma is meg-vannak épségben az erdőkben. Gyarmat-hajmás, Szentbalázs, Sántos, Taszár, Kaposhomok, Baté, Rákó, Nagyberki, Mosdós, Szabadi, Kercse-ligeti erdőkben. Ezeket a gyökeretlen fenyőtuskókat az oláhcigányok felkeresik és elforgácsolva viszik a piacra ^{vagy} és házakhoz is, árusít-ják mint begyűjtést. Egy ilyen forgácsdarab ^{vagy} mint a gyertya ~~végig~~. Ezt nevezték "zsiroslucsi" "lucsi gyűjtős" "gyántáros-lucsi" "gyertya"-nak.

A nevezett hegyi erdőkben régen, amikor még ezek a fák éltek, az emberek elmentek az erdőbe gyantát szedni, a fák oldalára kidu-dorodó gyantacsomókristályokat leszedték és bevitték a városba be-váltani. A kereskedők nyersen vagy olvasztva átvették suly szerinti és mennyiség szerinti árban. Simonfa községbeliek fel is tudták dol-gozni, olvasztották, főzték és ezeket így drágábban beváltották, mint a nyers gyantát. Simonfai népet úgy is hívták a szomszéd faluban, hogy "simonfai gyántáros"-ok. A régi fenyőtuskók még most is megvannak épségben, ma gyűjtés, sok a gyanta tartalmuk. A mai ipar felfigyel-hetne rá.

Ugyancsak összeszedték régen!
Még volt régen egy gyűjtőanyag: a fenyőfákról lehullott fenyőtoboz, akiváló jó tüzianyag. Zsákokba gyűjtve vitték haza télen jó fűtőanyag lett belőle. Az erdei mohát is gyűjtötték külön-böző védőtömitésre, pl. élővirágok, facsemeték csomagolásához használ-ták a nedvesített mohát.

Az erdőben termő hajszálvékony füveket is gyűjtötték gyékényszé-kek, istálló fejevánkós, bölcsek, szalmazsákok tömitésére. Ez puha, tartós, szívós, nem törik, azért ~~volt~~ erre a célra alkalmas ^{fü} "selyem fü" néven ismerték. Ez széna takarmánynak is igen jó volt, szerette min-den szénaevő állat.

A gubacsot is gyűjtötték és a szemölcsöt, sok csersavat tartal-mazott. Különféle játékszereket is készítettek belőlük. A népi neve:

gubita, szömölcsök, a makk tokot is erre a célra gyűjtötték.

A makk gyűjtögetés.

A tölgymakk és a csermakk magnak is, és a csemetekertekbe elvétel célra, azonkívül bükkmakkot is erre a célra és a hárs bogyóját. Ezenkívül sertéseknek jó abraktakarmány célra.

A mókusok is legfőképpen ezen élnek ősztől nyár elejéig, mert ezt mindig megtalálják.

Az erdei néphagyományok és hiedelnek.

A nyírfa ördögvesztőfa, a bodzafa is ördögvesztő és ördöghezó, mert amikor valahol az ördög megjelenik, akkor először is a bodzafához húzódik. Ha valakinek ördöge van, azt csak bodzafába, vagy nyírfaiba zárva tudja elűzni magától.

A kis fekete csibe alaku ördögöt elviszi az erdőbe és nyírfaiba befur, beleteszi az ördögöt és fővenyággal beszegezi, akkor megszabadul az ördögötől.

A garabonciás is erdei lény és az erdőben a legnagyobb kigyót kiválasztja és ennek a hátára felül és lovagol vele a felhőkben, és vissza az erdőben száll le, a népi hiedelem szerint. A népi hiedelem szerint az erdőben az élőfán megjelent a szűz Mária, Sántos 1913 májusában az erdőben, közel az erdőszélhez, 1936-ban Szentjakabon. Nagy népvándorlás volt az eset után. Senki többé nem látta, azonban sokan ájulába, transzba estek.

Történelmi jelentőségűt a fáról Kaposmentán nem hallottam, ugyanígy hiedelmi szempontból /pl. boszorkányok fája/ jelentős fáról sem.

Régen a kint tanyázó pásztorok és az erdei favágó és egyéb munkások egyes fákhoz fűttek babonás hiedelmeket, még a villámsujtott fákhoz is, hogy mire jó és mire nem. A villámsujtott fa alá ne pihenjünk le, mert az Isten haragja sujtotta le. Az állapotos asszony se álljon ilyen fa alá, vagy ha valakinek valamilyen betegsége van, az nem gyógyul meg. A pásztorok még arra is adtak, hogy milyen fajta fa tövébe, bodzafa és a tövises fa mellé nem szabad oda vécézni. A többi fa tövébe lehet, nem ártalmas. A vásárra hajtott tehenet vagy lovat, nem szabad keserűizű levelű fához kötni, mert nem lesz szerencse az eladáshoz.

A régi és a mai erdei technika.

Régen a fát nehézkesen döntötték le, fejszével behókázták haránt vágással és keresztfűrészszel földszint lefűrészelték. Ma ezt villany vagy motor hajtotta fűrészszel egy-két perc alatt átvágják és emberi munkaeő nélkül gyorsan ledől a nagyfa. Régen a tövestől való döntésnél körülásták, nagy gödör képződik a helyén, volt olyan nagyfa, hogy 3-4 ember napokig dolgozott rajta, amikorra kidőlt, mert az oldalgyökereket el kellett vágni. Ma láncot alpas motorral tövestől kihuzza a földből és motoros fűrészszel elszabdaltják. Az ágas, göcsös tuskókat régen emberi erővel hasogatták szét és ma robbantással gyorsan szét dobatták, itt is sok emberi erő és fáradságot takarítanak meg.

A szállítás és kihordás ökrökkel és lovakkal történt. A nagy rönköket az ipari fűrészre igen nehezen hordták ki a nehézterepű helyekről. Ma teherautókkal és láncot alpassal szállítják el a fát és csörlőláncoccal motor huzigálja az ut mellé a rönköket. A teherszállító motoros járművekre is gép végzi a rakódást. Tehát kevesebb veszteséggel gyors-

sabban, könnyebben megy a kitermelés és a szállítás is. Az erdő gépesítésével sokkal kevesebb fa forgácsolódik el, mert nagyobb darabokat képez ki és nem apróz sok veszendőt.

Faszenet és kenő fakátrányt Kaposmentén mostanában nem készítenek. A kocsitengelyt ez helyett régen hájjal és faggyúval kenték, ennek hiányában növényolajjal is kenték a kocsit, és az eketaligát.

Az erdei családos zsellér mondókája.

/Gál József 84 éves-
től Nagyberki./

Halász, gombász, madarász
Üres tarisznyában kotorász.
Azért a gyerekeknek hoztam egy kis örömet
A gombás kosárba raktam egy kis erdei gyümölcsöt
Vadkörte, vadalmát és tuskés szödröt
Bücskét /hecsli/, kökényt, galagonyát, örömet.

Találós kérdések az erdőről:

Milyen fanélkül nem lehet meg az erdő?
A szélső fanélkül, nem lehet meg.

Milyen fa van legtöbb az erdőben?
Görbe fa a legtöbb.

Melyik fa a legmagasabb az erdőben?
Amelyiket a felhők kotorásznak.

Melyik kedvelik az ördögök az erdőben?
Amelyik fából lesz az akasztófa.

Az emberiség kezdete óta, melyik fát kedvelik az emberek?
Amelyik fából a bölcső készül.

Meddig fut a nyul az erdőben?
A közepéig, azután kifelé fut.

Mért van kullancs az erdőben?
Mert máshol nem élhet meg, se a mocsárban, se a mezőn.

A kaposmenti erdő néprajza régen ilyen volt. Minden erdőadta lehetőséget felsoroltam, elég szép és gazdag lehetőségei voltak. Az erdőszegény falvak ezekből semmit sem kaptak, de nem is hiányolták, mert másképpen rendezkedtek be, mert ott a jótalaju rónaföldön jobb volt a mezőgazdasági termény. Göllén a megye leggazdagabb közösségében, kukoricaszárral, csutafűtésre rendezkedtek be, cserépkályha fűtésre olyan kombinált cserépkályhákat rakattak sütésre, főzésre, közfalba beépítve, két szobát fűt egy kályha. Ebben a faluban két kályharakó iparos működik. Más falvakban nincs is kályharakó, hanem a városból hívnak elvégeztetni a kályharakást.

Ma az állam és a Tsz-ek tulajdonában vannak az erdők.

Nagyberki 1967 február 20.

Gelencsér Sándor
néprajz kutató

Az erdő dalai.

Gölle 1908 közismert.

Gyere kisangyalom, gyere kisangyalom, menjünk az erdőbe.
Szedjünk kék ibolyát, szedjünk kék ibolyát rózsás kötényedbe.
Nem megyek az erdőbe, annak a sűrűjébe,
Csalfa a te szived, az csalt meg engemet.
Verjen meg az Isten.

1906. közismert.

Erdő mellett nem jó lakni,
Mert sok fát kell hasogatni
Tizenhárom ölet meg egy felet
Öleljen meg engem aki szeret.

1907. Erdő mellett elaludtam
Babám rólad álmodoztam
Még álmodtam azt az egyet
Babám nem leszek a tied.

1900 előtti verbuváló dal. Közismert.

1. Már mihozzánk jönnek verbuválni,
Legényeket katonának vinni,
Elég nagy a somogyi határ
Leszek benne bujdosó betyár
Mégsem leszek a császár katonája.
 2. Sűrűerdő betyárja vagyok én
Nappal alszom, éjszaka járok én
Az én babám otthon sirdogál
Szeretője bujdosó betyár
Mégsem leszek a császár katonája
-

Gölle, Attala, 1903.

1. Hallod-e Sobri pajtás
Hogyan tetszik a mulatás
Nékem bizony nem jól tetszik
Mert a babám halva fekszik.
2. A veszprémi temetőbe
Zsubri Jóska gyere ide
Most temetik a rózsádat
Ott várnak rád a zsandárok.
3. Zsubri Jóska ezt meglátta
Szilaj paripán elvágta
A zsandárok nem érték el
Szabad betyár az erdőben

Az erdész és az epréslány.

1. Jó reggelt kisleány, így mondá ő.
Jó reggelt te kisleány
Mit keresel ily korán
Ebben az erdőben, ebben a sűrűben.
2. Epret szedni jöttem én, így mondá ő.
Epret szedni jöttem én,
A rózsámat várom én
Ebben az erdőben, ebben a sűrűben.
3. Hallod-e te kisleány, így mondá ő.
Ne várjad a te rózsád
Leszek neked a babád
Ebben az erdőben, ebben a sűrűben.
4. Hallod-e te kisleány, így mondá ő.
Hol lakik édesanyád?
Hogy eprézni magad jársz
Ebben az erdőben, ebben a sűrűben.
5. Nem él már az én anyám, így mondá ő.
Mehalt az én jó anyám
Rég elhagyta az apám
Ebben az erdőben, ebben a sűrűben.
6. Hallod-e te kisleány, így mondá ő.
Hallod-e te kisleány
Leányom vagy nem babám
Ebben az erdőben, ebben a sűrűben.
7. Fogjad apám a puskát, így mondá ő.
Fogd rám apám a puskát
Lódd agyon a Mariskát
Ebben az erdőben, ebben a sűrűben.

A versköltemény hiányos

4 vers hiányzik !

A prózai elbeszélése.

Az erdész elhagyta a feleségét és leányát, azért, hogy a hazahozott lőttvadat háromszor elvették erőszakkal a szomszédok, és a komájuk. A férj kereste a feleségén és az asszony kétségbe vonta, hogy vitt a férje lőtt vadat, azért tagadta le, hogy a férje ne vonja felelősségre érte őket. A férj ezért elhagyta feleségét, aki később meghalt és a felnőtt lánynak magára maradt és elment ~~xxxxxxx~~ eprézni az erdőbe és véletlenül találkoztak össze, és szerelmet vallottak, öngyilkosok lettek.

2. Házivászon készítése és felhasználása.Vászonruházkodás Kaposmentén.

A paraszti vászonruha előállítása először a kendermag begyűjtésénél kezdődik, mert Kaposmentén a parasztság és a puszták népe csak kendert termelt, ~~lent itt nem termeltek.~~ <sup>egy ~~enke~~ ^{szőlő} a ter-
elési módszereit és feldolgozását nem ismerhették.</sup> Kaposmentén csak néhány uradalom termelt lent gyári megrendelésre.

A kender a lennél kiadósabb, kissé durvább, erősebb, tartósabb ~~a lennél szemben~~ ^{A len} gyengébb, finomabb és feldolgozása körülményesebb. Az idő mostohaaságát ez nem állja ki úgy, mint a kender.

A kendert jól előkészített talajba április közepén vetik. Azért nem korábban, mert a késői fagyot nem állja, valamennyi deret kibír, de már ott, ahol a deret kapta szakadozó és itt a legtöbbször a szár bokrossá válik, több hajtást hajt.

A kenderföldön egy parcellában kétféle kender terem "virágzó" és "magzó". Ha ritkább a kendervetés akkor több a magzó erősszáru, ha sűrűbb a vetés akkor több a virágzó kender, és ez adja a legjobb rostkendert ~~;~~ ez egy hónappal, vagy hat héttel korábban beérik, megsárgul és a levelét hullatja. Julius 25-e után augusztus 10-e közt kell kinyöni / "kender nyüvés", "kendőrt nyüni" "kendőrt nyünek" / és babica kötegekbe kötni. Száradásra gulába állogatják.

A babica kévécskéket 4-5 csomót zsuppkötélbe kötve viszik az áztatóba, amely a község határában félre eső vizenyős helyen van, vagy 20-30 kézzel ásott tó-félszigetbe. Ezt felváltva használta a falu népe. Szép sorrendbe belerakják a tó vizébe ~~;~~ sással befödik, ~~;~~ az ásóval csomó sarakat raknak rá nyomatékmal. A tóban 10-12 napig ázik ~~;~~ akkor a háziasszony elmegy megvizsgálni. ~~;~~ Pár szálát visz haza mintának, hogy a rost hogyan válik el a pozdorjától. A többi való kiszedést "kenderköltésnek" nevezik. / "Kendőrtköt", "Kenderköltteni" /. A kenderkötő a babicákat kioldja, kimossa a sárból és a rothadó levelektől ~~;~~ kirakja a tó partjára. A kioldott babicákat szétterítve lerakják sorba, rendre; vagy kuszálékosan gulába állogatva hagyják a teljes száradásig 1-2 napig. Ekkor a szétvált babicákat zsuppkötélbe kötve haza viszik szekéren, lerakják, száraz időben szétteregetve a kerítés mellé, mindenütt napos helyre támogatva, hogy jól megszáradjon és így kezdődik a tilolás.

A kender markokat először megettörik, hogy puhább legyen és így tilolják ki. A kitilolt kenderrost markokat összefonják és ilyen 15-20 marokfonatot egy kötegbe rakva és ilyen köteget neveztek egy fejkender-nek.

Ezen kenderfonatokat guzsba kötve, tiporják, nyomják, esti ösz-szejöveteleken, mint közös társas munkák deszka lapon. Szép estéken mennek kendert nyomni, hogy a kenderrost szép finom, vékony rostszálakra bomoljon.

A guzsba csavart kendert ezután meggyaratják, vagyis gerebenezik, vasgerebennel fésülik.

A gerebennel fésült kenderrost markokat újból marok fonatokba készítik, ~~;~~ fejkötegekbe helyezik, és ekkor kezdődik a fonás.

A kifésült kenderkócot gomolyagba hagyják és ömlesztve rakják el a fonáshoz. ~~;~~ Ebből lesz a zsák ponyva, durva rühögő vászon fonal.

Voltak olyan ügyes falusi nők, hogy a szép elsőrendű kenderből szép fonalat fontak, még az esti rosz világítás ~~;~~ ^{mellé} is. A kóc-

^{finomabb}
Az ágyszövetet vásznakat is a legmódosabb emberek szövették, ~~ezek~~ ezek is vastagok voltak, mert itt a pamutfonal volt a többlet.

A zsáknak való vászon is erős volt, mert tömören készült. A vastag zsákvászon neve "küttővászon", ("küttőzsák").

A kőcfonalból készült a szimpla "rühögővászon". Ebből is varrtak zsákokat, és azt nevezték "vékonyzsák, kőcvászonzsák, házicsol-lányzsák" és ebből tutyitalpat és kepcatalpat is varrtak, gazhordó és takarmányos pokrócot is varrtak belőle. A vastag zsákküttő vászonból is készült tutyitalpa, ~~mert~~ ha ezt viasszal vagy szurokkal bekenték, akkor igen tartós, erős és vízálló volt.

A feles pamukos vászonból készült a sávos egyszerű mintával a hétköznapi vászon-kelengye, szakajtóruha, ez volt a konyharuha is, törülköző, amelyet Kaposmentén kendőnek neveztek, kovászos abrosz és az egyszerűbb abroszok, ágyszerítők, egyszerűbb ablakfüggönyök, amelyet neveztek "fűrhang"-nak.

A mintanélküli feles pamukos fehér vászonból készült a fehér-nemű. Alsóing, férfiing, nőing, alsó szűkgyatya, kispéntöl, ujjas és ujjatlan ingek, bőgyatya is, bőpéntöl is, a pelenka is, vászontarissznya, turószacskó, női fejkötő, kontyru való, menyecske fejkötő, stb.

Az összes házi használati tárgyak, kepcaruha lábbelibe is ebből készült. ^{A kőcfonaltól} A mosogatórongy és a sikalórongy, amikor már szakadó-ruhadarab volt, egyébként a szoba, konyha, pitar kenő, sikaló anyag kőből is volt, erre is használták. ^{Ugy beles} A szép, drága pamukos vagy feles vagy csupán pamukból készült a legszebb "himősvászon", abrosznak, szakajtóruhának kosarat leteríteni, törülközőkendő, himőtörülköző-kendő néven, ételhordó "ebédősvéka" címen letakaró himősvászon is ebből készült. A halotti keresztre is ilyen kötöttek.

Régen volt olyan jobb módú parasztcsalád, hogy a koporsóban levő szemfedelet is himősvászonból alkalmazták. "Himősszőmfödél"-nek nevezték.

^{bekezdés} A legszegényebb családok szála kőcvászonból készítették a vászonruha szükségletet. A kenderfonalból is készítették vásznat "simaszála" vászon volt a neve. Sokszor ebbe is szőttek mintát. Ez is tartós volt. ^{Ugy beles} A feles és tiszta pamutvásznat festettek. Kékfestő-höz is vitték, meg házilag is festettek. A házilag festő anyaga volt a legkiválóbb kékfesték alap anyaga a tintabogyó nevű kuszónövény termése. Ezt urinázakról és egyéb jobb módú parasztházakra felfuttatták és kerítésre, és a bogyóit leszedve nyersen és átforrósítva felhasználták, szép sötétekre tudtak vele festeni. A bodza bogyóiból is festettek lilásszínű ruhát. A dió zöld héjából sötétzöldet festettek, és ezt szárítva, szép barna festést végeztek. A legszebb barna festést a vöröshagyma héjával festettek, szép barna színtartó barna ruhákat. Ezt kúsvéti himesztójások festésére is használták. A ruhafélék festésénél valamilyen más anyag vegyítése esetén szép más színt is adott, így is színtartó volt és nem fakult, különösen ha már rothadt hagyma is volt benne. A piros színt paradicsomlé, hecszilé, galagonyalé és piros ebszőlőlé és farkasalma léből kaptak és ezeket vegyítve változószerű ruhakelméket nyertek. A fehérítőt a mészanyagból vették. A fekete festéket a koromból kapták, különböző anyagok és fák égetéséből. A szénkorom összetörve és a fenyőfa mennél gyantásabb annál több füstkörm-port kaptak belőle, és a legjobb fekete festéket ebből nyerték úgy, hogy ebből még gyapjút is festettek, mert tartós, szép sötét fekete színt kaptak, össze főzve, forralva minden fajta festéket.

* Cim A vászonhalom festése

és sárgát

A zöld festéket a paradicsom és a burgonya gyenge levelei főzetéből kapták, ~~a zöld és a sárga színt,~~

A fakérgeit is lehántolva, főzve, párolva, barna és sárga színű ruhák festésére használták.

Itt a eserfa és a tölgyfakéreg volt a legjobb, ezt követte a diófakéreg festőanyaga. A felsorolt festőanyagokkal a falu népe és a pusztáké is, csak minta nélküli, simaszínű ruhák festését végezték. Tuttyik, kapcák és még bőrlábbelik festését is sikerrel átírták, úgy hogy a szabadságharc utáni időkben, már a fehér vászon népviselet már különböző színekben tarkállónak ~~alakult át.~~

A mintás festéseket a kékfestők végezték túlnyomó részben.

A főképp ezekenél a kék és a fekete szín dominált, a más élénkebb vegyes színeket ezek igen mellőzték.

Az országos vásárookra is ilyeneket vittek eladásra és a falusi népeknél egyes falvakban még ma is látni kosártakarónak és bugyor kötésnek a régi kékfestőktől való ruhadarabokat Gölle, Nak, Attala, Csoma, Szabadi, Kisgyalán falvakból. A Sajátságos mintáiról könnyen felismerhető, habár az ilyen üzemek már nem működnek ezen a vidéken sehol.

A pamukos vászon legjobban festhető volt, mert a legjobban magába vette a festékanyagokat.

Emelésre méltó az is, hogy munkásruhák és munkakötények részére a szálavászon is festhető volt és a "szósz" vászon.

A szószvászón kender-fonal és kőcfonal feles összetételéből készült. Ilyenféle vásznakat sokat vittek a takácsokhoz is.

Érdekes módszer volt még a festés és szövés terén úgy, hogy a fonalat is vitték megtisztítva a festőhöz és ezeket a takács mintáiban beleszötte a vászonba és ezt ruházati célra használták, azonban ez ritkán fordult elő mert a festő ilyen fonalat csak abban az esetben fogadott el festésre, ha azt kellően kitisztították a fonalnyáltól, mert a nyálas fonalba nem szívódott be a festékanyag.

A vásznat is csak szépen fehérítve fogadta el, ezt ~~öntözés és~~ napon kiterítve gyakori öntözéssel érhető el.

A házi fehér festék anyaga mész fele anyagból készült.

Ecet és timsó hozzáadásával hófehér színt kaptak.

A legszebb és arányos ruhafestést csak a ruhafestő üzemek adták, azonban ez ritka helyen volt és sok esetben nem volt hozzáférhető és a takarékoság is sok esetben közrejátszott, hogy nem vették igénybe.

A gyakorlott ruhafestő háziasszonyok sok esetben szépen sikerült festést végezték a 19-ik század második felében.

Annak előtte fehérén viselték a vászonruhát és a daróc posztót is, és amikor elterjedt a színesruhák viselete általánosan, akkor az Öreges kifogásolták mondván: "Elűnt az angyali szép fehér ruhaszín és jött helyette a tarka-barka szín. Olyanok lettek az emberek mint a tarka marhák a csordában, és most már a szószvásznat is tarkára festik, pedig az máx nem érdemes arra."

Hímzés

Az alsoruhákat nem festették az maradt fehérneműnek, a Szabadságharc után a női alsó szűk és a felső fehér bőingeket fehérécsmával hímesték, ugyancsak a férfi alsó bőujju ingeket is hímesték domboru és lyukacsos mintával. Ezt nevezték "paspalléros ümög"-nek a fehér és kék női és férfi kötényeket is hímesték és ezeket nevezték "paspalléros kötény"-nek.

Mindenféle himzőruhát neveztek paszpalléruknak.

A himzéseket fiatal lányok, menyasszonyok végezték, már mint kelengye részére, mert az esküvő ingek ezekből kerültek ki.

A fonó összéjveteleken dolgoztak a paszpalléros lányok és menyecskék, mert amikor megjelentek a fonóházban, kérdezték: "Hát nem hoztad el a rokkát?" A paszpallért hoztam ~~felelték~~, és ezeket oda ültették a mécses vagy a lámpa közelébe, mert jobban kellett látni, mint a fonó nőknek. A vászon kézi varrást is végezték a nők és itt arányos munkát kellett adni.

A vászon kézivarráshoz használtak 15-25 dekás sima folyami kavicsot, a varrásszegély lapos simára verése céljából. Ezeket a sima szegélyverő kavicsokat a házalók pár krajcárért árusították, valahonnan a Dráva, Duna vidékéről cipelték magukkal és árusították, még egy szelet kenyeret is kértek, s kaptak hozzá.

Minden jó varró-asszonynak ~~mi~~ volt a "Szegélyverőkijecs"-ig, így is nevezték. Erre azért volt szükség, hogy a szegély ne legyen darva vastag.

A vászonruhák szabásához is kellett segítség, mert minden asszony nem tudott jól szabni. A szabást kezdjük az alsó fehérneműnél.

A női kispéntölt rövide, derékpánttal szabták ki, elől vagy hátul hasadékkal és a hasadék két sarkára varrták a füzöt, vagy pöntöl madzagot, amelyet a takács, vagy házilag fonalból szőttek, "madzagverőfa" vagy "madzagszűjőfa" néven volt ismeretes. A gatyafüzöt vagy madzagot is ebből készítették, a zsák kötözöt, zsák madzagot is ebből alkalmazták és a vászontarisznya kantárt is ebből varrták fel.

A férfi alsónadrágot, vagy szűkgatyát korcosan készítették, de itt azonban ezt a szót soha nem használták, hanem gatyapárta, és minden olyan ruhakorcot, amelybe bujtatva huzták bele a füzöt pártának nevezték. A behúzáshoz lapos 15 cm. hosszú madzaghuzónak nevezett fa lapos és a végén lyukasztva volt "gatyafüzőfa", stb. A szűkgatyának volt üllebuggyantója is és a nyári hőségben ebben is dolgoztak a falusi pusztai férfiak szűkgatyások néven.

A bő felső pöntölt úgy készítették mint a kispöntölt, csak hosszabb aljat és bővebb tartalommal, az alsó kispöntöl 3 vászon szelben készült, a felsőbb bőpöntöl 4-5 szeles volt. Ezt meg is szokták festeni felső munkás szoknyának, főtött vászonszoknya néven viselték, mert ez már pamukos vászonból készült.

A férfi ünneplő felső bőgatya is pamukos vászonból készült, vagy tiszta pamuk vászonból, 4-6 szelesek voltak.

A hétköznapi munkás bőgatyák szálavászonból, vagy rühögő vászonból készültek, ezt nevezték "füstösbőgatya", "szennyesbőgatya" néven, mert ebben dolgoztak állandóan és mindig szennyes, piszkos volt, azért is mert ritkán mosták.

A női vászon alsó ingeket szűkre szabták, elől gombolva, rövid ujjal a karon felül, a mellét és a rövid ujját sok esetben himezték, mert a nyári melegben ebben tartózkodtak állandóan, a neve "szűküimög", a himzett: "paspalléros szűküimög". A felső ingbluzt bővebbre szabták és ezt felső bluznak hordták a neve: "rétli", rékli, volt női rétli.

A férfi alsó szűkujju vászon inget alul hordták és ezt nyári melegben felső ingnek is hordták. Ezt nem himezték, csak a felső bőujju inget himezték, ~~és a felső~~ felső ingzubbónynak is hordták és dolmány alatt is, ennek a kezelőjét, a nyakát és a mellét himezték és ünneplő ingnek is hordták, "paspalléros férfiimög"-nek nevezték.

A férfi és a női vászonkötények egyformán voltak festve, himezve, az alsó szegély felett koszoru himzéssel.

A falusi népek régen deréken aluli kötényt ^{felkötényt} hordtak, melles kötényt itt soha nem hordtak, ~~csak~~ az iparosok hordták a derékon felüli melleskötényt: csizmadják, asztalosok, bográr, varga, takácsok, bábosok, szücsök, ^{viselet} mind melles kötényt hordtak, csak a falusi parasztok nem, felkötényt hordtak. Az iparosok egészkötény néven nevezték a melles kötényt.

A vászon nagy szerepet játszott régen a falu népe életében, sok munka és fáradságba került amíg eljutott a használatig.

A baborában is sokat alkalmazták ujonan használtan és szennyesen. Még a sirba is elkisérte az embereket, mint alsóruha és szemfedél alakjában. Az ujszülöttet is ebbe csavarták bele mint pelenka és pólya és vánkoshuzat alakjában.

A len Kaposmentén a falu népe részére mint gyári készítmény szerepelt, mint fonal és vászon alakjában volt használatban, mivel ezt csak uradalmak termelték nagyban, mint rostlen és olajien szemponyából.

A falunépe asszonyának a vászon volt a dísz. E szerint is értékelték a falusi nőt, mert a szalgalmasabbaknak sok vászon kelengyéje volt. Itt Kaposmentén egészen a felszabadulásig, amikor a lakodalma volt a menyasszonynak, a menyasszony szekrényét előző napon elvitték a lakodalmas házhoz, és itt nyitva tartották közszemlére és mondták a nagy közönségnek, hogy csak nézzék meg a menyasszonyi sifonért, roskadásig tele volt vászonnemű lerakattal, mindenféle himes, kiszabva, egész végszám nagy tekercsekben. Mondták: ez mind a menyasszonyé. Ez család volt ~~se szűkebb~~ ^{legtöbb esetben}, mert ezt a rokonok, jóbarátok és az oldalági rokonok összehordták erre a célra, kölcsön adták és a lakodalom után visszahordták. Az ember nézhetette az üres sifonért, mert bizony sok helyen alig maradt benne pár darab vászonnemű. Kérdezte is az ujjasszonyt, hogy hol van az a sok vászonnemű, amely lakodalomkor itt zsufolódozott a sifonérban. Az ujjasszony kerekén megmondta, hogy otthon. Az anyós is megmondta a vejének, hogy szerezzetek, dolgozzatok, majd lesz vászon. En is azt tettem és lett, nektek is úgy lesz. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő az, hogy itt volt néha nézeteltérés, mert néha elveszttek vászondarabok és az is megtörtént, hogy az egész végből levágtak egy darabot. Ez ellen úgy védekeztek, hogy az egész végvászón szabad végét levárrták, hogy olyan könnyen ne férjenek hozzá. A kapasiság itt is kifogott, mert felbontották és újból levárrták. Erre volt egy szólásmondás: "Az csak annyit ér, mint a lakodalmi mutatvány vászon a varratfoglalat. Fel lehet bontani és levárrni." Vagy más: "Annyit ér mint a vászontarisznyának a lakat".

"A vászoncselédnek nem való a kasza, meg a pipa".

"A pletykázó asszonyok nem szeretnek kenderét vetni."

"A faluban házaló asszonyok késnek meg a kender munkáival."

"Az az asszony, akinek csak a pletyka végett jár a fonóba, annak nincsen sima vékony fonala."

"A lusta asszonyának ritkán tellik az orsója."

"Nézd meg a fonalát, megismered a fonóját."

"Amikor az Isten Évát teremtette, akkor kenderrel takarta be."

A kender olyan hasznos növény, hogy minden részletét felhasználja az ember. A magja madáreleség a szárnyasoknak, a rostja a ruhát adja, a kenderkóc a beteges öregeknek puha ülőhelyet ad, mert az öregeket kócora ültették. ~~Kőcen ülő öregek.~~

A kender adja a harangkötelet, a sirba leeresztő koporsó kötelet, az akasztókötelet, a ruhaszáritó-kötelet, a rudaló-kötelet, a kocsihámkötelet, a kötőféket, a marhakötelet, a vontató-kötelet, a lútkötelet, a rőzsehordó kötelet/a legszegényebbeknek/, tartó, feszítő és húzókötelek, az állatnyügöző kötelet. ~~Régtől fogva sokfélefépen felhasználták. A hajók horgonykötelet is kenderből volt.~~

A kötelek kicsinyített mása a spárta, zsinag, madzag, és a fonál, pertli. A madzagféléket kézzel is fonták és tenyéren sodorták és ezzel volt a kötő-zsinag, ezeket fonalból is sodorták és összefonták. A fonalpertlit kis madzagszövő deszkaféle eszközzel szövik. Ezek a fonalpertlik már fontosabb, magasabb célt szolgáltak mint a fonott, sodrott madzagfélék.

A fonalpertlik: a csecsemő pólyát és a bölcsőt is ezzel kötötték át. A gatyapártába is ezt húzták bele gatyamadzagnak. A péntől madzagtól is ebből varrták fel kötőnek. A vászontarisznyára is ezt varrták fel vállövnék. A kulacsra és a csutorára is ez volt a tartóöv.

A zsákokra is ebből volt a zsákmadzag. Régen a kapcakötő is fonalmadzag volt. ~~Az itt felsorolt eszközöket, mind a kender adta.~~

A kender lehullott levele igen jó erős trágya. A pozdorja kiváló, nélkülözhetetlen begyújtós anyag, ezért megóvták a téli nedveségtől, a népi neve "pazdergya". Ebből néha gunyt is üttek, úgy hogy ha kérdezték, hogy pl.: mikor lesz ez vagy az? Ha nem akarták megmondani csak azzal ütötték el: "majd pazdergya szentel éskor lesz az". Ezt a tréfás kijelentést úgy értjük, hogy a katolikus egyház sokféle-séget felszentel; vizet, bort, tüzet, barkát, hamut, stb. de pazdergyát nem szentel az Egyház, ezt csak gunyból mondják.

A házi iparban is adott kereseti lehetőséget: a takács mester-ség, a madzag szövés, kötélgyártás. A kender termelési munkák is adtak napszamos munkát, mert a jobbmodu parasztek kendermővés, tilolás, a tőpöl való hiszedés, kenderköltés, ~~kendert költ~~, ez egészségtelen munkák, mert sokan erős lehülési betegséget kapnak ~~erre~~, fogadtak napszamos, fonalmosásra is fogadtak napszamos. A fonást is adták részfonásra és napszámba is.

A kereskedelmi kenderáru a következő volt:

A kendermagot házaknál és vásárokon árusították. A tilolt rost-kendert szintén így árusították. A vászonárut házalva és vásárolva árusították.

A kenderhez fűződő babonák.

A kendermagot vető szóró asszonynak vetés közben nem volt szabad beszélni, mert renyhe, szakadozó kender lesz a termése.

A megye szélére, kapával vetett mag célra, ha sok a virágzó kender között, akkor kemény, csikorgó tél lesz karácsony és Mátyás közt /dec. 25. - febr. 24./ . Ha a tilolt kender pozdorja kemény, hosszú ősz lesz.

A viseltes vászon szennyes darabjából levágnak kis piaci darabkát, azt az öntőasszony beleolvasztotta az öntőviaszba, ártó vagy gyógyító hatást vált ki.

A mosatlan új vászon darabkával is többféle babonát műveltek.

Igy azt látjuk, hogy a vászon kultusz mindenhová beférkőzött.

Amint mondták régen: "Amig vászon lesz és van, addig nem kell mezitelenül járni, van mivel testünket befedjük."

"Amig kender terem addig az asszonyoknak van mivel foglalkozni és nem kell tétlenkedni."

Ha valakinek rossz kedve volt és mogorván nézett, mondták: "ugy áll a szája, mint alinek kenderföld nem jutott az osztásnál."

Aki nem szeretett a vásznon munkával foglalkozni, a készet várja: "gyere vásznon kiszablak. Gyere ruha rám veszek. Gyere könyér mögöszlek."

A kender feldolgozó iparosok munkadíja.

A kötélgyártó mesterek a rendelt munkáért nyersanyag hozzáadását nérték, csak így vállalták.

A falusi parasztság, hozott rostkenderért rendelt kutkötelet, hámistrángot, ruhaszáritó kötelet, marhakötelet, lőkötőféket, rudalókötelet a rakott szekerek leszorításához. Kocsi szorító kötelet és ezekre még megállapodott pénzbeli fizetést, vagy természetbeni buza járulékot kértek. A kötélgyártó ezt úgy igyekezett a maga részére eszközölni, hogy a munkadíj is meglegyen és még annyi kenderanyag megmaradjon, hogy a két oldalról jól járjon.

A kötélgyártó a szegényebb zsellérektől felesben is vállalt munkát. Itt az eredmény kétharmada a kötelesé, kötelesnek járt, egyharmada lett a szegényemberé. Az ilyen kisipari üzemek jól kihasználták a falu dolgozóit. A kecske is jóllakott, a káposzta is megmaradt rendszerben. A templomi harangkötél rendeléshez a falu népe adta a kötélnék való kendert, meg a munkadíj pénzt is a hivek adták. Egy ilyen községi rendeléshez egészen egy kocsi kenderrostot elvittek méretlenül. Itt jól járt a köteles, sok pénzt és anyagot hozott a házhoz. Voltak olyan buzgó parasztok, hogy bort és egyéb élelmet adtak, hogy gyorsan és jól készüljön. Fonalpertlit is szóttak a kötélgyártó kisiparosok és a takácsok is. Nagy gombolyagokban vitték az országos vásárookra és városi piacokra.

A fonalpertlit magán parasztok is szótták, saját céljaikra. A fonalpertlit három féle minőségben készítették, 8 fonalszálas a gyenge minőségű, 12 fonalszálas a közepes és a 16 szálas az erős minőségű.

A szövés munkadíja minőség szerintim árban volt megszabva és hossz mértéke rőfre volt megállapítva.

A takácsok munkadíja.

A takácsmesterek munkadíja nem volt egységesen megszabva, itt is a munka aránya, minősége volt a mérvadó. Az I. rendű tiszta pamukos vásznon, dupla verthimzéssel volt a legdrágább.

A vásznon szélessége is mérvadó volt. A szövőszék szakasz hossz beállítottsága szerint, ezt nevezték csomónak, pl. 10 csomó, szakasz 55 centiméter hosszú vásznat adott,

12 csomó szakasz 65 centiméter hosszú vásznat adott

15 " " 78 egy rőf széles vásznat készített.

A fehér vásznon minta nélkül, lepedő, ing, gátya, péntelnek való vásznon szövés-díja egységes volt.

Ugyanez a vásznon szála himzéssel, egy-két fillérrel drágább, ebből lesz a szakajtóruha, abrosz és törőkköző általánosán, mivel az I. rendű pamukos ilyen dupla veretes vásznon himzéssel a legdrágább.

A szálavásznon tiszta kender fonalból kissé olcsóbb, és ebbe is szóttak szálahimzést. A zsáknak való kűttő és a vékonyabb zsák és pokrócnak, gazhordónak való egységes és a rühögő vásznon a kőcfonalból, ez volt a szegényeknek való vásznonnemű szükséglet. A takácsok munkadíjba mindent elfogadtak, pénzt, buzát, árpát, kukoricát, mindenféle terményt, amire szüksége volt és amit adhattak.

A takácsok szőttek részes fonalat is olyan esetben ha az illetőnek sok fonala volt és egyéb fizetni valója kevés volt, és itt is jól jártak a takácsok, mert sok nyersanyaguk megmaradt és az ilyen kész termékkel vásároztak, egyébként a rendszeren fizetett szövésnél is maradt vissza vonaláru, amelyet a takácsok haját részükre hasznosítottak. A szövő megrendelőknél még kellett adni a szövőszékhez kenőanyagot is, hájat, zsirt és növényolajat, de kifogástalan tiszta állapotban, mert a gépi munkához is ilyen kellett, meg amint mondta a takács ő ennek külön edényt nem alkalmaz, hanem oda ömlesztli az övéi közé táplálékul.

A növényolajjal világított is a takácsmester, meg étkezésre is felhasznált belőle, úgy mint a háj és zsirból is.

A takácsmesterség szép hasznos, könnyű és kényelmes és az idő viszontagságaitól védett volt. Rendezett életet biztosított. Volt mit aprítani a tejbe.

A vászon kelengye elrendezése következő módszerekkel volt el látva. ¹Kész vászonruhák megvarrva. ²Használati készabott vászonnemük. Ezt nevezték: Tűretvászon, értsük: abrosz, szakajtóruhák, törölközők, konyharuhák stb.

3. A tekercsvászon, amely teljes hosszban volt "végvászon" tekeres-
vászon. Az egy végvászon hossza nem volt pontosan megszabva. Ezt úgy készítette a takács, amennyi anyaga volt a rendelőnek. Volt 20 róf, 30-50-80-100 róf is amekkorára az anyag ért. A szövőszék hengere 60-100 méter közt befogadott. Tehát ilyen is volt, nagy közepes és vékony tekeres is. A menyasszonyi kölesön mutatványos vászon végekhez elvitték a legnagyobb gömbölyvegeket, hogy csak híres legyen, Habár a lassu titkos pletyka már megsugta, hogy kié is a nagy tekeres végvászon.

Itt még azt is meg kell jegyezni, hogy a takács háza nem fogadott esti összejöveteleket a helyszüke és a zavaró probléma végett, mert a takácsnak pontosan meg kellett figyelni a pontos arányos munka végett csak esetleg egy vagy két segítséget fogadtak be csévelni. Ezt a munkát is csendben, kevés beszéddel végezheték.

solva A takács munkaközben nemigen társalozhatott, mert eltévesztte a pontos himzés beosztást, még a tiszta fehér vászonszövés közben is keveset beszélt a takács. Azért is mondták "Kukamarci" takács.

Megjegyzendő az is, hogy minden falunak nem is volt takácsa. Volt olyan nagyobb falu, hogy két-három takács is volt azonban a legtöbb helyen egy takács volt.

X

V á s z o n d a l o k .

Rózsa Sándor fehér rojtos gatyája
Megakadt a cserfacsalit ágába
Cserfacsalit ereszd el a gatyámat
Mert megfognak a somogyi zsandárok.

Gölle, 1903.

Cserfacsalit, alacsony
bozót, tűzre való.

A vászonlopólány balladája.

Gölle 1907.

1./ Barna Ferenc, Győri Mari nagyon szerették egymást.
Feri anyja nem engedte, hogy szeressen ilyen lányt.
Kinek is kell ilyen leány,
Ellopta a vászon ruhát.
A csendőrök elkisérték
Vészna vissza vitették.

- 2./ Győri Mari babájával beszélget a kapuban
Barna Feri szeretőjét kihívta az erdőbe
Megtöltötte a fegyverét
Agyonlőtte szeretőjét.
Győri Mari azt sem tudta
Mit akart a babája.
- 3./ Holttestüket három hétig senki meg nem találta
A testükről az összes hust a sok kukac lerágta
Ruhájukról felismerték
Csontvázukat hazavitték
Gyöngyvirágos temetőbe
Közös sirba temették.

Nagyberki 1967 február 4.

Gelencsér Sándor
néprajzkutató

3. Népviselet.

1./ Női hajviselet.

a./ 1900 előtt a kislányok haja hátra fésülve, a serdülő és a férjhezmenő lányok simára fésülve és hátra lógó egy vagy két hajfonattal, legfőképpen egy fonattal, varkocsnak is nevezték vagy cicába fonva. Később 1900 után már így csak a kislányok hordták, cica fej. A felnőtt és a serdülő lányok kontyot tűztek a fej bubjára hajtüvel és diszcsatokkal, hajtü, hajcsatt. A fiatal asszonyok, új asszonyok hátrakötött menyecske fejet hordtak, erre a célra szolgáló hátrakötő kendővel és ennek tetejére a ma is divatos fejkendőt viseltek.

2./ A nők a fejükön viseltek: konty, kendő, fejkötő, tok.merevitőt, hajtü, csatok. A fiatal menyecskék kartonpapirból konty merevitő, és ennek a népi neve kapric. Kontykapric, ennek alul egy keskeny vaspánt volt a teljes merevitő, ennek a neve volt vaskonty, vékony pánt volt. Az öreg asszonyok már nem viseltek a merevitett kontyot, csak ruhával kötötték át a kontyot és erre kötötték a menyecske hátrakötő kontykendőt. Öregmenyecske. A fiatalasszonyok hátrakötő kontykendője színes selyem és kasmir volt, gyapju az öregasszonyok kontykendője már fekete színű volt.

3./ Ékezer: Nyaklánc arany, ezüst és doublé, és gyöngy és szalag, fülbevaló: arany, ezüst és gyöngyszem, neve függő, fülönfüggő.

4./ Alsó inget, és erre vették fel a nyári és a téli barchet bluzt, bluzot. Nyáron a bluznélküli ing. Szükümg a neve, csipkével vagy himzéssel diszítve, az ujja a felsőkarig ért. Ezt csak nagy meleg időben viselték. Erre mellényt is vettek fel, s a kar meztelen volt, rövid szüküjju. A fiatalok a nyakon erre csipkegallért hordtak.

5./ Házi vászonból készült pöntöl. Alsópöntöl ünnepnapon, az alsó vászonpöntöltre vettek fel még két-három vasalt bő keményített gyolcspöntölt, az alján gyors slingelt csipkével. Slingölt gyolcspöntöl a népi neve. Ezt már csak különös alkalmakkor vették fel misére, eljegyzésre, esküvő, lakodalom stb. fodros 6-8 szélben volt. A derékra u.n. mellpánt volt varrva, fűzővel kötötték. A hasadéka elől vagy hátul volt. Az alsó szoknya vagy pöntöl erre a célra kissé rövidebb volt a felső szoknyáknál, vászonból vagy gyolcsból sima aljjal, csipke és más díszek nélkül. Fodorral csak az volt, amely a régiből elavultan került alsópendellé.

6./ Alsó szoknyát viseltek ez már a régi elavult felső szoknyákból került ki, ritkábban új anyagból.

7./ Felső szoknya. Hétköznap karton, mosó, festő, télen barchet, sima és fodros aljjal.

8./ Rékli, női bluz. Rékli itt a neve "Gölle, Attala, Csoma vidékén lány-asszony "Ümög" volt a neve. Felső bluznak viselték. Mellényt csak 1930 táján kezdtek itt hordani. Hidegben berliner nagykendőt kötöttek a felsőtestre.

9-10./ Ködmönt-bundát a nők a Kaposmentén soha nem viseltek.

11./ A nők téli meleg gyapju kapcát és szép rózsás tutyit kötöttek. Nők és férfiak viseltek klumpát.

Férfi viselet.

- 1./ A férfiak viseltek gyapjuharisnyára klumpát és bőrpapucsot.
- 2./ Férfiing, régen bőujju vászoninget, egyesek kihimezve. Ezt úgy nevezték Paszpalléros ümög, melle nyaka és a kezelője volt himezve, egyesek gombbal, egyesek pertlivel zártak, volt gömbölyű nikkal gombja is, u.n. Gurci gomb, amely a dolmányon és régi pruszlikon volt. A század elején a szabványos ingek voltak, finomabb anyag.
- 3./ Gatyá. Régen bőgatyák voltak ünnepi és hétköznapi. Ünnepi finomabb pamukos házivászonból, lerakottan, u.n. Sződöttgatyá. Hétköznapi durvább bőgatyá, mindkettő alá alsó szűkgatyát hordtak. A bőgatyák 6-10 szélben voltak. Hétköznapi durvább vászonzól, sőt egyesek durva fonálvaszonzól, u.n. "Rühögővaszon" gatyá. Az alsó vaszon gatyát már a mai mintára viselték hosszú szárral.
- 4./ Férfikötény, keskeny fehér és festett vászonzól, a fiatalok a kékre festett kötényt pirossal himezték. Attala, Csoma, Pula, Gölle ma is.
- 5./ Szűrt viseltek régen egyesek himzéssel subát is, ködmönt is.
- 6./ Bőrmellest is, gyakran házilag készítve. Bekecs, bőrmellény.
- 7./ Csizmát kemény szárral, oldalt és hátul varrottan.
- 8./ Bocskort a század elején már itt nem hordtak.

A MNA kéldőinei alapján

1071

4. Terménytartó vermek.

Terménytartó vermek Kaposmetnén szemestermény részére nem voltak rendszeresen beállítva, csak néhol az uradalmak alkalmaztak ilyen.

Kenyérmagvak részére az uradalmak magtárakat vagy kamraféléket alkalmaztak.

A falusi parasztok padlásra, kamrába, és a kerek körtealaku nyomtató pajtákát használták gabona tárolására.

A csőszkunyhó vagy pásztorkunyhó alakú verembe amely minden háznál található volt, ha ide került gabonaféle akkor ide lehelyezett hombár vagy ládafélébe ömlesztették a gabonát, e körül még burgonyát, káposztát, répát, zöldséget tudtak tárolni. A nyomtatópajtába a nyomtatás befejeztével tároltak gabonafélét, többfélét és zsupszónyeg, vagy földénnyel reteszelték és így ott sok szemesgabona elfért.

Ezeket a pajtákát oldalt körül vesszővel fonták és ezeket besározták, az eresz alatt hagytak körül szellőző nyílást.

Ott ahol ilyen építmény volt, ott nem is kellett földbe mélyített verem alkalmazása. 100 éven belül gabonásverem ezen a vidéken nem is volt biztosan az öregek bemondása szerint.

A háboru alatt a szénapajtába és ennek padlására rejtették a gabonát zsákokba és deszka rekesz ládába. A szobákba, pajtákba, ásott gödrökbe is rejtették a búzát.

1. Milyen állandó jellegű /több éven át meglévő/ vermek találhatóak a helységben, vagy milyenekre emlékeznek helyben vagy a környéken. /Rajzoljuk le néhány vonással a található vermek formáját, vagy keresztmetszetét és írjuk mellé az egyes veremfajták helyi elnevezését - gabonásverem, kerekverem, sirverem-, valamint egyes részeinek nevét /szája, torka, stb./

A vermek régen és ma élleshátu, földbe mélyített, elől lejárattal ajtóval és az ajtó előtt 80 cm. 1 m.-es tornác vagy eresz pitvar van, ezt nevezték Pincésip-nak, Verémsipnak, és pár lépcső lejárattal. Ez az ugynevezett sirverem.

2. Hol helyezkednek el a vermek a telken /régen a ház előtt, ma a ház végén, azzal szemben, stb./

Ezeket a különálló vermeket a ház előtt vagy a végében, vagy a hátsó udvaron az istálló és a pajtával szemben.

3. Mit tartottak a veremben /régen - pl. a háboru alatt - és ma/ fajták szerint.

Mindenféle élelmiszert, nyáron a tejesköcsögöket is ide helyezték, háboru alatt sokféle élelmet iderejtettek, még lemélyített gödörbe is. Békében télen burgonyát, répát, káposztát, zöldséget. Ez napjainkban is így van.

4. Mielőtt tesznek a verembe valamit, hogyan takarítják ki /régen kiégették, tapasztották, zsuppal hélielték; ma füstölik, seprik, tapasztják/.

Mielőtt tárolni akarnak a nyár végén kitakarítják az omladékokat és a lyukakat besározzák, és a nyárvégi napon nyitvahagyva szárítják és őszre tele rakják gumós terménnyel.

5. Hogyan készülnek a faluban előforduló egyes veremfajták /rövid leírás a használt szerszámok nevének s lehetőleg vázlatos rajzának a feltüntetésével/.

A veremfajták sirveremszerűen, vagy mint csősz és pásztorkunyhó-

szerűen készültek. Ma már téglából, cementből készülnek, mint kőpince.

- 6./ Hogyan fedik be a terménnyel teli és üres gabonás és egyéb vermet; télen, nyáron.

A vermeket földelték mindig úgy, hogy a tetőtartó gerenda elbirja. Téltre még vagy trágyát, zsuppot, vagy kukoricaszár, vagy csutaszár kévékkel befödtek azért, hogy a téli legzordabb hideget is kiállja.

Szemesgabona tárolása Kaposmentén.

- I. Tárolják-e a gabonát a lakóházban /ide tartoznak a lakóházba beépített mellékhelyiségek is: kamra, padlás, tornác, pince, stb./

- 1./ Szabadon elterítve, hol, mit /buzát, rozsot, árpát, zabot/

A szemesgabonát tárolják lakóházban, padlásán, legfőképpen kamrában és mellékhelyiségben is. Buzát, rozsot, árpát és szemestakarmány magvakat és babot.

- 2./ Zsákban, mit, hol /kamra, padlás/

Elterítve és zsákban is, az összest.

- 3./ Ládában vagy ládaszerű tárolóban, mit, hol, neve /hombár, szuszék/ mérete, rövid leírás /formája és szerkezete/

Ládában lisztet és terményt hombárban vagy kádban is tárolnak szemesgabonát.

- 4./ Változtatható magasságu deszkarekesztékben, mit, hol, neve, mérete, rövid leírása:

Deszka rekeszben is akár csak zsákban.

- 5./ Hordóban, dézsában, kádban, mit, hol, neve, mérete:

Hordóban, kádban, dézsában bármelyiket de leginkább kölesbabot, hajdinát tároltak.

- 6./ Kivájt fatörzsben, mit, hol, neve, mérete:

Kivájt fatörzsben itt nem tároltak semmit.

- 7./ Fonott kasban, mit, hol, neve, anyaga, mérete, rövid leírása:

Fonott szalmakasban vagy vesszőkasban is a kisebb tételűt.

- 8./ Egyéb módon /mit, hol, neve, rövid leírása/

Egyéb módon itt nem tároltak csak a felsorolt módzatokban. Házon kívül ritkább helyen a szőlőhegyi présház padlásán tároltak még inkább takarmány magvakat. A háztelken kívül nem volt a parasztnak semmiféle gabonátárolóhely még csak közösen sem. Az uradalomnak volt a puszták területén, a lakóházak közelében magtárak és földszintes gabona raktárai. Az emeletes magtárakban a kenyérgabonákat tárolták. A különálló földszintes raktárakban takarmány magvakat tároltak. Ezeket a földszintes magtárakat "Kendi"-nak nevezték.

Nagyberki 1966 december 24.

Gelencsér Sándor
néprajzkutató

5. Herman Ottó Múzeum Miskolc kérdőíve.

K É R D Ő I V.

1. Használtak-e faluban, az egyes jármot?
Használtak, az utépitő kubikosok, kettős ruddal.
- 1/a. Mi az elnevezése?
Az egyes jármot nevezték: "Egyes járom" "Kubikos járom".
- 1/b. Mi az egyes járom részeinek neve?
Egyes járom részeinek a neve: "Járom nyakfej, Járom alfa, Járom szügyfa".
2. Honnan került a faluba az egyes járom?
Az egyes járom a kubikosok otthonában készült és amint a kettős jármot a bognár készítette, úgy az egyest is az.
- 2/a. Nem volt díszítve csak úgy mint a kettős járom készült, azért is, mert amivel a legszegényebb népréteg használatára készült, hát ezek így díszítő művészeti munkát nem tudták megfizetni.
- 2/b. Mikortól használták?
Kaposmentén 1907 évben, ennek enyhe időszakában.
3. Hogyan fogták be a tehenet az egyes járomba?
Az egyes járomba a kubikosok két rud közé fogták be. A század elején Maza Miklós szellér a kettős járom egyik felét lefűrészelte, ezt itt akkor nevezték: "Féljárom, Usonka járom". Ebbe fogta egy tehenét.
4. Milyen terelő szavakkal irányították az egy tehenet?
Az egy járomba vagy kantáros istránggal, vagy rudon húzott tehenet, mindig egy valaki, kötélén vezette és jobbra "Hajsz" balra "Csáli" szóval terelték az egy tehenet.
5. Tettek-e kumetet a tehén nyakára?
Ha a tehén nyaka feltörött a járom alatt, akkor ezt ott orvosolták és valami puha védőruhát tettek. Kumetet itt soha nem alkalmaztak.
6. Fogtak-e össze lovat és tehenet vagy ökröt?
Kantárral istránghoz, lómellé fogva úgy, hogy a tehén egy fejjel előrébb ment, mert hosszabb istrángot kapott és ezeket is vezették előljáróban.
- 6/a. Ismerik-e a hármás tehénfogatot?
A kettős tehén jármos vagy kettős lófogat elé előfogatnak kantárral tézsla-lánccal kiegészítő fogatnak, ezt is vezették.

Gelencsár Sándor
néprajzkutató

Nagyberki 1967 február 26.

Kiegészítések a kérdőívhez !

Kaposmentén az egy ökör és tehénfogát ritka eset volt, azért mégis akadt ilyen is a múlt század végén az 1914-es háborúig. Voltak olyan szegény zsellér emberek Kisberkiben, Kaposhomokon, Nagyberkiben, Attalán, hogy az egylovas fogat mellé egy tehenet csatoltak, kantárra istrágra kötve.

Ez csak olyan "szögényembőr ahhoz nyult, ami van", "szükség törvényt ront" alapon volt, mert állandóan nem volt alkalmazva.

Állandó alkalmazásban volt a nevezett módszer 1907 évben, ekkor kövezték a Kaposvár-Dombovár közt az országutat és ezek a kubikosok hozták a kétkerekű kubikos-kordé előtt 3-4 tehenet is, amelyet két rud közé egy járomba fogva váltott műszakban kubikoltak, és elég jól ment a fuvarozás. Földet kubikoltak a dombról a töltésre. Egyéb fuvar is végeztek ezekkel a kubikos tehénfogatokkal és még a kubikoló teheneket este-reggel meg is fejték a kubikosok élelmezésére. A lovak és a tehenek takarmányát is a tehénfogattal hozták meg a közeli uradalomból és a községi közrétokról, amelyek a községi apaállatok részére voltak fenntartva. Ezekről a rétekről kötelező volt takarmányt adni a kubikos lovak és tehenek részére. Az uradalmakat is kötelezték erre. Egyes járomba fogott tehenet csak itt látott ez a vidék. Egytehenet járomba fogva, egy itteni zsellérember alkalmazott. Maza Miklós szegénysorsu ember, igen iszákos ember volt, és egy lóval fuvarozgatott, az erdőre is járt fát hordani és a sovány lóva nehezen bírta a nehéz terepen a terhet, így az egy tehenét is odafogta a ló mellé segíteni a kocsi húzni, kantár és istrággal, és a fogat előtt kellett menni, azonban olyan hosszú istrángot tett a tehenre, hogy kb. 80 cm.-rel előrébb ment a tehen, hogy a ló szemét meg ne sértse a tehen szarva. A ló a korcsma udvarában megdőglött, mert nagy hidegben félnapon át is ott vártatta, amíg ő a korcsmában iddógált. Lovat nem bírt venni az öreg, hát nem volt mit tenni befogta az egyes tehenet, azonban ezt már járomba fogta. A régi kettős járomba fogta az egy tehenét, úgy hogy a másik tehennek az üresen lógó jármát a rud mellett lefűrészelte és így féljárommal járatta a kocsi, habár bőrkantár szerszámja meg volt, mégis járomba fogta a tehenét, mert a marhaféléknek ez jobban megfelelt, a nyak-váll húzással jobban bírta a borzderesszőrű tehen. Maza Miklós pár évig így szekerezett, amíg a tehen magába roskadva kivénhedt és itt ezzel a fuvarozási módszer bezárult.

Itt régen az a szokás is meg volt, hogy kisegítették egymást a szegény emberek. Ennél az embernél nem lehetett, mert önző, magánakvaló volt és az igásállataihoz durva, embertelen volt. Verte, hajszofta a nyomorult állatot és mindig az volt a szavajárása, ha verte a lovát, vagy a jámos tehenét: "Későn dögöl már meg!" Bizony előbb megdőglött, mint ahogy várta.

Kisberki községben is volt rendellenes tehénfogatos. Két ember is erdei fuvarnál, a lófogat elé fogtak két jámos vagy kantáros tehenet előfogatnak, mert a gyenge zsellérlovak nem bírták a nehéz terepen a terhet. Tézsla-lánccal rákapcsolták a rud végére és egy ember ment a tehenek előtt, gyeplű nélkül kellett, mert a tehen elmegy másképpen az utszéli árokba legelészni. A fekete-berekföld szántásakor is előfogattal szántottak, mert az ilyen föld ha nedves, akkor nehéz, tüppedt, ha száraz akkor igen kemény, erre is fogtak be előfogatnak járommal két tehenet, kantárral egy tehenet elől vezetve.

A gabona magvetés alkalmával a szántásra vagy a göröngyös földbe szórt magok elboronálásakor vasboronával kellett a magot a földbe takarni. A hármass vasboronát nem bírták a gyenge szellérlovak, és ilyenkor mindig előfogat kellett, és erre a célra egy tehen is sokszor megfelelt, mert az illető egyénnek ez meg volt és nem kellett mástól kérni kiegészítést, mert nem is adták szívesen, mert megviselte a tehenet, és az igazott tehen ilyenkor kevés tejet adott. Tehát kantárral fogtak a lovak elé, vagy egyes lofogat mellé, kissé előrébb beállítva a tehen járását, hogy a szarvával meg ne sértse a lovat. A vegyes fogatnál is vezetni kellett a tehenet előljáróban. A rendellenes fogatosok voltak: Bardics János, Vendel József, Kisberki lakosok, mint szegénysorsu szellérek. A múlt század végétől az 1914-es háborúig működtek, mint így a felsorolt módszerben. Attalán is volt ilyenféle alkalmazás és Kaposhomokon is.

Az uradalmak a nehéz gözcséplő kazánt 3-4 pár ökörfogattal vontatták egymáselé fogva.

Az adatközlők: Király Mihály Tsz.nyugdíjas 92 éves Nagyberki lakos, még jó visszaemlékezéssel és szellemi frissességgel bír, Illés Imre 68 éves Tsz.tag és Keresztény József 77 éves Tsz.nyugdíjas volt szellérek.

Gelencsér Sándor
néprajzkutató.

Nagyberki 1967 február 26.

6. Kaposmente népi gyógyászat.

Tudvalevő az, hogy régebbi időkben csak a városokban volt esetleg orvos és gyógyszerész. Ezek hiányában a népa kuruzsláshoz, házi gyógyászatához és a babonákhoz folyamodott. A babonákon kívül különféle eszközökkel és anyagokkal próbálkozott, a gyógyulás reményében. Sok esetben a véletlen is előhozta a gyógyulást, azonban a babonás hiedelmek domináltak legfőképpen. A babonás gyógymódok néhol még ma is léteznek, leginkább a falvakban.

Elsősorban meg kell jegyezni azt, hogy egyes gyógyfűvek valamilyen betegségekre, gyors és kitűnő, biztos gyógyhatásuak.

A kamilla fű főzete és az ezerjófű, egyike a leggyakrabban használt gyógyteáknak. A kettő együtt, vagy külön egymagában, vagy más anyag vegyítésével kitűnő gyógyhatásu gyógyszer gyulladáscsökkentőre, foggyulladásra, kelésre, hülésre, stb. Ezek törkölypálinka hozzáadásával kiváló gyógyítónak bizonyultak. Még volt jócskán gyógyfű amelyet használtak: a cicfarkkóró, cicfarkfű, ökörfarkkóró, utilapu banyalapu, káposztalevél, hársfű, akácvirág, bodzavirág, kakukkfű, vadmajoránfű, kertibors, bassaliklevél, dohánylevél, cinadónia, bodzalekvár, csatelekvár, csipkelekvár, hecslilekvár (és Bicske néven is nevezték), érett paradicsom-alma, csipkebogyó, galagonya bogyó, földibodzagyökér, lósóskagyökér, tormagyökér, keserűgyökér, utifű, utilapugyökér.

Betegségek.

1./ Fejbetegségek. Hülésesre hidegvizesruhát kötöttek. Babonáságból "szemvizet" csináltak, öntéssel, ráolvasással gyógyították, amelyet más betegségek ellen is alkalmaztak.

2./ Hajhullás ellen: ráolvastak. A gyógymódja: Nyárfabimbó főzettel mosták. Ezzel csökkentették a hajhullást és az új-hajak is nőttek tőle. A régi hajápolás igen rossz volt. Sertés és baromfiszőrrel kenték a haját és hájjal is. Olyan avas penetráns szaga lett ettől, különösen ha ritkán mosták a fejet, pedig ritka volt a fejmosás általánosságban. Az eltetvesedett fejűek ekkor igen gyakoriak voltak. Régi embertől hallottam azt, hogy minden ötödik egyénnek tetves volt a feje.

A ruhatetű is gyakori volt ekkor és a ragályos betegségek kiterjedése ennek révén könnyen ~~terjedtek~~ ^{gyakori} terjedtek. A kolera, tifusz, orbánc, tbc. stb.

A nyílt sérüléseknél a fertőző gennyedés és a tetanusz is, igen sok volt a tisztátalan kezelés és a bepiszkolódás folytán. A tetven kívül a rühesség is sok volt emberen, állatokon um.: kutya, macska, birka, ló, és tehén féléken is. A házi poloskák, csótányok, svábbogarak a lakások buvó férgel még a kullancsok is mint vérszívók. A házi legyek is nagytömegben rajzottak. A házi legyek a fülledt, meleg lakásokban átteleltek nyüzsgő élettel. Volt táplálékuk a fedetlen mosogatótalan edényekben. Az alvókat lepték, szívták éjszaka is, különösen a gyerekeket. A házi legyek az istállóban is jól teleltek.

A házi egerek és patkányok az istállóban, ólakban, veremben stb. az emberek körül élőködtek, rágcsáltak. A patkányok a baromfiakat, kismacskákat, malacokat megtámadták ha sokan voltak és tömegesen támadtak. A tehetetlen kövér hizott sertéseket is kikezdtek rágcsálni annyira, hogy vagy belepusztult vagy le kellett vágni, a nagy rágott sebek miatt.

A ragályos betegségeket, mint ma, a szunyogok is terjesztették. A pontos statisztikából is tudvalevő az, hogy régen az emberek hamarabb elhaltak, napjainkban magasabb kort érnek el az emberek.

3./ A szemgyulladás.

A hüléses szemgyulladásnak szemvizet is szoktak csinálni, és ezerjófű és kamilla főzettel bemártott ruhával borogatták. Ez jó és hasznosnak is bizonyult. Azt is alkalmazták, hogy a szoptatós anyától belefejték anyatejet a gyulladt szembe. Ezt a szembetegséget szemárpának is nevezték. Árpásszem, árpásszömi, árpa van a szömbömbé.

Babona:

Ahogy a gyulladással szemű egyén mondja háromszor egy felnőtt férfinak: "Árpa van a szememen", az illető férfi egy kést tart a kezében és felel: "No majd learatjuk" háromszor ismételve. Ennek jeléül, hogy a szemgyulladással daganat megijed és el is mulik ezzel, természetesen a kamillás borogatás hozzáadásával, amely biztosítja a gyógyulást.

4./ Fogak betegsége és kezelése.

A fogak ápolása régen igen elhanyagolt betegség volt. Nagyon fokozta a fájós rosszfogak meleg borogatása, különösen a száraz melegítés. Ezt a gyulladt arc és dagadt fogin sajgó viszketéssel fogadta, de súlyos sok esetben végzetes gennykezéssel járt.

A legjobb hatásos gyógyszer itt is a kamillafőzettel való borogatással állott be a gyógyulás.

Majdnem minden községben akadt egy foghúzó, csak gyakorlott, legtöbbször férfiak, kovácmesterek. Szabadiban saját maga készítette kovácsolt vasból a foghúzó csipőfogókat. Borbélyok is. Kercseligeten a szülésznő végezte a foghúzást. Takács is akadt foghúzóknak.

Még kell említeni azt, hogy nem valami higiénikusan kezelték a foghúzást. Ha letört egy odvas fognak a koronája, akkor úgy a gyökérkeret benne hagyták, ugyanis a korona nélküli foggyökérkeret nem tudták kihúzni.

A gyógyszerárak árusították a koromolaj nevű barna folyadék gyógyszert ebből vattára cseppentve a beteg fog lyukjába téve ez kiölte a fog idegszárait és így szabadult meg a fogbeteg a fájdalomtól.

Voltak olyan egyének, akik a lyukas fogba egy kis rézgálic szemcsét tettek. Ettől is kiveszett a beteg fog, azonban ez a rézgálic-kékkü olyan mérges gennyes gyulladást okozott, hogy majd belepusztult a beteg.

Azt is hallottam, hogy régen, fogtak egy cserebogarat és ennek a hegyes kemény fenekét, vagy végbelit letörték és ezt dugták a lyukas fogba. Sokan állították, hogy ez is megszüntette egy időre a fogfájást.

Régen találókérdés is volt a fogfájásról: Melyik rosszabb a fogfájás, vagy a szerelem? A szerelem szívfájdalma rosszabb, mert ezt nem lehet kimondani. De a fogfájást ki lehet mondani. Ez régen a leggyakoribb betegség volt és sokan elpusztultak bele, csonthártya gyulladás és nagy gennyedés folytán.

5./ Torok-betegségek.

Ez is súlyos betegség, amely rossz kezeléssel végzetessé válhat. A diftéria betegségeket régen nevezték torokgyík-nak, a tüszös-mandulagyulladást nevezték torokpenésznek. Ezek bármelyikét száraz, meleg borogatással kezelték, akkor ez legtöbbször halállal végződött. Ugyanis azért, hogy teljesen bedagadt a torok és elzárta a légzés útját és fél órán belül beállott a fulladásos halál.

Pültőmirigy gyulladással és fogin gyulladással, orvos hiányában, itt sokan elpusztultak.

Február első vasárnapján Balázs püspök napján a templomban a mise végén, ma is a pap Balázsáldást oszt, a torokfájás ellen. Régen még a század elején a virágvasárnap szentelt barkából egy-egy szemét lenyelt a torokfájós ember, ebben is gyógyhatást láttak az emberek. A barkanyelést naplemente után, háromszor ismételve, három nap.

6./ Mellfájás és belső fertőző betegségek és gyulladások.

Hurutos vagy Tbc-és megbetegedés. Ezt nevezték régen, 1914 előtt Heptika-nak. Erre is különféle főzet italokat használtak, mint teát, kamillát, hársfavirág, bodzavirág, lósóskagyökér, utilapu gyökér, földibodza gyökér főzetet is készítettek és a tüdőcsucshurutot is és mindenféle mellfájást ezzel gyógyítottak. Régen ezt nevezték Tüdőkutykurutty-nak. Köhögős, kehekehős, kehül, stb. A vakbél gyulladást nevezték: Hakólikának. Vesekólika, vesenyavala. A tályogot nevezték: Tálé-nak. A daganatokat nevezték: Vadhus-nak is.

A ráksebet: Rosseb-nak hívták. Feme-nak is. A kiütéses sebet: pokolvarr-nak. Pld. Ekcémát. Darázsészek, fenekiütés. Vörheny, vörshimlő-nak. A hialót: Hólyagoshimlő vagy rücsökhimlő-nak nevezték. A reumát: Kőszfény-nak. Az aranyér dudorodást: Végbéltubatozás-nak is hívták.

7. Csonttörés.

A csonttöréseket régen nem is tudták gyógyítani, hanem a sorsra bízták, ahogy önmagától összeforrt a törött csont.

Ficamok: Ha valaki ficamot kapott, ezt már gyógyították, majdnem minden faluban volt csonttrákó, aki helyre igazította a kifordult forgókat. Azonban nem mindig sikerült, mert barmennyire is kinezta a beteg részt, mégsem ugrott helyre a kifordult forgó. Több mint tíz százaléka nem sikerült. Meg kell hagyni, hogy voltak ezek közt olyan tapasztalt emberek, hogy sok sikert elértek még az állatokon is, a hosszas gyakorlat eredménye. Csonttrákó bácsi. Erről még népdal is volt.

8./ Véraláfutásos, gyulladásos, gennyes daganatok.

Attól mindig ovakodtak, hogy az ilyen gennyes daganatokat ki-nyissanak vagy meglékeljenek, hanem megvárni azt, hogy önmagától kifakadjon, hogy a genny kifollyon.

Ez régen legtöbbször a lábon, vagy a talpon történt, sok esetben tüskeszúrás által mivel a nyáron mezitláb voltak általában. E miatt észre egész kemény, kérges lett a talpbőr, legfőképpen a sarok alatt. Abban az esetben, ha száraz kemény uton ment az ilyen kérges-

talpu egyén akkor, ha egy kemény éles tárgyra lépett, az erős nyomás által törést és véraláfutást kapott a husréteg, és emiatt 8-10 napon belül gennyes daganat képződött a talpon. Ez súlyos fájdalommal járt és lesántulással. Soha nem fordult elő az, hogy valaki felvágta volna, hogy a gennyet kieresse, hanem valami olyant borogatott rá, hogy csak elősegítse a nagyobb gennyezést és emiatt kifakadjon a daganat.

Raktak ilyenre emberi ürülék bélsárt, frissen, melegen, természetesen a sajátját. Friss tehén ürülék habarcsot is. Amikor kifakadt olyan valamit tettek rá, amely kihuzza és tisztítja. Ecetes sárga löszföldet, "holt föld" legyen. Ez jó hatásos is volt. A kifakadt sebre tettek friss káposztalevelet, cicfarkkóró-levelet, utilaput, cinadónia-levelet, pipa és szivarhamut, érett paradicsomot is tettek rá.

9./ Friss sebre - sérültre.

Raktak utifülevelet, káposztalevelet, banyalapu levelet, pókhálót, pipahamut, Ecetes sárgaföldet ilyenre is tettek.

Nagyon sokszor az okozta a végzetes bajt, hogy ellentétesen kezelték a bajokat és nem tisztán bántak a nyílt sebbel. A mezitlábásokra nagy veszély volt és biztos halál az, ha az istállóban sérült meg a láb és az istálló trágyával fertőződött meg. Két nap alatt beáll a merevgörcs és a tetanuszhalál. Nem mentek orvoshoz még az 1930-as években is előfordultak e miatt a halálozások.

10./ Az égési sebek gyógyítása.

Régen ezt is jórészen a sorsra bízták, ha azonban kezelték, akkor az égési sebre tojásfehérjét kentek, takony, fülzsir és sósviz. A tojásfehérje és a sósviz volt a leghatásosabb.

A tályogos daganatra lenlisztet, csecskovászt, ugymint a szoptató anyától buzalisztra, rozs vagy lenlisztra fejték anyatejet és ebből készítettek massa-tapaszt a tályogra kenve.

11./ A téli náthát, influenzás

gyógyították, forralt bort ittak, pálinkát különféle teában is ittak. A század elején láttam egy különleges nátha-gyógymódot: Az izzadt, büdös, pállott lábujjak közé húzigálni a mutatóujjat és az ilyen büdös izzadmánnyal elkenődött kézmutatóujjat szagolgatni és a náthás orrhoz dörzsölni az ilyen izzadmányos kézujjat. A tapasztalat azt tartotta régen, hogy ilyen izzadmányos dolog oldja a náthalázt és megindul az orrváladék és gyógyulás áll be 48 órán belül. Voltak olyan egyének, hogy mohó szeretettel szagolgatták és megszokva kedvelték ezen szagot és élvezték az illatát.

Ha valakinek idegen anyag esett a szemébe azt úgy is vették ki, hogy a rák szemét megszáritva bele tették a sérült szembe és az kivette, hozta a szembe esett anyagot. Ezt csak hallottam, de nem láttam.

Kőrösbígár gyógyhasználat: Száritva, porrátorve, ételbe téve nemivágy és nemüsztonre való ingerlékenységet okoz. Sok adag beszedése halált okozó mérgezést okoz. Kőrösbígár porával régen összeházító babonát is végeztek vele.

12./ Kolerajárványról

Adatközlő: Csüllag János Attala 1912-ben.

" Deres József Gölle 1910-ben.

Kolera, döghalál, feketehalál neve is volt régen. Az uton, utcán, házkörül, találtak ilyen emberi hullakat, nem is mertek sokan hozzányulni, mert félték a ragálytól. A papok és a kántorok sem mertek később már elmenni a temetési szertartást elvégezni, mert itt is szedte az áldozatait a döghalál. Hogy mi által keletkezett ez a veszedelmes tömegpusztító kór, azt nem tudni. Nagy bágyadtsággal kezdődött és követte a nagy láz, a testet vörös foltok lepték el, és amikor ezek a foltok kékültek, akkor beállott a halál, amely a kezdettől fogva két nap alatt végzett, soknak egy nap is elég volt.

Az akkori tisztálkodás és higiénia nagyban elősegítette ezt a veszedelmes kórt. Ahogy nem is volt lehetőség jobb tisztaságra. A fertőtlenítőszer a méz és a hamu volt. A meszeskocsik, amelyek gyékényszőnyeggel voltak letakarva éppen ekkor ritkábban jöttek, valószínű a járványtól való tartózkodás miatt. A meszeskocsik Szentgálról, Varpalotáról, Bükkösdről jártak, azonban ekkor nemigen jöttek, pedig várta őket a nép. A legjobb minőségű meszet Szentpálról, kissé silányabb a palotai, a leggyengébb volt a bükkösdi. Az akkori mézhiányban meszeltek hamu és sárgaföld keverésével, való habarccsal kenték a falakat és a lakások földjét. A dohányhamu meg kincsnek számító gyógyszer és fertőtlenítőszer volt.

A dohányzás is ekkor lendült fel legjobban, mert ebben is gyógy-szert véltek látni az emberek. Pipáltak, bagóztak, szivaroztak. Az urak, papok, kántorok hosszuszáru pipából dohányoztak úgy, hogy a széken ülve a lábuk fején volt az égőpipa, ezek közül némelyek még bagóztak is.

Azt állították abban az időben egyesek, hogy a dohány ellensúlyozta a járványt.

A dohányt ekkor még szabadon termelték sokáig.

Ahogy a kolera járvány megállott, a kihalt házakba messziről jöttek újtelepesek egylovas kocsin. Egy lóhátas hajdu féle ember kíséerte őket. Azt mondták az öregek, hogy Cserhát-kazári népek jöttek. Attala, Csoma, Gölle, Nak, Lapaifő, Várong, Ráksi községekbe. Hamus habarccsal átmeszelték az üres házakat és beköltözött kb. 40 család ezekbe a hét községekbe. Ma már be is olvadtak az őslakók közé, hogy még nyoma sincs ennek a településnek.

Ezen adatot én csak szójhagyomány szerint tudom és állítom, lehet, hogy van róla írás is a levéltárban. Hála az orvosi tudománynak, hogy itt hazánkban ezt is felszámolta.

A hamu még sokáig megmaradt tisztító és fertőtlenítő szernek. Minden füstös vagy kéményes konyha elősarkában ott állott a hamussák félben leginkább szitált hamuvál.

A ruhamosást is hamusluggal végezték. Szólás-mondás is volt a amelyben szerepelt a hamusszak szó. Rossz táncosra és lassu mozgásu emberre szokták mondani, hogy hamusszak. Ha ide teszik itt van, ha oda teszik ott van.

A gyógyíthatatlan betegségek voltak: tüdősorvadásnak mondták, különféle tea-főzeteket ittak, és azt állították, hogy a torok és mellfájásra jó a saját vizelletét inni, mondták akik ittak, hogy tágitotta a szoros fulladás bajt. Babonás ráolvasásokat is és üntést is alkalmaztak.

A rákseb vagy daganat - Rosseb - néven volt ismeretes, ez is, mint ma is gyógyíthatatlan.

Az ekeéma kiütéses seb, Pokolvar néven volt ismeretes. Ezt kengették és sütögették is.

A szívbajt - szívfájdalom - néven ismerték. Ezt altatófőzettel, májfejfőzet, mákonyos néven is alkalmazták, különféle teaitalokat használtak, azonban ezt a bajt babonával gyógyították leginkább a régi időkben. Ma ezt orvosra bizzák, kb. 1920 óta általában.

Köröm gyulladások:

Ez majdnem mindig nyílt sérülés által keletkezett, valamilyen hegyes dolog tü, tűske, szálka stb. által és a szennyeződés miatt fertőző, gennyes gyulladás áll be. Különösen a körömágy és a körömmalatt levő fekete piszoktól. A körömöt régen hosszúra meghagyták és az alatta felgyülemledő fekete piszokot nem tisztították ki és e miatt állott be a körömágy gyulladás. Ezt úgy nevezték: körömmérög. Körömmérög van a kezemen, lábamon. Itt is súlyossá fajul a baj. A sorsra bízva, a nagy gennyedés folytán karlevágás, vagy önmagától egy-egy izig kijön az ujjcsont. Mondták: csontotvet, csontotvetett.

Reumás, hüléses fájdalmak gyógyítása.

Régen, 1914 előtt nagy bográcsban főzve, és kádba, hordóba, vagy ruhapárló sajtárba forrón beleöntve, amilyen melegen kiállta a beteg, beleült és lepedővel, pokróccal letakarva, amilyen mértékben kiállta a gőzt, addig amig kihült a fájós csontos részeket mosogatta a levével. A főzet anyaga szénapolyva vagy törek közé kamillát, ezerjófűvet, kéz, láb, derék, hát, stb. betegség ellen. A gőzben ülve, a fej kívül hagyva, izzadást okoz, közben pálinkát és forraltbort ivott bőven a gyógykezelt. Kétszeri kezelésre a nem idült betegség, ritkábban meg is gyógyult a hüléses reumás beteg. Szénapolyva gőzölés, fürdés, szénatörek gőzölésnek is nevezték régen. Ez híres és gyakori, jól bevált gyógymód volt.

Kukacok az emberi szervezetben.

A század elején még 1914 előtti időkben a nép abban a tévhitben élt, hogy az emberben, bizonyos fájó részekben kukac van, amely eszi, rágja ott a szervezetet. Pl. Akinek fáj a foga és lyukas, annak a gyökerében kukac van és az rágja, amivel a kihuzott beteg fogat széttörve kalapáccsal, hát egy kis vékony kukac volt benne. Ez meggyőződés nélküli hiszékenység, mert van tényleg egy ilyen vékonyka szál: idegszál, amely élteti és a fog korhadása esetén nagy fájdalommal él a teljes elhalásig, ezen kemény idegszál.

A gerincsorvadás megbetegedésnél a gerincvelő pusztulása esetén mondták kukac van a hátgerincben és amikor az eszi-rágja, óriási idegtépő fájdalommal jár. Téves állítás.

Az agyfájás esetén is kukacot mondtak, hogy rágja az agyvelőt és azért fáj. Ha akadt egy dühöngő ember, hóbortoskodó, arra azt mondták, hogy most fordult meg a kukac a fejében. Az örültek fejében állandóan forog a kukac.

A régi hiszékeny felfogások ilyen téren a kukacokra volt alapítva, mert a kórokozókat erre irányították és mint ilyen babonával igyekeztek ártalmatlanná tenni.

A kutyák veszettségét is a kukacra fogták, mint kórokozót és ha ettől harapási fertőzést kapott emberféle, itt is kukac volt a kártevő.

Egy ettől különálló dologról is említést teszek.

A század elején a földrengés okozóját is élőlényre hárították.

A föld gyomrában egy óriási cethal fekszik és ha ez megmozdul, attól van a földrengés, és ha esetleg ez megfordul a másik oldalára, akkor lesz ott romhalmaz a közvetlen felette. Napjainkban már a kukac és az óriás cethal kiment a divatból, mert más a felfogás.

Babonás gyógymódok.

A régi babonás gyógymódok majdnem napjainkig elnyulnak, mert az öregek mint falumépe, ma is művelik, de már gyéren.

A legelterjedtebb babonás gyógymód a szemviz készítés és a viasz-öntés volt, és ezt emberre és állatra is használták, mint gyógyító eszközt. Ez volt a legelterjedtebb és legközismertebb és ezt alkalmazták emberre és háziállatra is kengetés és huzigálás formában és mind-egyikből egy parányit le is nyelettek, az állatoknak valamilyen elesé- gébe tették, hogy ebből egy keveset bevegjen a gyomra.

A ráolvasás is ehhez igazodik és sok esetben hozzá kapcsolódik és ez szerint adódik, hogy a ráolvasásokhoz valami tárgyi eszköz kapcsoló- dik. Ezek az eszközök igen változékony, sádkoldalu, hogy összekeveredve értelmetlen zagyvaságnak tűnik fel és nem is lehet más, amivel a leg- alacsonyabb műveltségű népréteg ezek művelői.

A kenőanyag is amivel kengették sokszor undort gerjesztő valami. A cigányok is nagy tudósok voltak az ilyenféle dolgokban úgy, hogy egy epehólyag gyulladással beteg pont ettől lett jobban, mert az ujjonnan fellépő undorodástól később jobban lett és gyógyulásnak indult a baja. Azonban gyógyhatásu szert nem kapott.

Kengették orrváladákkal, éjjelinyállal, amelyet a reggeli felke- léskor alkalmaztak napkelet előtt, olyan nyál ez, amely előtt még se enni, se inni nem volt szabad. Éjjeli nyál, szabad nyál amellyel a beteg testrészt kengették és egy gyógyulást eredményezett a babonások sze- rint.

Állati nyalakat is használtak kenő gyógyszer anyagnak, marhanyált, csikó, borju, csiganyált, és ebben is gyógyhatást véltek, és ha nem lett gyógyeredmény, akkor a kuraszló az állat korára vagy nemére hi- vatkozva háritotta az eredménytelenséget. Az emberi nyalkenés eredmé- nytelenség esetén másnemű, vagy korutól kellett volna kenőanyalt venni, és az lett volna a jobb. A jó futóló nyála lábfájásra bedörzsölni.

A vakondok térden alóli lábfejét levágni és a feltört tyuktojás belsejét összekeverni és a vakond pocok levágott lábfejével kengetni a beteg testrészt, úgy emberét mint állatokét. Ezt a 920-as években a kuraszló kolompár asszonyoktól láttam, amikor a szomszédban művelte, és erre a műveletre élelmet, ruhát és kisebb összegű pénzt is kért. A gyógymód nem vált be és szakorvoshoz kellett menni gyógyítás céljából.

A század elején az 1900-as években jártak vándoruton különféle ál- latgyógyászok és kezelők: u.m. göbeherélők, vagy mint hivatalosan Emse niskárolók. Ez a mesterségesen meddőtétést olyan anyakocokra alkalmaz- ták, amelyiket hizlalás előtt ki akarnak vonni a teayészetből és így nyugodtabban hizlalható volt nem üzekedett. Ilyen kanokat is hizlalásra állítottak be és mint ártányok jobban hizlalhatók.

A kan herélésüket a sertéspásztorok mint kanászok is ki tudták he- rélni, azonban mint anyakocákat nem, mert ez belső műtéttel járt és eze- ket már szakképzettebb egyének bírták végezni. A göbeherélők kettengár- ták a vidéket, 1905 nyarán láttam ilyent Göllén, jól öltözött emberek voltak. Okorina nevű, agyagoserépből levő hangszert hordtak magukkal, és ahol letelepedtek ott játszottak vele, szép halk, sípoló kakukk han- gon. Ekkor nagy meleg, száraz forró nyár volt és csak estefelé és a reg- geli hűvösebb időben dolgozták, és napközben az árnyékon okorináltak. Ezek vándorok voltak.

Járták még a vidékeket ló és birkaherélők külön is, ki-ki a tudása szerint végezte a műtét feladatokat.

Még járt, vándorolt olyan férfi egy ruhazacskóval a kezében, aki fekete kóró sima gyökerét húzta a malacok fülébe, orbánc és vornyomás elleni bajok ellen. Ez inkább egy kis pénzkereseti alkalomra volt jó, mint hathatós gyógyszernek. Valami jelentősége mégis volt, annyi, hogy a vérbántalmak ellen ugyanis be kellett a malacok fülét hasítani, hogy a vérelborítás ellen védekezzenek. A köznép az ilyenfélét szívesen felkarolta és vásárolta, mert biztos sikert véltek benne.

Jártak gyógyfüves árusítók, idős emberek és asszonyok és különféle száraz füveket kínáltak eladásra és meg is nevezték, hogy ez és ez milyen bajokra való orvosság és volt olyan gyógyfüves, hogy több mint 10féle gyógyfüvet árult eladásra, különféle emberi és állati gyógyászatra. Itt is a legfőcél a pénzkereset volt a vándorlás és házalás eredménye ennél is inkább, mert olyan sokféle összeállítási és kezelési utasítást fűztek hozzá, hogy amikor az illető elment, akkorra már el is felejtették, hogy mit is kezdjenek a gyógyfüvekkel. Próbálgatták így is úgy is, többféleképpen és amikor véletlenül eredményt értek és néha félre is kezelték így a gyógmódot, elrontották és rosszabbra fordult a betegség állapota.

Egyes gyógyfüvek és gyógyeszközök és anyagok arra is voltak alkalmazva, hogy ingerlékenységet okozzanak valamilyen szervezetben, úgy emberi mint állatban.

Hasmenés, hányinger, székletinger, vizelletinger, székrekedés, dugulás esetén, nyálkainger. Volt olyan hathatós gyógmód, hogy az orvosokat is meglepte.

Végül azt is meg kell említeni, hogy a nemi ösztön ingert is előtadták idézni. Száritott kőrösbogár porrá törve és a fokhagyma evéssel.

A hasmenést kamilla, szilvalekvár, aludt-tejjel. A dugulási székrekedést valamiféle mérgező növényvel, a neve itt most ismeretlen, azonban egy orvos azt nem merné beadni, félve a mérgezéstől.

A vizelletingert savó, sör és petrezselyem leve idézi elő. Itt kell megjegyezni, hogy vannak népi gyógmódok és anyagok, amelyek jó hatékony és hasznosaknak bizonyultak. Azonban vannak károsak is.

A virágvasárnapi szentelt barka száraz termésének, a lenyelése torokfájás ellen nem bizonyult hathatós gyógyszernek. Ezt állatokkal is nyellették, szintén torokbaj ellen, akkor leginkább ha a házi állaton toroktályog látszott. Sertés, ló és marhafélséknél használták.

A babonás gyógmódok olyan sokoldalú és változékonyak, hogy ezeket összeírni és rendszerbe foglalni majdnem lehetetlenség, úgy emberre mint állatra vonatkoztatva. A legjobban kidolgozott adatokat csak a más témáknál előforduló adatoknál a legalaposabb kifejezése a helyes.

Ezeknek a művelete sok évtizedre nyulik vissza, sőt egyes adatok évszázadra is vissza tekintenek, a babonás és a kuruzslás dolgok, sőt még a régi orvosi gyógmódok is.

A betegségekről, valamint a gyógyításokról vannak szállóigék, közmondások és népdalok, és a népszokások tömegei, amelyek lépten-nyomon előfordulnak, hiszen régen ebből állott az emberek egész élete.

Az egészségi probléma tette legszükségesebbé a babonák alkalmazását úgy, hogy az életprobléma szinte megkövetelte a biztos gyógyulást, és az élet fenntartását és a meghosszabbítását. Erre mindent feltettek, a képtelen babonákar és az undort-gerjesztő dolgok alkalmazását, úgy mint az emberi és állati váladékokat és ürülékeket.

Ahogyma ezt elgondoljuk, nem is lehetett ezeknek gyógyhatása, inkább talán fertőzése.

A gennyes tályogokból sem eresztették ki a gennyet, mert nem tűrték el a sebfelnyitást és a lékelést, hanem azt várták, hogy az önmagától felfakadjon és kifolyjon.

Szólásmondások a betegségről.

Isten fűbe-fába teremtette az orvosságot.

A gyógyíthatatlan betegnek csak a jó Isten az orvosa.

Aki mindig a betegségekről beszél és azzal foglalkozik, az gyengén mindig beteg. Se beteg, se egészséges.

A képzelt beteg mi mindent meg nem kíván.

Az egészség drága kincs, csak ott veszik észre, ahol nincs.

Hosszas betegségnek halál a vége.

A halálos betegnek annyit ér az injekció, mint a süket embernek a jó reggelt adjon Isten.

A képzelt betegek érnek a leghosszabb életet.

Aki a gyógyszereket nem szedi be, az nem igaz beteg.

Ha akarom beteg, ha nem akarom, nem beteg.

A gyermek az őszinte igaz beteg.

Az a beteg, aki pontosan elfogyasztja a porció kosztját, annak még nem kell faragni a koporsóját.

A dolog-undorottak közt is sok képzelt beteg van.

A gyengélkedés művelőinek, munkaközben is meg lehet gyógyulni.

Aki minden hiábavalóságért orvoshoz szaladgál, és a gyógyszer adagot nem szívesen veszi be, az attól várja a gyógyulást, hogy az orvos csak ránézzen.

A népi gyógyászati dolgozat téma csoportokra tagozódva adja a legjobb írás formát és azután összekapcsolva jó a dolgozat.

Egyben összeállítani hosszadalmas, sok időt igényel.

Az első rész ezzel befejezve.

Gelencsér Sándor
néprajz kutató

Nagyberki 1967 január 12.

Közismert betegségi dalok. 1915.

Azért, hogy én ilyen sárga vagyok
Csak a szerelem betege vagyok
Gyötör engem érted a szerelem
Nálad nélkül mit ér az életem.

Kapospula. Baleseti dal. 1925.

Nem lehet már nékem, nem lehet már nékem
Este a kapuba állni.
Autóbaleset összezúzta testem.
Ebből nem bírok gyógyulni.
Mentők vitték engem a kórházba,
Kezem-lábam meg van operálva,
Gyere kis angyalom bucsút venni tőlem,
Kísérj ki a temetőbe.

Gunydal. 1908.

Sebes öreganyám lába,
Nem jól mosta meg a bába.
Ördög vigye azt a bábát,
Rosszul mosta meg a lábát.

1922.

Érik a ropogós cseresznye,
Viszlek a babámnak belőle,
Viszlek a babámnak tyuhaj belőle,
Ha beteg gyógyuljon meg tőle.

Elvágtam az ujjam, jaj de fáj
Fügefa levelét tettem rá.
Fügefa levele tyuhaj gyógyítsd meg,
Édes kis galambon csókolj meg.

Gölle, 1909. Betegségi dalok.

Dölik is hajlik is a rozmarin ág,
Beteg vagyok, fáj a szívem, alig-alig állok,
Ide-oda dülöngözők, el akarok esni,
Mariskám galambon nem akar szeretni.

Batá, Gölle 1912.

A göllei vendéglőben
Beütötték a fejemet.
Gyere kedves, szívem Mariskája
Hozzál orvosságot rája.

Cigánydal, 1930-as évekből.

Beteg vagyok jaj
Ehes vagyok, jaj
Ha jóllakok káposztával
Nem lesz semmi baj.

Közismert 1906.

Kismadár a fészket rakja,
Beteg a szeretóm anyja,
Addig ne is legyen neki egészsége,
Mig én nem leszek a fia felesége.

I. világháborús dal 1915.

- 1./ Odafönt a Kárpátokban dörögnek az ágyuk
De sok szegény katonának elfagyott a lába
Nincsen aki megsajnálja
Csak az a sok árva gyerek, aki haza várja.
- 2./ Ellőtték a jobbkaromat, folyik piros vérem,
Nincsen orvos, sem aszanitéc, ki bekösse nékem,
Gyere kisangyalom kösd be
Sebeimet, gyógyítsd meg a bánatos szívemet.

1917.

Trieszt alól jön egy vonat vöröskereszttel kirakva
Abban fekszik az én babám, sebesülve a két karja,
Karjai közt fehér fátyolt fujdogálja a szél
Lám megmondtam kisangyalom, hogy te hiába szerettél.

Sérülési, betegségi, gyógyulási népdalok.

Az ilyen népdalok leginkább a szívfájdalomról, csont-
törési sérülésekről vannak szerkesztve.

Közismert 1904-5 tánciskolák polkadalai.

- 1./ Katica, Katica felmászott a fára
Leesett, leesett, kitörött a lába
Ujj, jaj, jaj, jaj, kiteszi helyre
Ki lesz neki hű szeretője.
- 2./ Katica, Katica felmászott a fára
Leesett, leesett kitörött a lába
Csonttrakó bácsi jöjjön ide
Katica csontját rakja helyre.

./.

- 3./ Katica, Katica felfeküdt az ágyra
Jajgat ott, nagybeteg, kitörött a lába
Csonttrákó bácsi rakta helyre
Ujj, jaj, jaj, jaj, de fáj a helye.

Közismert, 1907.

- 1./ Mikor az ember megöregszik
Sarokban helye, ott melegszik
Észjárása ellágyul,
Ugy mulik ki a világból.
- 2./ Mikor az asszony megöregszik,
Mindennap kétszer megbetegszik,
Forró kályhát öleli,
Mégis a hideg leli.
- 3./ Mikor az asszony megöregszik
Sarokban a helye ott melegszik,
A nyelvének nincs baja
A sírban is mozgatja.
-

Néprhit

1071

7. A szülés és a csecsemőkor babonái.1. A szüléssel és kisgyerekekkel kapcsolatos babonák a házasság alkalmával.a. Hogyan serkentik lakodalomkor az új pár termékenységet?

A menyasszonynak a megérkezéskor babát vagy kisgyereket adtak az ölébe, hogy gyermeke legyen és ne magtalan.

A lakodalmi közös vacsorán Kaposmentén nem vettek részt a legtöbb falusi és pusztai lakodalmakkor. Az asztalfőre beültek és a vacsora alatt tétlenül várták az étkezés befejezését. Az új asszony vagy menyasszony kitáncoltatás után, külön vacsoráztak a legjavából.

A menyasszony és a vőlegény ételéből a szülők elvettek egy kanállal és megették annak jeléül, hogy az utódokat meg fogják a szülők etetni.

Az új pár azért nem evett a lakodalmi vendégekkel, hogy túl sokra el ne szaporodjon az új pár családja. Ez a szokás nem volt általános, mégis tulnyomórészen betartották.

b. Hogyan befolyásolják lakodalom alkalmával a születendő gyerekek számát?

A menyasszonyt az érkezéskor a kutba is nézetik, hogy könnyen szüljön. A kutból igyenesen az égre nézetik, hogy a családból senki vízbe ne fulladjon.

A menyasszony a vőlegény zsebébe annyi ezüst koronát csempész bele, ahány gyereket szeretne, 1-2-3 nem több.

c. Hogyan befolyásolják lakodalomkor a születendő gyerek nemét?

A menyasszony bevezetésekor fiút is és leány gyereket is ültetnek az ölébe, hogy mindegyik meg legyen, vagy csak az egyiket a fiút, vagy a leányt.

d. Hogyan befolyásolja az új pár első éjszaka a születendő gyerek nemét?

Az új pár első éjszaka a születendő gyerek nemét befolyásolja azzal, hogy a férj egyet is szól, hogy fiú legyen, ha csak szónéklül eltátja a száját, akkor lány lesz, ha az új asszony nevet, akkor is lány lesz. Vagy a férfi egy régi ütött-kopott /kucsma/ vagy bundasapkát tesz a fejébe a közönség alkalmával, akkor fiú lesz. Ha az asszony fejébe vagy alája teszik, akkor lány lesz. Ezt nevezték gyermekcsináló sapkának. Ezt a sapkát még több évig megtartották erre a célra, addig amíg nagyon el nem szaporodott a család, ekkor már eldobták, mint fölös tárgyat. Régen 1890-910 közt amikor még a pusztai cselédek, 3-4 család lakott egy szobában és látták egymás készülődését a lefekvéshez és mosolyogva észlelték a készülő akciót, mert még a lámpa világosságánál a fejébe húzta a rossz-sapkát, másnap a közösmunkán szóvátette azt, hogy: pl. Pista vagy Jancsi az este a fébehuzta a gyermekcsinálósapkát. Ez falusi szokás is volt.

e. Hogyan befolyásolják a lakodalom alkalmával a születendő gyerek tulajdonságait?

Amikor az új pár a vacsora asztalhoz készül beülni, a vőlegény a szájába vesz bort és a menyasszony arcába bukja, hogy a gyerekek a szülőkre hasonlítanak. Ha a lakodalmi menet temető mellett is el kell vonuljon, akkor a menyasszony és a vőlegénynek nem volt szabad odanézni, mert a gyerekek kiskorban meghal.

- f. Hogyan biztosítják a kézfogón a leendő anya számára a könnyű szülést?
A kézfogón a könnyű szülést itt Kaposmentén: a selyem jegykendőt az ágy tetejéről levéve a menyasszony átadja a vőlegénynek.
- g. Hogyan biztosítják esküvő előtt a leendő anya számára a könnyű szülést?
A leendő anya számára esküvő előtt a könnyű szülést úgy biztosítják, hogy három tollpelyhet fuvatnak a menyasszonnyal.
- h. Hogyan biztosítják esküvő előtt a leendő anya számára a könnyű szülést?
Azzal is könnyű szülés lesz, hogy a menyasszony ládáját, szekrényét nyitva tartják esküvőről a megérkezésig.
- i. Hogyan biztosítják esküvő után a könnyű szülést?
Esküvő után pedig az érkezéskor a bejárati ajtó elé tett üvegpocharat a menyasszony felrugja, lehetőleg összetörjön a pohár.
- j. Hogyan biztosítják a lakodalmi étkezés és kontyolás alkalmával a könnyű szülést?
Étkezés előtt a vőlegény megoldja a gatyá madzagját, hogy könnyű szülése legyen az új asszonynak.
- k. Hogyan biztosítják első éjszaka a könnyű szülést?
Az első nászéjszakán a könnyű szülést úgy biztosítják, hogy az új asszony huzza le az új ember csizmáját, lábbelijét és a beletett pénzdarab leesve csörrenjen.

2./ Az "úszöggyerek."

- a. Ismeretes-e az a hit, hogy bizonyos esetekben nem igazi gyereket, hanem úszöggyereket szül az anya?
Általános közhit volt az, hogy bizonyos körülmények révén úszöggyerek is születik.
- b. Milyen tulajdonságai vannak az ilyen gyerekeknek?
Akkora mint egy morzsolt-csutka, fekete, szőrös, farka nincs. Születéskor rögtön felugrik és a szobában futkos gyorsan a butorok alatt és füttyhangokat hallat, gyorsan agyon kell bottal verni.
Illés Imréné 68 éves Tsz.nyugdíjas közlése szerint: az úszöggyerekek ikertestvére soha nem lesz, mert az anyaméhben megöli a gyengébb testvéreit, azért hogy mint gonoszszellem egyedül uralkodhasson, mert a gonoszszellemnél nincs se testvéri, se rokon érzés. Illés Imréné szül: Nyers Erzsébet nagyberki lakos közlése.
- c. Mi ennek a torzszülöttnek a neve?
Ennek a torzszülöttnek a neve: Úszöggyerek.
- d. Mi az oka az úszöggyerek születésének?
Az úszöggyerek születésének oka: ha az anya, vagy más, az anyaméhben a gonosz szellemnek ajánlja, vagy adja. Vagy ha az anya egy kankutyával közöszülve kapja az anyaméhbe. Ebből lesz a gonoszszellem, mert gonosz szellemnek indult.

Az úszöggyereket keresztteletlenül, agyonverve, rongyba csavarva, esti szürkületben a temető árkába temetik.

3./ A keresztteletlen gyerek.

a. Hogyan temetik el a keresztteletlenül meghalt gyermeket?

A keresztteletlen gyermeket temették rendesen pappal is, kántorral is, rendes sírba, koporsóban.

b. Hogyan temetik el?

Pap nélkül is a keresztazulók viszik, ilyen módon.

c. Mit tesznek mellé a koporsóba, vagy a sírba?

Egy ilyen gyermeket már egy ottlevő rokon sírjába is teszik, nem egészen odáig leésva. Az ilyen halott gyerek koporsójába rózsafüzér olvasót tesznek.

d. Hova kerül, a lelke a halál után?

Az ilyen kis halottnak a lelke mindig szürke lesz. Az Urjézus és a Szűszanya oltalma alatt lesz fehér.

e. Mit csinálnak, hogy a keresztteletlenül meghalt gyermek lelke megnyugodjék?

A keresztteletlen gyermekért a szülők imádkozzanak, hogy a másvilágon boldogok legyenek és örüljenek.

Nagyberki 1966 november 14.-én.

Gelencsér Sándor
máv.nyugdíjas

8. A szülés és a csecsemőkor babonái. II.rész.

1. A váltott gyerek.

a., Hogyan nevezik a koraszülött, torzszülött, szőr, köröm nélkül születő nagyfejű, beszélni nem tudó stb. gyereket?

pld. váltott, cserélt, kicserélt, elcserélt, dundi, böbös-nek neveztek.

b., Hogyan szólaltatják meg a váltott gyereket?
Mikor először megsz-lal mit mond?

Jó ennivalóval, cukorfélékkel és ilyenkor a faliszentekre mutatva Jézus, Mária. Kivitték ilyenkor este a holdat mutatták neki. Ott a Jézus és felette Jébusz.

c., Hogyan lehet a váltott gyereket visszaváltani?

pld. jelképes ijesztgetésekkel, mint a padlásról le akarnak dobni, sőtölapátra ültették beöltés végett. A nyargaló kocsirol akarták ledobni, stb.

d., Mit kell tenni, hogy az ujszülöttet ki ne cseréljék?

Szentelt rózsafüzért huztak a pólyakötés alá, szenteltviz hintésével. Az anya nem hagyja egyedül a kereszteletlen gyermeket. Az anya naplement után nem hagyja a gyereket magára és nem mehet ki az udvarra sem. Ezek a szabályok kötelezőek, meddig? A keresztelőig, avatásig, pár napig, mert ezekkel nem lehet sokáig várni, mert a gonosz szellemek hozzá férnek. Egy öreg pap mondta, régen 1870 előtt csak egy anyakönyvi dátum szerepelt, mert az ujszülöttet egy-két napos korában keresztelőre kellett vinni, és el is vitték azért, hogy a gonosz szellemek ne férjenek hozzá és a születés napja összeesett a kereszteléssel. Az avatást három napra meg kellett tartani, hogy az anya megtisztuljon a szülési tisztátalanságoktól. Ezen szabályokat az egyház megváltoztatta a nevezett dátum idején, egészségi szempontból, mert e miatt sokszor történt csecsemő és anya halál, mert még ekkor az anya a legtöbb beteg, az ujszülött gyenge és e miatt - pláne tél idején - betegség lépett fel, néha halálos.

Ki viszi el a váltott gyereket?

A fiut a ludvérc viszi el a nyitott ablakon, a leányt a boszorkányasszony viszi el. A gatyamadzaggal lekötött ablakon nem tudja, akkor a kulcslyukon is elviszi.

A váltott gyerek visszaviteléről, kicseréléséről nem tudtak szemtanuk beszámolni, mert ez észrevétlenül történik.

2. Az anyatej elvesztése.

a., Hogyan lehet elvenni az anyatejet?

pl. Idegen rontóasszony valamit, bármit is elvisz a csecsemőtől, jó egy-két szem kukorica vagy rongyhulladék, vagy egyéb hulladék holmi, mert ezzel elveszik az anyatejet.

b., Hogyan lehet megőrizni az anyatejet?

pl. A házból élelmiszert idegenek nem vihetnek ki három hétig még a koldusok sem. Olyan bozótos helyen, ahol esetleg kígyó él, vagy tartózkodik, a szoptatós anya nem pihenhet le nyári hőségben sem.

c., Hogyan szerzik vissza az elvitt anyatejet?

pl. Az anya valamilyen edénybe fej akármilyen keveset is és ezt a tejet lángnélküli parázsra öntik és nagykéssel háromszor megszurják bökdösi. A rontóasszony annak a napnak bármely órájában megjelenik sebes arccal és visszahozza a tejet. A parázsra öntő műveletet csak az ajtó küszöbön belül kell végezni, nem szabad kimenni vele és idején a

rontóasszony.

3. A megijedt gyermek gyítása.

Hogyan gyógyítják a megijedt gyermeket?

pl. viaszöntéssel, szemviz készítésével. Ezekből adnak be a megijedt gyermeknek. Ha valamilyen állattól volt az ijedés, akkor annak a szőréből kell a szemvizbe tenni és az olvasztó viaszba is. A szemviz és a viaszöntés készítése közben imádkozik a készítője.

4. Mit tartanak a különleges tulajdonságokkal rendelkező gyerekről?

a., A burokban született gyerekről azt képzelik, hogy az kiválóbb és különleges képességekkel rendelkezik mint a többi átlagember. Az életben több a szerencséje és nem éri annyi baj mint másokat.

b., A hetedik gyermek bölcsőbb mint előbbi hat testvére, a rosszszellemek nem férnek hozzá és békében hagyják.

c., A foggal született gyerek garabonciás lesz. A garabonciásnak egy fogsorral alul vagy felül több van mint más embernek, de olyan is előfordult, hogy nem három hanem négy fogsora van. 18 éves korában az erdő legnagyobb kigyóján felszáll a levegőbe és esőt, égiháborút csinál és a felhők közt lovagol a nagy kigyó hátán.

d., Mit tartanak arról, aki a nyakára csavart köldökzsinórral születik?

Akasztófára való ember lesz.

e., Az ikrek közül egyik szerencsés lesz, a másik nem. Az iker-szülés nem hoz szerencsét és nem is fogadják a legtöbb helyen szeretettel.

f., Mit tartanak a szándékosan elvetélt gyerekről?

pl. Azt, hogy a gonosz anyja nem fogadta el az Isten kezéből az életrejönni akaró gyermekét. A másvilágon ezért nagyon meglakol és bűnhődik.

5. Gyermekijesztők.

Mivel ijesztgették a kisgyermeket?

pl. Zsákos-ember, cigány, cigányasszony, mókus, bákász, fekete-bácsi. A zsákosember a vándorkéregető. A bákász a halász, békász, csigász, rákász nevéből született együttesen - rossz ruházata van, hálóval zsákkal jár és ezeket vagy bákásznak, vagy pekenócnak nevezték és így ijesztgették a gyerekeket: no csak várj a jujj gyün a bákász, nézd csak a pekenó! A fekete-bácsi pedig a kéményseprő.

Összeírta:

Gelencsér Sándor
önkéntes néprajzi gyűjtő

Nagyberki 1967 január 25.

9. A szülés és csecsemőkor hiedelmei. III.1./ A magzat.a. A magzatnak mely időponttól van lelke?

A magzatnak attól kezdve van lelke, amikor az anyaméhben megmozdul, mert ekkor szállt bele a lélek.

b. Halhat-e meg magzat az anyaméhben?

Az anyaméhben meghalt magzat az anya keblén marad, ha az anyával együtt hal meg. Ha az anya is meghalt vele, ha nem halt meg akkor megvárja az anya halálát, mint kis szürke lélek és ekkor száll az anyai lélek keblére. Egy testben két lélek meghalhat, és a lélek együtt elszáll a testből, a magzat lelke az anya lelké keblén.

Ezen hiedelem a magzat megmozdulásától kezdve köv.

c. Mi következik mindezekből?

A halott terhesanya koporsójába nem tesznek babakelengyét, csak ha megszülte a magzatát itt felöltöztetik a babát.

2./ Születendő gyermekre vonatkozó jóslások a terhesség alatt.a. Milyen jelekből jósolnak fiu, illetve leánygyermekre?

pl. Ha a teher előre gömbölyödik és nagy, akkor fiu lesz.
Ha farban jobban domborodik, akkor leány lesz.
Nagyteher fiu - kisteher leány.

A lucanapi és ujévi, karácsonyi álomlátásból is jósolnak fiura vagy leányra, amilyen nemű egyént lát a terhesanya.

b. Milyen jelekből jósolnak a gyerek egyéb tulajdonságaira?

Ha az anya lába viszeres, akkor fiu lesz, ha az anya arca rekető foltos lesz, akkor leány lesz.

3./ Előírások a terhesség alatt.a. Mit kell tenni a terhesanyának, ha valamit megkíván?

pl. A megkívánt ételből ennie kell, mert kívánós folt lesz a magzaton, ott ahova nyúl a terhes anya. A terhesanyát meg kell kínálni mindentől, hogy jel ne legyen, folt a gyermekén. Ha nem ehetik a kívánt ételből, akkor a tomporához tapintson, hogy ott legyen folt vagy a combján, ne az arcán

b. Mit kell tennie a terhesanyának bizonyos veszélyek elhárítása érdekében?

pl. Villámlás, égiháboru idején lehetőleg lakásban vagy épületben tartózkodjon és a villám villogást ne lássa, takarja be a szemét. Tűz esetén, ha lehet, oda ne menjen, mert tűzfoltos lesz a magzat.

c. Terhesanya fogadjon böjtöt bizonyos napokra, és az apa is böjtöljön, vagy saját fogadásos napokon, vagy az állapotos feleségével együtt.4./ Tilalmak a terhesség alatt.a. Milyen tilalmak érvényesek a terhes anyára gyermeke különböző rossz tulajdonságainak, betegségeinek megelőzése céljából?

Nem szabad a terhességet letagadni, mert a gyermek hazug lesz, hazudós lesz. Ha sokáig elhallgatja az anya a terhességet, akkor a gyermek későn tanul beszélni. Ha korán reggel a kutyaugatásra ébred, akkor dadogó lesz a gyermek. Ha sült tököt eszik az anya,

akkor dagadtképtű lesz a magzat. Ha héjában /sült/ főtt tojást, akkor keléses lesz a gyermek. A Luca napján tojt tojást nagy szerencse megenni, azonban a terhes anya héjában főzve ne fogyassza, mert a magzat keléses lesz. Varangyos békát ne nézzen az anya, mert foghíjjas lesz a magzat. Goromba kutyát vagy bikát kerülje a terhes anya. Halottat ne nézzen az anya, és a temetőt kerülje. A terhes anyát a szabadban átlépni, sen a lábát sem a karját, mert a gyermek nem nő nagyra, kis alacsony lesz. Ha átlépték, akkor vissza kell lépni, úgy nem lesz törpe a gyermek. Sokszor nem szabad az anyának hagymát enni, mert a gyermek büdösszájú lesz. Terhes anyának nem szabad keresztelőre vinni más gyermekét, mert az egyik szerencsétlen lesz, vagy a saját vagy a másé. Ez áll a hajadonra is, szerencsétlen lesz asszony korában.

b. Meddig érvényesek ezek a tilalmak?

pl. Amíg a magzat az anyaméhben van addig érvényesek.

c. Milyen tilalmak érvényesek a terhes anyára saját betegségei és egyéb bajok elhárítása céljából?

Nem szabad fogat húzatni /különbön a fogorvos ezt meg is tagadja/. Káposztát elszelni és besavanyítani, mert a káposzta halál, az alomlátásban is.

d. Egyéb terhes anyára vonatkozó tilalmak.

Állapotos anyának nem szabad közöszülni, mert a magzat fajtalan lesz. A kisgyerek nemi részeit csókolni, az is fajtalan lesz. Ha kettős, összenőtt gyümölcsöt eszik az anya, akkor ikrei lesznek.

5. Egyéb terhességre vonatkozó hiedelmek.

Voltak olyan családotok, hogy az ablakot és az ajtót bekötötték gatyá és pöntöl madzaggal éjszakára, hogy a boszorkányok ne férjenek az áldott-állapotos anyához, vagy az újszülött gyermekhez, ha már megszületett.

F ü g g e l é k

Hogyan nevezik azt a lényt, amely a napfogyatkozást okozza?

Azt pokolországának nevezik, hogy a Sátán, Lucifer és a Pulutó három hatalmas ördög, a nap elé tolta az országát, hogy elvegye a földünk világosságát a nap és a holdtól, és ez a földre rossz időjárást is hoz egy évig. pl. nagy szárazságot, sok esőt és égiháborús viharokat szakaszonként, 1905 augusztusában volt teljes napfogyatkozás és akkor hallottam ezen adatot.

Mit neveznek "norának"?

Norának az adatait nem ismerem. A kisgyereket megszópo lényt Vámpirnak nevezték, éjszaka nyitott ablakon bejőve és észrevétlenül elszállva.

Gelencsér Sándor
néprajzkutató

Nagyberki, 1967 március 12.

A terhesanyák egyes adatait Keresztény Józsefnétől vettem fel, 73 éves nagyberki lakos.

10. Néphit Topográfia V. kérdőíveI. Ráolvasások.

A szemverés ellen használt ráolvasások Nagyberki vidékén:

A szemvizekésztők különösebb mondókákat nem használtak, hanem csak az imábfoglalt pár szót mondtak az imában a kezeltre célozva.

A miatyánk, üdvözlégy és a hiszekegy imához még mondták: szemverte, szemlátta, szívverte. Szentháromság eltörölje. Szűz Mária betegek gyógyítója, könyörülj rajtunk és háritsd el ezt a szemverést. Szüzanyánk gyógyítsd meg ezt a lányt, gyereket, asszonyt, embert, stb.

A népi hiedelem azt is állította, hogy vannak olyan egyének, akiknek a szeme ártó betegség csináló és ilyenek szive és az agya a szemén át leverő és ledöntő hatású és kábitó hatású is. Nagy fejfájással járó kábulás fogja el a szemvertet.

Az ártó szemverő a háziállatokat is leveri, pl. ha szép levat, csikót, borjut, marhaféléket, malacot, libát, csirkét is megcsodálja, /igy/: Jaj de szép állat! Stb. Ezek is halálos betegek lesznek és gyorsan elhullanak. Az ilyen szemvertet az orvos sem tudja meggyógyítani, hanem csak a szemviz használ neki.

A szemvizekésztő a Szűz Máriát hívja segítségül az emberi lényekhez, és a háziállatokhoz. A Szent Vendélt hívja, mint a barmok patronusát, és így beáll gyorsan a gyógyulás.

Az 1920-as években én így jegyeztem fel és most pedig régi két szemvizekésztő családját kérdeztem meg, akik szintén így közölték az adatokat.

Varga Józsefné 68 éves, tsz.-tag, nagyberki lakos,

Király Sándorné 73 éves, tsz-tag, "

Összeállította: Gelencsér Sándor,
MÁV-nyugdíjas, néprajzes kutató.

Nagyberki, 1967. június 3.

II. Imádságok.

1. Anyám, édesanyám! Ébredj álmaidból és kelj fel az ágyadból. Szól a kakas éjfél tájban. Elfogták szent fiadat, megkötözték, megverték, leköpködték, dárdával dárdázták, tövissel megkorenázták, meghalva, és az angyalok eltemették. A mi üdvösségünkre feltámadt.

Óh szüzanya, óh üdvözítőnk segíts meg és ne engedj az ellenségnek hatalmat venni rajtam.

2. Esti lefekvésű népi ima.

Én lefekszem én ágyamba, mint egy ágyi koporsóba. Vess el sátna ne kísérij. Van énnékem Órangyalom. Hárem angyal körülöttem, egyik óriz, másik vigyáz, a harmadik a bünös lelkemet várja. Híszek Istenben, bizom Istenben, atya Isten szívében. Eljön názáretbeli Jázusom, testviselőm, menyország kapuja megnyitó Uram beteg a testem, de kész a lelkem az örök életre. Ámen.

Az első imaszöveget néhol el szokták mondani a szemvizkészítéskor és a viaszöntéshez is, de mindkettő lefekvés előtti esti imádság.

Gyerekkoromban hallottam anyámtól és más asszonyoktól, az 1920-as években anyósomtól is.

III. Köpülés.

A köpüléshez ezen a vidéken nem használtak különösebb babonás eljárásokat. A köpülést lehetőleg napkelte után napnyugtáig végezték. Tehát nappal. A köpülőnyél rázója bodzafából nem lehet, mert vagy a fejőstehén, vagy a berju elhullik.

A köpülés után visszamaradó vajirót csak emberi táplálkozásra lehet felhasználni, vagy a berjuval megitatni, de a kutyanak, macskának ebből nem szabad adni.

A sertésekkel még szabad feletetni, sőt kell, mert ez szerencsét hoz. A köpülőfa rázónyelét menstruációs asszonynak nem szabad megfogni és köpülni, ugyancsak sérves embernek sem.

IV. Egyéb hiedelmek a tehénrentásról.

Még a század elején falun az volt a hiedelem, hogy a boszorkányok az esti sötétségben elmentek egyes házakhoz és a tornác-oszlop mellé guggolva fejték az istállóban levő tehén tejét, és a fejési csobogás élénken hallatszott.

A fejő boszorkányt azonban senki nem látta, csak odaállva hallotta, hogy fejték a külábat, vagy ha fagerendából volt, akkor a pitaroszlepet. A pitarfalábat megfejték, /mondták/. Ettől kezdve a tehén elapasztott, és elsovadt és véres tejet adott. Ez ellen úgy védekeztek, hogy az istállóajtó elé a konyha nagykéssel bekerített várat karceltak és hamut hintettek a váron belül. A kő-

láb tornácsolóp, vagy pitaroszlop elé is várat huztak, hamut hintve. Utána beleszurták a nagykést. Meg kell jegyezni, hogy az udvar hátsó oszlepáról van szó, mert a boszorkányok csak a leghátsó oszlopokat fejik meg.

Az adatközlő és gyűjtő: Gelencsér Sándor, MÁV-nyugdíjas, néprajzi kutató.

Nagyberki, 1967. június 3.

V. Hogyan nevezték az anya szülés utáni állapotát?

Gyermekágyas asszony. Boldog anya ágyas. Anyai öröm ágyas asszony.

Eltakarták e valamivel a szülőasszony ágyát?

A szülőfoltok elől eltakarták mert ezt egyes idegeneknek nem jó látni. Három napnál tovább senkinek.

Adatközlő: Bodó Józsefné 74 éves taz-tag, nagyberki lakos.

Nagyberki, 1967. június 3.

Gelencsér Sándor

Kétféle sirató ismeretes, menyasszonyi és halotti, amelyek már csak szájhagyományból adnak hírt magukról.

A sirató egyben bucsuzást is jelent, amely hangos siró, zokogó szavakban nyer kifejezést.

A halotti sirató régi multa tekint vissza.

A menyasszonyi siratók újabb keletűek, mert ezeket sokkal később iktatták be a népszokásokba.

A sirató népszokásnak jelentékeny fontosságot tulajdonítottak régen a falu népei, azért is mert majdnem minden valamire való falunak volt sirató asszonya, aki bizonyos munkabér fejében felfogadva elment jajveszékelve elsiratni a halottat, aki csak kimondottan halottat bucsuztatott, menyasszonyt nem, mert a menyasszonyt csak a hozzátartozók siratták el, és itt a hivatásos siró asszony csak akkor szerepelt, ha a menyasszony hozzátartozója vagy rokona volt.

A bérsirató asszony halotti sirató volt és hivatásosan csak itt szerepelt.

Ha alaposan beletekintünk ezen siratók munkájába, akkor azt látjuk, hogy ezek szerepköre a színészekéhez volt hasonló és mondhatjuk, hogy a színészek elődei voltak, mert mint egy alkalmi rendezvényen, elmondta ugyan jajveszékelve a saját költeményeit, amelyet neki kellett megszerkeszteni, és egyesek jó betanulással elég szépen szerepeltek, először is vegyük alapul azt, hogy ezt nekik mint irástudatlanoknak kellett végezni, az igaz, hogy egyszerű emberek számára. A halott hozzátartozóitól a megbizáskor megkapta az adatokat, hogy kiről és milyen formában mondja el a bucsuztatót, amelyet sirató bucsuztatásnak is neveztek.

A sirató asszony tárgyköre arra vonatkozott, hogy a halottnak milyen tulajdonságai és érdemei voltak az életében, attól akiktől bucsuztat, a halottal milyen viszonyban állott az életben a halottal, és milyen nevezetes dolgaik és kapcsolataik voltak.

Voltak érzékeny megható kifejezések is, lehetőleg sirásra készítőknél kellett lenniük.

A siratóasszony már előre begyakorolta az esti halotti virrasztóban a sirató bucsuztatás témáját és azt, hogy kitől, hogy és miként bucsuztasson. Az elhelyezés rendezése úgy volt beállítva, hogy a kóporsót a pap és a kántor érkezése előtt 30-60 perccel előbb kitétték az udvarra, egy méter magasan és a siróasszony jobbról a fejiránt ráborult a kóporsóra és itt mondta el a falunépe előtt és a temetési hozzátartozók jelenlétében. Először a legközelebbi hozzátartozóktól feleség, férj, gyermek és szülőktől, utána az oldalági rokonnak és a keresztszülők, komák, jóbarátok és a jószomszédoktól is. Akitől bucsuztatta mindig az állott mellé, és tudta, hogy kitől mit mondjon el, és akitől elbucuztatta, az ellépett onnét és következett a másik, aki odalépett a sirató asszony mellé.

Érzékeny bucsuztatók voltak ezek a népi szokások és elég nehéz problémát jelentett az előadó számára, azért is, mert egyhangú sablonos nem lehetett a beszéd tárgy.

A beszéd tárgy bizony néha kétértelmű, illetlen kifejezésre is alkalmat adott, néha bizony ostobaságokat is összebeszélt a szereplő, azért is mert néha ki is fogyott a témából, ez a prózai költő.

Az esti fonó és egyéb esti összejöveteleken vico és guny formájában felemlítették. A nevetséges dolgoknak is volt valami haszna, mert a humorral szórakozva őrzött meg a szájhagyomány majdnem az összes ehhez fűződő adatot.

Ahogy mindennek van alja és selejtje, úgy ennek is volt bőven nem oda való adata.

A sirató asszonyok később plagizálásba is kezdtek, mert ahogy elvégezték az első bucsuztatót, ekkorra már meg is érkezett a gyászszertartást végző pap és a kántor.

A halottas háznál a kántor is mondott versbe foglalt bucsuéneket, amelyet a kántor költött és zenésített meg, amelyet a siróasszony átvett és beleszótta a saját próza költészetébe, amelyet a kántor és a pap megütkezve fogadott, sőt ezek meg is tiltották a sirató bucsuztatót, és ennek folytán elhanyaglott a népi siratás.

A pap és a kántor ezt megtehetette, mert a nép előtt volt tekintélyes végrehajtó hatalma. A siróasszonyok még itt-ott néha szerepeltek, de ezekkel ki is halt a jelentőségük. Azok után semmiféle utánpótlás nem volt. A század elejére már a bérsiratás majdnem megszűnt és csak ritka helyen volt még sirató asszony.

Kik vállalkoztak erre és mi volt a bérezésük, mit sirtak el?

A halotti sirató falusi zsellér asszonyok, vagy magányos özvegyek, és a jobbmédu asszonyok közül csak azok vállalkoztak erre, akik haszonszerzés céljából akartak keresni. A zsellérasszonyok itt a legjobban megállták a helyüket, mert a ráutaltságuknál fogva igyekeztek megfelelni a feladatnak.

Miután az egyházi körök ezt akadályozták, vagyis tiltották, azután már nem volt tülekedés iránta. Ettől kezdve a halotti elsiratást a család női tagjai végezték és megjegyzendő az, hogy itt mára a halottas ház férfi tagjai is bekapcsolódtak, a házilag megrendezett sirató elmondásokba, ezek ritkább helyen, de mégis csak átvették a női szerepet.

A bérsiratók kizárólag csak nők voltak, itt férfiszereplő sehol nem volt. A bérezett siratóasszonyok fizetése kevés pénz, inkább természetbeni juttatásban részesítették őket és rendes megállapított fizetést nem adtak neki. Az egy szakajtó lisztet mindenki megadta nekik és még erre szalonnát, zsirt, diót és egyéb terméket stb.

Abból az élelmiszerből adtak, amelyből bővelkedett a halottasház és a sirató asszony szűkölködött.

A sirató asszonyokat leginkább a módosabb parasztok fogadták fel, sok esetben azért, hogy ezzel emeljék a tekintélyt.

Amivel már régebben, letűnt, hát így nem is vált néphagyománnyá és csak a szájhagyományok emlékeznek meg róla.

A siratók tartalma:

A siratóasszonyok költészeté csak prózában lett megszerkesztve és verseben ezek soha nem foglaltak a beszéd tárgyát, kivéve azt a kétütemű verset, amelyet a kántoroktól átvettek, ellesve azok bucsuztatóit. A legrégebb bucsuztató ária dallamot is a kántoroktól vették át úgy, hogy még a házilag siratók is ezen dallamot mondták el és jajgatták ki.

Három ütemű dallam és szöveget ehhez szerkesztették így:

Jóskám édes párom
De nagy szivfájdalom
Ez a te halálod.

Jaj Terám angyalom
De nagy szivfájdalom
Ez a te halálod.

jajj jajj jajj jajj jajj jajj jajj jajj jajj jajj

A bérezett sirató rendezvény alapja csak a külsőséges hangulat-keltő parádénak volt nevezhető, mert csak a módosabb családok alkalmazták rendszeresen. A szegényebb családok ezt mellőzték.

Egy asszonyt így bucsúztatta el a sirató asszony a meghalt férjétől:

Jajj kedves párom!
Te voltál a házam segítsége
Csucsfalam meszelője
Penétem áztatója
Füstlikam bedugója.

A versben benne foglaltatik a szorgalmas férj segítsége az ügyetlen asszony tehetetlensége mellett. Az asszonyi házimunkákat a férjnek kellett elvégezni és a kenyérsütésnél való, foglalkozást, még azt is elmondta:

Kedves párom!
Te voltál a kertem kapálója
Pitarom sikálója
Kenderem áztatója
Kenderem tilolója.

Ezeket a sirató asszony mind tudta és ebből szerkesztette a szavaló költeményt.

Más egy hirtelen meghalt férjtől így bucsúztatta a hátramaradt özvegyét:

Jajj kedves párom!
De hirtelen meghaltál,
Még tegnap a kiskert kaput csináltuk.
Én tartottam te furtað,
Jajj de jól tudtað.

Ezt az adatot úgy közölték a napszámos sirató asszonnyal.

Egy másik ember amikor haldoklott a sült tököt kívánta és, a sirató így szavalta, amikorra megsült, meghalt.

Jajj kedves párom
Az uram a koporsóban
A sült töke a kemencében.

A másik özvegyen maradt asszony közölte a siratóval, hogy a halál esetre virradóra, fehér kutyát látott álmában.

Jajj kedves párom
Az éjszaka álmomban fehér kutyát láttam
Ehun van a fehér kutya, benn a koporsóban.

A következő asszony férje falusi rezesbandában mint sipos volt és a siratónak erről is említést kellett tenni, többek között azt, amelyet a legszebben el tudott zenélni

A siró

Egy asszony meg ezt úgy közölte le:

Jajj kedves párom!
A bandában de jó sipos voltál
De szépen el tudtað fujni
Télen nagyon hideg van
Nyáron nagyon meleg van
Soha sincs jó idő
Mindig esik az eső

Ezt a verset siratás közben úgy dalolta el a sirató. Zselicben hallot-

tam és állítólag ott is történt.

Ugyancsak Zselicszentpálon Vajda János parasztot így siratták el:

Jajj kedves bűdösszáju párom!
Ha nem pipáltak volna
Akkor olyan szaga lett volna a szádnak
mint a kertben a Baszirkó bűdös gaznak.

Egy asszony meg azt akarta elmondani a siratóval, hogy a férje amikor elindult hazulról és amikor hazajött is mindig befüttyentett neki az ablakon, így:

Jajj kedves párom!
De jó füttyentő ember voltál
Amikor elmentél és befüttyültél
Meg amikor megjöttél is befüttyültél
a kisablakon.

Voltak olyan tréfás emberek, hogy ezt másképpen is értelmezték.

Egy ember meg álmában nagyon horkolt és a sirató bucsuztatáson már azt is szóba kellett hozni a siratónak:

Jajj kedves párom!
Életemben mikor aludtál
Álmodban de nagyon hortyogtál.
Még a harmadik szomszédban is meghallották.
Jajj de sokszor megsziadtam érte a torkodat
Most nem bánám ha hortyogna
Aludjál, nyugodjál, szép csendben nyugodjál
Ha akarsz hortyogni, hortyogjál.
Ha nem akarsz hortyogni ne hortyogjál.
Kedves hortyogó angyalom, szám.

A halotti sirató bucsuztatóról szemléltetőleg közöltem pár adatot, amelyet a napszámos bérsiratók eljajveszékelték, sirva, jajjgatva, nevetve és dalolva is, és szerintem ez nem emelte a halotti gyász nivóját is csendjét.

A régi esti társas összejöveteleken sokszor szóba hozták és nevetgéltek, mulattak ezek naivságon, amelyet a kétértelmű rossz kifejezések és néha még szeméremérintők is akadtak.

Abban az időben ennek nagy jelentőséget tulajdonítottak, mert az akkori szokás szerint a temetési paradé ezzel kezdődött meg és ezzel is fejeződött be úgy, hogy amikor az elhantolás befejeződött, és a pap és a kántor eltávozott a temetőből, és a készsirdombra ráborulva, egyenkint odalépegetve, utoljára elbucszattatta a sirató asszony a hozzátartozókat a halottól, azzal a különbséggel, hogy itt egyformán mondta a bucsuzót.

Jajj kedves párom!
Isten veled, csak nyugodjál békében.
Majd a Jozafát völgyében találkozunk.

Tovább:

Jajj kedves testvérem! Jajj kedves bátyám!
Jajj kedves körösztkomám! Komámasszony, stb.
Itt más különösebb megjegyzés nem is volt, csak a személyek változtatását említette, a siratónak nevezett asszony.
Ugy is nevezték, hogy Siró Julinéni, Sirató Katinéni,
Halottas Rozinéni, Siró kánya, Réjó kánya, Koporsós
Trézsi néni is volt ilyen.

A halotti népszokások is igen bonyolult sokoldalú zagyvaságok voltak, amelyek már tulnyomó részben ismeretesek.

Egy különös halotti népszokást bemutatok itt, csatolva az eredeti feljegyzést róla:

Egy temetési népszokás Nagyberki.

Nyers Györgyné szül. Tamcsik Terézia.

Bizony én már 69 éves vagyok pedig 8 hetes koromban a halott után hajigáltak.

Kérésre elmondta, hogy történt a dolog.

Hát apám vérmérgezésben hirtelen meghalt és ott voltunk hárman testvérek, én voltam a legkisebb, pár hetes. Árvák voltunk, egy agrár pusztán Csomán laktunk.

Ahogy apamát a koporsóban vitték ki a szobából az udvarra, egy idős rokonasszony felfogott engem pólyába takarva és háromszor a halott után lóbált és mondta: Pista! Hamarosan gyere vissza a Teruskáért! Pista! Hamarosan vidd el a kis árvát! Pista! Hamarosan gyere vissza a Teruskáért.

Ugye erre se lehet adni, mert nem valósult meg az akarata.

A sirató részletes történetét elmondta Batén 1913/14-ben Kovács György kántortanító 1858-1934 küzt élt.

Az illető sok ilyen esetet és menyasszonyi siratókról jegyezgetett fel. Más egyéb néprajzi adatokat is jegyzett fel.

Menyasszonyi siratók.

A menyasszonyi siratót akkor végzik, amikor elérkezett az ideje annak, amikor a menyasszony elszakad a szülői háztól.

A menyasszony a szülei, testvérei, rokonok jóbarátok és kereszt-szülők nyakába borulva hangos zokogó szavakat mondanak egymásnak, a menyasszony keveset mond és megcsókolja őket. Bucsuzás közben igyekeznek szépeket és jót mondani. Erre az alkalomra, különösen szép időben, sok nép összejön, mert itt nincs korlátozva senki a megjelenésben. Itt majdnem mindenki sir, mert hát ez divat is.

A menyasszony jajveszékelve azon panaszkodik, hogy a sors idegen helyre sodorja.

Az édesanya panaszos fájdalma bizony néha kirívó. Az egyszerűen jajveszékélés közben mondja a szövegét és sok esetben nevetéssé teszi magát. Sokfélét lehetett hallani, hogy mit mondtak el itt, vagy ott a siratóban.

Nem fejezik ki a mondókat, amelyet mondani akarnak és sok esetben félreértésre adott alkalmat a kétértelmű mondat.

Az anya és az édesnagymama méltatja a menyasszony érdemeit és felpanaszolják annak elvesztését, az idegenbe menő lányukat. Ez az alapelv, ebből indult ki az egész téma.

A vőfély bucsuztató köszöntő követte ezt, itt is sirnak, de itt nem volt ezeknek semmiféle mondókájuk. Ez volt a vőfélybucsuztató.

A menyasszonyi sirató mondókái: /Anya mondja/

Jajj kedves lányom szépvirágszál
De szép dallos füttyös lány voltál
Itthon nagyon jó dolgos voltál
A mezőn, szőlőben jó kapás vótál
Elmész a házamtól a szívem fájdalmára.

Itt mindenki túl akart tenni a másikon valami változtatással olyanformán, hogy majd ő ha odakerül.

A menyasszonyi siratók, közt egy érdekes is akad a többi közt: Baté 1911 február elején. Kovács Istvánné takácsmester, zsellér, részes arató, de igen becsvágyó, hiu, szokimondó család asszonya.

Majd, ha az én Katámat viszik férjhez, akkor én mondok egy szép sirató bucsuztatót, amilyen még az egész környéken nem volt. Az illető Kati lányt, akit anyja Katonának is nevezett, elvette Mosdós-szőlőhegyi Feki József zsellér, 1911 február elején.

Amikor a kocsisor közeledett a menyasszonyi házhoz, a vőfély egyet lőtt a pisztolyával, erre a rezesbanda rázendített.

A nevezett asszony odaborult a lánya nyakába.
Gyűnnek, mert lűttek, jelszóra:

Jajj kedves Katicám, Katonám, hallok
Gyűnnek a harsogók, fujják a rottyot
Elvisznek éntülem, ittmaradok hoppon
Üres lesz a házam, majd csak szomorkodom.
Te voltál jó dolgos mezőben, szőlőben
De nagyot bele tudtál fujni a kannacsőbe
Gyönyörű virágszálam elvisznek éntülem
Csak ott talállak fel a mosdósi szőlőhegyben.

A falunép kíváncsi volt arra, hogy vajjon milyen is lesz az az előre beígért sirató, amit a becsvágyó édesanya már előre hónapokkal előbb hangoztatott.

Azzal, hogy: de nagyot bele tudtál fujni a kannacsőbe, azt akarta mondani, hogy a falu és puszták népei akkor a csöves vizeskannából ittak legtöbb helyen és azért kellett a kannacsőbe fujni, hogy valami bogár vagy pókféle ha bemászott a csőbe, hát ezt közvetlen meg ne igyák, hanem belevegyülve a vízbe és a felszínre kerülve az alsó részen lévő kannacsőből biztosan nem kerül az ivószájába és a gyomorba. A szájaskodó, bőbeszédű Kati-Katona lány erre hiu volt, csak nem mondható hígnikusnak.

A menyasszonyi siratónak is voltak zajos és néha nevetséges részei tömegével.

Mosdósról 1910 tavaszán Csima Ágnes parasztleányt vitték Zimány községbe, amely több mint 10 km.-re volt.

Amikor az Ágnes menyasszony a lánypajtása, vagy leánybarátnójától bucsuzott a többek között így:

Jajj kedves lánypajtásom!
Jajj de nagyot kaptam
Jajj de hosszu kaptam
Jajj de hosszu nagy utat kaptam.

Itt is félremagyarázta a humor a beállítást, mert későn fejtette ki a lényegét.

Azért is lett nevetségessé sok ilyenféle rendezvény, mert a mondanivaló nem volt világosan kifejtve és félre magyarázták azok, akik ilyenfélétől is tréfát csináltak.

Azért dolgoztam fel ezt a két témakört, mert ezek már a múlt hagyományai, és vannak nekik krónikai jelentőségük is.

A feldolgozás csak vázlatos, mert részben ismerősek is a másik néprajzi feldolgozások révén.

Néhány darab népdalt csatolok ezekhez:

Temetési népdalok. 1915.

Diófából seje haj, diófából nem csinálnak koporsót.
A harctéren seje haj, a bakának nem irnak bucsuztatót.
Agyugolyó lesz annak a bucsuztatója
Barna kislány seje haj, barna kislány lesz a megsiratója.

Gölle. 1912.

Kitették az árva legény holttestét az udvarra
Nincsen annak édesanyja, aki azt megsiratja.
Anyja helyett ráborul egy barnalány
Érte az ég is, a magas ég is, gyöngyharmatot hullat rá.

I. világháborús dal 1914-ből.

A gőzösnek hatkereke de fényes, de fényes, de fényes.
Abban mennek a harctérre, a somogyi legények, legények.
Édesanyám ne sirasson, lesz majd nékem rózsás sírom
Valahol az orosz határon.

Gölle 1906, közismert szomorú dal.

1. A göllei réztoronyban szépen harangoznak
Valakire csenditene, meghalt a faluban.
Bár csak igaz volna, hogy én reám szólna
Engem visznek a temetőbe, babám tesz a sirba.
2. Babám tesz a koporsóba, meg a gyászos sirba
Fejem fölött a kőkeresztet, nevem ragyog rajta,
Nevem ragyog rajta, arannyal futtatva,
Aki aztat elolvassa, fáj a szive rajta.

1915. Baté.

1. Zárjátok be azt a kaput, hogy az többé ki ne nyiljon soha,
Én a lábam azon többé, át ne tegyem soha,
Megátkoztam azt az órát, amikor átléptem,
Elég volt a bubánatból, kisangyalom, mit okoztál nékem.
2. Konduljon meg a nagyharang, gyászruhába öltözzön fel a nép
Már minálunk temetésre jöjjön össze a nép
Koporsómra szálljon rá egy párvesztett madárka
Ő sirja a bucsuztatót, mert ő is olyan árva.

Ez úgy néz ki, mintha nem is népdal, hanem inkább valami szindarabhoz irt szomorú dal volna.

Batén hallottam 1915-ben a falusi legényektől.

Nagyberki 1913.

Halálmadár elszállt a falu felett
Valakinek a halálát jelezte
Én halok meg mert nem tudok elaludni
Fáj a szívem, meg kell annak hervadni.

Sok népdal szól a temetés és halál esetről és ugyancsak a bucsuztatásokról, és a házassági, esküvői bucsu siratásokról, amelyek ide vonatkoznak, azonban talán mégis csak a népdalok csoportjába kell sorolni őket, mert itt a sirató népszokásokról van dolgozat írás és ez is csak vázlatosan van összeállítva, mert hiszen ezek az adatok amelyek itt feljegyezve vannak már közismertek.

A fővel itt az, hogy ebből a témából is kell, hogy legyen dolgozat, mint alaptéma esetleg más dolgozat témájához mint ismertető.

Nagyberki 1967 január 23.

Gelencsér Sándor
néprajzkutató